

Розглядаються питання загальної лексикології, граматики, графіки тощо китайської, японської, турецької, арабської, мови гінді; висвітлюються питання історії, сучасного стану та перспектив розвитку літератур народів Сходу діахронічному та жанрово-стилістичному аспектах; подається рецензія на нове видання і відгук на автореферат дисертації.

Some of the theoretical and practical aspects of linguistics are researched, and main attention is concentrated upon such sections as general lexicology, grammar, graphics etc., of the Chinese, Japanese, Turkish, Arabic and Hindi languages. The "Literature studies" section discusses such problems as history as well as present the current state and future development of the Oriental literature in diachronic, genre and stylistic aspects. Besides, a new book review and an overview of a dissertation are included.

ВІДПОВІДАЛЬНИЙ РЕДАКТОР	Г.Ф. Семенюк , д-р. філол. наук, проф.
РЕДАКЦІЙНА КОЛЕГІЯ	В.М. Підвойний, канд. філол. наук, доц. (заст. відп. ред.); І.П. Бондаренко, д-р філол. наук, проф.; Л.В. Грицик, д-р філол. наук, проф.; А.М. Емірова, д-р філол. наук, проф.; І.А. Керімов, д-р філол. наук, проф.; Т.Ф. Маленька, канд. філол. наук, доц.; Л.В. Матвеева, д-р іст. наук, проф.; А.М. Меметов, д-р філол. наук, проф.; Ю.Л. Мосенкіс, д-р філол. наук, доц.; О.С. Снитко, д-р філол. наук, проф.; С.В. Сорокін, канд. філол. наук, доц., Ф.Г. Туранли, канд. іст. наук, доц.; К.Ю. Комісаров, канд. філол. наук, доц. (відп. секр.).
Адреса редколегії	01601, 6-р Тараса Шевченка, 14, кімн. 23 а, Інститут філології; ☎ (38044) 239 33 86, 235 22 51
Затверджено	Вченою радою Інституту філології 15.11.2008 (протокол № 3)
Атестовано	Вищою атестаційною комісією України. Постанова Президії ВАК України № 1-05/6 від 12.06.02
Зареєстровано	Міністерством інформації України. Свідоцтво про Державну реєстрацію КІ № 251 від 31.10.97
Засновник та видавець	Київський національний університет імені Тараса Шевченка, Видавничо-поліграфічний центр "Київський університет". Свідоцтво внесено до Державного реєстру ДК № 1103 від 31.10.02
Адреса видавця	01601, Київ-601, 6-р Т.Шевченка, 14, кімн. 43 ☎ (38044) 239 31 72, 239 32 22; факс 239 31 28

ЗМІСТ

МОВОЗНАВСТВО

Гончаренко О. Професіоналізми та жаргонізми торгово-економічної сфери сучасної китайської мови	4
Кірносова Н. Явище граматичної синонімії в китайській мові	8
Жень Хулянь Роль лексичної пресупозиції у розумінні значення слова (на прикладі модального прислівника 多).....	11
Івахненко М., Шпігунов А. Транскрипція та транслітерація японських назв засобами української мови	14
Букрієнко А., Андреїшена М. Явище перестановки компонентів у складних словах японської мови	18
Ференчак Ю. Французькі запозичення у персомовній картині світу	24
Мотріченко О. Антропонімікон гіндімовного ареалу як лінгвокультурний феномен	27
Покровська І. Явище омонімії у сучасній турецькій мові	30
Телешун К. Структурні, лексико-стилістичні та граматичні особливості турецькомовного торгівельного контракту	32
Цимбал К. Проблема відтворення іншомовних власних назв у турецьких засобах масової інформації	35

ЛІТЕРАТУРОЗНАВСТВО

Рог Г. Романістика представників гурту "Сервет-і Фюнун": пошуки та втрати	38
Прушковська І. Мевлевизм творчості Шейха Ґаліба	41
Модаббері М. Періодизація та жанровий поділ перської прози	45
Коноваленко О. Древні стилі китайської літератури та історичний розвиток прози	48
Лебедєв Ю. Степ і море в українських народних думках(до вивчення етнокультурних контактів)	51

РЕЦЕНЗІЇ

Букрієнко А., Комісаров К. Тематичний підхід до вивчення японської мови	53
Комісаров К. Методика навчання студентів мовних спеціальностей усного японського монологічного мовлення на початковому етапі	54

CONTENTS

LINGUISTICS

Goncharenko O. Professional vocabulary and jargon words in the sphere of economics and trade in the modern Chinese language.....	4
Kirnosova N. Grammatical synonymy in the Chinese language	8
Ren Huiian Role of lexical presupposition in word comprehension (taking modal adverb 多 as an example).....	11
Ivakhnenko M., Shpigunov A. Transcription and transliteration of the Japanese proper names using the means of the Ukrainian language	14
Bukriienko A., Andreishena M. Component replacement phenomena in the Japanese compound words.....	18
Ferenchak Y. French borrowings in the Persian lingual perception	24
Motrichenko O. Anthroponimicon of the Hindi language area as a lingo-cultural phenomenon.....	27
Pokrovska I. Omonymy in the modern Turkish language.....	30
Teleshun K. Structural, lexical, stylistic and grammatical features of the Turkish trade agreements.....	32
Tsybal K. Problem of expression of the foreign proper names in Turkish mass media	35

LITERATURE

Rog G. Novelism of the representatives of the 'Servet-i Fünûn' association: the searched and the lost	38
Prushkovska I. Mevlevism of Sheih Galib's verse	41
Modabbery M. Periods and genre classification of the Persian prose	45
Konovalenko O. Ancient styles of the Chinese literature and historical development of the prose	48
Lebedev Y. The images of the 'Steppe' and the 'sea' in the Ukrainian folk dumas (ethno-cultural contact research).....	51

BOOK REVIEWS

Bukriienko A., Komisarov K. Topical approach to teaching the Japanese language	53
Komisarov K. Methods of teaching oral Japanese monological statements the elementary level students of language departments	54

ПРОФЕСІОНАЛІЗМИ ТА ЖАРГОНІЗМИ ТОРГОВО-ЕКОНОМІЧНОЇ СФЕРИ СУЧАСНОЇ КИТАЙСЬКОЇ МОВИ

Розглядаються відмінності професійних жаргонізмів та професійної лексики торгово-економічної сфери сучасної китайської мови.

Differences of professional jargons and professional words of the trade-economic sphere of the modern Chinese language are researched.

На сьогодні вивчення торгово-економічної термінології є актуальним у багатьох мовах світу, зокрема у сучасній китайській мові. Це пов'язано з науково-технічною революцією у ХХ ст. та розвитком міжнародних стосунків. На сучасному етапі у зв'язку з науково-технічним прогресом та розвитком виробництва збільшилася питома вага використання термінів негуманітарного напрямку – хімічних, фізичних, біологічних тощо, а в кінці ХХ ст. набуває значного поширення вивчення торгово-економічної термінології.

Дослідженню проблеми термінології на матеріалі китайської мови присвячували свої роботи російські вчені В.М. Солнцев [12], І.М. Ошанін [9], О.О. Драгунов [3], Б.С. Ісаєнко [5], Є.Д. Поливанов [4], М.М. Коротков [7], О.П. Фролова [13]. В.М. Солнцев уточнив поняття кореня, афікса, напівафікса, словотворчих моделей і способів словотворення; вперше в китаєзнавстві розробив проблему конверсії частин мови, яка є одним із способів словотворення поруч зі словоскладанням та афіксацією. Далі І.М. Ошанін, О.О. Драгунов і М.М. Коротков розвинули положення про двоскладність слів китайської мови, продовжили дослідження структури китайського складного слова і принципів термінотворення. Б.С. Ісаєнко відзначив, що складання предметних основ також є продуктивним словотворчим засобом, за рахунок якого відбувається поповнення словникового складу взагалі і термінології зокрема. Є.Д. Поліванов дійшов висновку, що термінотворення сучасної китайської мови – це в основному словоскладання; структура багатоскладних слів відображає структуру словосполучень, з яких вони утворились. Є.Д. Поліванов уперше вказав на те, що двоморфемний склад є статистично домінуючою нормою для китайських слів. Він розробив і виділив три типи словотворчих моделей (атрибутивний, копулятивний, об'єктивний). О.П. Фролова здійснила опис та інтерпретацію біологічної терміносистеми сучасної китайської мови, розробила методику моделювання термінотворчих процесів, дослідила два головні способи термінотворення: словоскладання й афіксацію. Проблеми китайської термінології знайшли відображення у монографії Чжоу Йоугуана [17], де розглядаються такі лінгвістичні питання термінології, як іншомовні запозичення й омоніми. Проте поза увагою дослідників залишилися професіоналізми торгово-економічної сфери сучасної китайської мови. З огляду на це дана стаття має на меті висвітлити основні особливості професіоналізмів і жаргонізмів у китайській торгово-економічній термінології.

Окремі групи людей у процесі своєї виробничої, професійної діяльності вживають спеціальні слова і словосполучення. Номінативні одиниці цього роду утворюють окремий шар в лексичній системі мови, який зазвичай називається спеціальною лексикою.

Особливістю спеціальної лексики є детальна (і тому іноді досить складна) диференціація понять, яка породжує велику кількість слів і номінативних словосполучень специфічного значення.

На нашу думку, в спеціальній лексиці китайської мови у залежності від сфери і особливостей ужитку доречно виділити два основні різновиди: термінологічну лексику і лексику професійну.

Термінологія (术语 shù'yǔ) – одна з найважливіших проблем сучасної лінгвістики. У зв'язку з цим великий науковий інтерес являє дослідження термінології у типологічно різних мовах. Термінологія китайської мови належить до найменш вивчених проблем китаєзнавства; незначна кількість робіт присвячена проблемі в цілому. Актуальність обраної нами теми визначається її загальнотеоретичною і практичною цінністю, з одного боку, та її нерозробленістю у китаєзнавстві – з іншого.

В лексикологічних дослідженнях терміни прийнято розглядати як слова і словосполучення спеціальної сфери вжитку. У нашій роботі зміст, який вкладається в поняття "термін", базується на наступних ознаках, достатніх, на наш погляд, для того, щоб відмежувати термін від загальноновживаного слова: "1) термін – це мовна одиниця (слово або словосполучення) спеціальної сфери вжитку; 2) термін – це найменування спеціального об'єкту або поняття; термін – це таке найменування, якому відповідає дефініція, яка точно і чітко відображає зміст відповідного поняття і яка виділяє такі його ознаки, які дають можливість відмежувати одне поняття від іншого і в той час дозволяє поставити дане поняття в певний класифікаційний ряд." [2; 76]. Термінологія визначається як система термінів даної науки, співвіднесена з системою понять. Кожній системі понять відповідає певна система термінів. Термінологічні системи розвиваються з розвитком науки.

Стан терміносистеми конкретної науки зумовлюється рядом чинників: історією розвитку цієї науки, рівнем упорядкованості системи понять, особливостями формування термінів, впливом професійного просторіччя та семантичної системи загальнолітературної мови. Однак у процесі аналізу стає зрозумілим, що всім терміносистемам властиві й деякі загальні недоліки, що знижують їхні інформативні можливості. Неточність багатьох терміносистем ускладнює інформаційний обмін, перешкоджає встановленню контактів учених і спеціалістів, ускладнює міжгалузеві та міжнародні науково-інформаційні зв'язки.

Система економічних понять, яка є об'єктом нашого дослідження, пройшла довгий шлях розвитку. Але, незважаючи на це, процес виникнення понять у ній завжди відзначався деякою стихійністю. Такий перебіг подій був зумовлений рядом як мовних (розвиток мови, міжмовні процеси, зникнення певних понять – і відповідно перехід економічних термінів до розряду історизмів, архаїзмів, поява нових понять – і відповідно неологізмів), так і позамовних чинників (розвиток економіки, вплив терміносистеми тієї країни, з якою співпрацювала Китайська народна республіка).

Інтерес до економічної термінології відзначається стабільністю, оскільки саме економіка є однією з найважливіших складових розвитку суспільства. Зауважи-

мо, що словосполучення "економічна лексика" досить часто вживається і на позначення економічної термінології. Ми вважаємо, що використання таких словосполучень не суперечить уявленню про співвідношення лексики й термінології, оскільки термінологія зазвичай розглядається як частина словника літературної мови.

Виходячи з визначення терміна *економіка* (від гр. *οίκονομική* – житло, закон; 1) Історично визначена сукупність суспільно-виробничих відносин, що характеризують економічний лад суспільства, його базис, властивий певній суспільно-економічній формації; 2) Народне господарство даної країни; 3) Наука, що вивчає специфіку виробничих відносин у певній галузі або сфері суспільної діяльності (*Е. промисловості, Е. сільського господарства, Е. будівництва, Е. праці*) [11; 288]), можна розглядати економічний термін як слово або словосполучення, що позначає певне поняття суспільно-виробничих відносин, які характеризують економічний лад суспільства. Це спеціальне найменування, що має просту чи складну формальну структуру (слово чи словосполучення), співвідносне з певним поняттям з галузі економіки (економічних, фінансових, ринкових наук), у семантичній структурі якого неодмінно наявна сема "економічний". Останнє уточнення є досить суттєвим. У галузі економіки існує велика кількість понять, які набагато перевищують кількість власне економічних понять і які мають побічний стосунок до цієї галузі знань. Звичайно, найменування, відповідні таким поняттям, не можуть розглядатися як економічні терміни.

Як відомо, будь-яка терміносистема складається зі слів та словосполучень, утворених або за допомогою словотвірних засобів рідної мови, або на основі міжнародного термінологічного фонду, а також шляхом перекладу слів загальнолітературної мови, діалектів і просторічних елементів та запозичень з іноземних мов. Сучасна економічна термінологія – складна й розмаїта сукупність найменувань спеціального змісту, що піддається класифікації за різними ознаками, насамперед за ступенем і характером спеціалізації її одиниць. У функціональному відношенні економічна термінологія не є однорідною. З одного боку, існує вузько спеціальна економічна термінологіка, зрозуміла, як правило, лише вузькому колу спеціалістів. З іншого боку, значна частина економічних термінів широко розповсюджена у засобах масової інформації. Але більшість спеціалістичних термінів погоджується з думкою про те, що кожна галузева термінологія характеризується своєю закріпленістю за вузькою сферою спілкування спеціалістів даної галузі науки як функціонально, так і за змістом.

В економічній терміносистемі можна виділити чотири групи спеціальних одиниць:

а) *власне економічні терміни* (лексичні одиниці, які називають ключові поняття економічної терміносистеми й відповідають усім вимогам до терміна);

б) *професійна лексика* (спеціальні лексичні одиниці, що вживаються представниками певних професій переважно в усному мовленні; до цієї групи відносимо професіоналізми, жаргонну лексику, професійний жаргон);

в) *терміни, запозичені з інших наук* (ретермінологізація);

г) *терміни, запозичені із загального вжитку*, тобто із загальнолітературної мови (загальнолітературні мовні одиниці, що входять до складу економічних термінів або внаслідок переосмислення самі виступають визначниками економічних понять).

У процесі формування певної термінології значну роль відіграє професійна лексика. "Обсяг спеціальної лексики, – приходять до висновку лінгвісти, – у багато разів перевищує обсяг загальної лексики, тому що кожна національна мова обслуговує безліч предметно-

професійних полів з іншою організацією лексичних засобів у порівнянні з загальнозживаними" [8; 29]. Процес праці передбачає професійне спілкування, слово-термін – це завжди результат і знаряддя професійного мислення та спеціально-професійного спілкування. Терміни з'являються не тільки тоді, коли починає розвиватися наука, чи коли виникає теоретичне значення. І в минулому, і в наш час будь-яка професія, будь-який вид трудової діяльності народжує свою термінологію. Сукупність професійних знань кожної галузі науки, зокрема й економічної сфери, відображається термінологією цієї галузі. Термінологія створюється фахівцями як відображення їх професійних знань, що слугують засобом спілкування.

Часто становлення термінів пов'язане із поступовим перетворенням професійної лексики в термінологічну. Схожість професіоналізмів і термінів як мовних одиниць полягає в тому, що вони належать до складу галузевої лексики. На цій підставі науковці нерідко отождествлюють професійну лексику і термінологію, вважаючи, що це класи слів і словосполучень, які збігаються. Такої думки дотримується зокрема М.М. Шанський, який відзначає, що професіоналізми виражають спеціальні поняття, знаряддя або продукти праці, виробничі процеси. Саме тому їх називають іноді спеціальними словами або спеціальними термінами [14; 125]. Не розмежовується професійна лексика й термінологія і в дослідженнях інших авторів. "У літературі, що присвячена вивченню термінології, – зауважує В.Н. Прохорова, – існує точка зору, згідно з якою необхідно розрізняти спеціальну термінологію і професійну лексику. На нашу думку, такий розподіл є на сьогодні неможливим, оскільки наука нерозривно пов'язана з технікою, промисловістю, сільським господарством" [10; 159]. Однак чимало науковців намагаються розрізняти професіоналізми і терміни.

Професійне слово, як підкреслює В.Д. Бондалетов, відрізняється від терміна і, відповідно, не може одразу увійти до терміносистеми. "У процесі проникнення до термінології професіоналізм спочатку використовується як "робочий термін", у зв'язку з чим одержує більш точне значення" [1; 132]. Розмежування спеціальної лексики на термінологічну та професійну видається нам цілком логічним і виправданим. Обґрунтування необхідності розрізняти аналізовані категорії знаходимо і в роботі А.В. Калініна, де різниця між терміном і професіоналізмом пояснюється тим, що термін – це цілком офіційне, прийняте та узаконене в певній науці, галузі промисловості, у сільському господарстві, техніці позначення, назва якогось поняття, а професіоналізм – напівофіційне слово, розповсюджене (частіше в розмовній мові, серед людей якоїсь професії, спеціальності, але таке, що не є по суті точним науковим позначенням поняття [6; 140]).

Зазначимо, що окрім названих особливостей, які відрізняють терміни від професіоналізмів, можна виділити і конотативність професійного слова. "Професійна лексика – назви реалій різних галузей виробництва, ремесел тощо – може бути емоційною і виразною," – пише В.Н. Прохорова [10; 153]. Ось кілька прикладів з дослідженого нами мовного матеріалу: 投机者 *tóujīzhě*, 投机商 *tóujīshāng* "спекулянт"; 汇入 (出) *huìrù (chū)* "переказ на нас (від нас)"; 坏帐 *huàizhàng* "безнадійний борг"; 浮动汇率 *fú dòng huì lǜ* "плаваючий (валютний) курс"; 金降落伞 *jīn jiàng luò sǎn* "золоті парашути"; 毒丸 *dú yào wán*, 毒药 *dú yào* "отруйні пілюлі"; "雨伞"政策 *yǔ sǎn zhèng cè* політика "парасольки"; 小金库 *xiǎo jīn kù* чорна каса; 空心股票 *kōng xīn gǔ piào* "дуті акції" [18].

Методологічно цінною для висвітлення питання про співвідношення терміна і професійної лексики є думка С.Д. Шелова: "Коли термінологічний еквівалент профе-

сіоналізму відсутній, сам професіоналізм тягнє до того, щоб зайняти "поняттєву нішу" й стати терміном. Відбудеться це чи ні, залежить від різних чинників професійного слововживання, від усної та писемної практики професійного спілкування. Таким чином, межі між термінологією і професійною лексикою дуже рухливі й невизначені не через "погані" критерії їхнього розмежування, а через рухливість і гнучкість мовного узусу, через постійну складну взаємодію професійного просторіччя та професійної норми" [15; 84].

Гнучкість мовного узусу створює нестійкість меж і між професіоналізмами та жаргонізмами, навіть більше – відомі приклади термінологізації останніх. Якщо в галузі економіки у певний історичний період становлення відповідної наукової лексики професіоналізм або жаргонізм має чітко окреслену дефініцію, якій не відповідає жоден термін-синонім, то дану номінацію ми пропонуємо вважати терміном, що має стилістичну маркованість. Наприклад:

多头 *duōtóu* (牛 *niú*) "бики", дослівно "гравці (спекулянти) на підвищення цін, англ. "bulls", (біржовий жаргон) – біржові маклери, діяльність яких ґрунтується на грі на підвищення курсу цінних паперів та валют на біржі [19; 82]. "Бики" купують акції за курсом, зафіксованим при укладанні угоди, розраховуючи на підвищення їх курсу в момент виконання угоди, тобто з метою одержання прибутку від різниці курсів".

多头市场 *duōtóushìchǎng* (牛市 *niúshì*) – "бичачий ринок", дослівно "ринок спекулянтів", англ. "bull market" – ринок, на якому спостерігається тенденція до підвищення курсів" [19; 82].

多头集团 *duōtóu jítuán* "бичачий пул", дослівно "коло спекулянтів" об'єднання біржових спекулянтів, що грають на підвищення" [19; 82].

多头部位 *duōtóu bùwéi* "бичача позиція", дослівно "позиція спекулянтів", англ. "bull position" – зобов'язання за контрактом при грі на підвищення (подібне явище виникає тоді, коли той, хто здійснює біржові операції виявляє, що уклав угоду на купівлю більшої кількості акцій, ніж та кількість, за яку він може заплатити в день платежів)" [19; 82].

多头购入 *duōtóu gòurù* "бичача купівля", англ. "bull purchase" – спекулятивна купівля з розрахунком на підвищення ціни або курсу" [19; 83].

牛市期权套利 *niúshì qīquán tàolì* "бичачий опціон", англ. "bull spread" – подвійний опціон з розрахунком на зиск від підвищення курсів (стратегія, при якій збільшення ринкової вартості акції викличе збільшення розриву між курсами купівлі та продажу" [19; 83].

多头交易 *duōtóu jiāoyì* "спекулятивна торгівля", англ. "bull transaction" – гра на підвищення" [19; 83].

卖空者 *màikōngzhě* (熊 *xióng*) "ведмеді", англ. "bears", (біржовий жаргон) – біржові спекулянти, які одержують прибуток, "граючи" на зниженні курсу (ціни) цінних паперів і валюти на біржі" [19; 51].

空方市场 *kōngfāng shìchǎng* (熊市 *xióngshì*), англ. "bear market" – ведмежий ринок – ринок зі знижувальною тенденцією, ринок, на якому спостерігається тенденція до зниження курсів (акцій)" [19; 51].

空方袭击 *kōngfāng xíjī* "ведмежа атака", англ. "bear raid" – активний продаж цінних паперів з метою зниження цін та наступної покупки цих же паперів на більш вигідних умовах" [19; 52].

卖空 *màikōng* "ведмежий продаж", англ. "bear sale" – продаж при спекуляції на пониженні" [19; 52].

熊市期权套利 *xióngshì qīquán tàolì* "ведмежий опціон", англ. "bear spread" – продаж контрактів на найбли-

жчий термін та покупка контрактів на дальні в надії, що короткострокові відсоткові ставки підвищуються швидше довгострокових, а ринкові ціни фінансових інструментів падають" [19; 52].

空方挤压 *kōngfāng jīyā*, 轧空 *zhákōng* "ведмежий натиск", англ. "bear squeeze" – ситуація, коли ті покупці цінних паперів, які грають на пониженні, вимушені купувати акції за високим курсом, побоюючись ще більшого його росту" [19; 52].

Через те, що існує міжнародний фонд економічної лексики, яка поступово входить у китайську мову, можуть засвоїтись (і засвоюються) термінологізовані жаргонізми. Наприклад:

金降落伞 *jīn jiàngluòsǎn* англ.: "golden parachute" – "золоті парашути" – бонуси, що сплачуються менеджерам, коли той іде у відставку. Одна з можливих тактик попередження "загарбання" компанії [19; 287].

毒丸 *dúyāowán*, 毒药 *dúyào* англ.: "poison pill" – "отруйні пілюлі" – роздвоєння акціонерного капіталу шляхом випуску нових акцій (звичайно привілейованих без права голосу) [19; 474].

Можна припустити, що рано чи пізно подібні номінації будуть замінені іншими або ж повністю засвоєні.

Важливо наголосити на тому, що у разі відсутності національних відповідників за мову-продуцент обирається та, яка має давніші традиції формування економічної термінології (відповідно до розвиненої ринкової економіки). Такою мовою може виступати будь-яка з представницьких європейських мов: англійська, німецька, французька чи несвропейська мова – японська, в якій вже відбулася певна адаптація і засвоєння термінів (беручи до уваги ті проблеми, що виникають у процесі засвоєння іншомовної спеціальної лексики). Японська мова може виступати як допоміжна, так як має певну ієрогліфічну базу, що спрощує запозичення.

Чимало професійних висловів належить до торгово-біржової лексичної групи, де мовою продуцентом є англійська. Наведемо відповідні приклади професіоналізмів:

板块联动 *bǎnkuài liándòng* сміттевий арбітраж, "торгівля сміттям" (підвищена активність за акціями компанії, які не мають прямого відношення до оголошеного великого злиття, але ростуть у ціні в результаті загального психологічного ажіотажу) – англійський відповідник – garbatriage [18; 274].

包管账户 *bāoguǎn zhàngù* обгортковий рахунок, пакетний рахунок (інвестиційна схема, при якій інвестор користується різними брокерськими, консультативними тощо послугами, але платить тільки одну загальну комісію, що включає плату за керування інвестованими коштами, консультації й всі інші надані послуги) – англійський відповідник – wrap account [18; 816].

避税抛售 *bìshuì pāoshòu* податковий продаж (продаж цінних паперів для одержання збитків, які компенсували б прибутки від приросту капіталу й призвели б до зменшення податкового тягара; дана практика є незаконною) – англійський відповідник – tax selling [18; 737].

Відомі також професійні вислови з інших лексичних груп: банківської, фінансової тощо. Наприклад:

银行内幕人员 *yínháng nèimù rényuán* "інсайдер", "своя людина в банку" – (директори, акціонери, управлінський персонал), фізична особа, що має у зв'язку із своїм службовим становищем конфіденційні дані про банк або юридичну особу, тісно пов'язану з банком – англійський відповідник – bank insider [19; 322]. Очевидно, поштовхом до появи професійного вислову "своя людина" в банку став запозичений з англійської мови термін інсайдер, наукове поняття якого чітко окреслене дефініцією: особа, котра працює усередині компанії або

має понад 10% голосуючих акцій компанії і через це має внутрішню, службову інформацію, недоступну широкій публіці (див. зазначену працю).

买空卖空 *mǎikōng màikōng* англ.: "fictitious bargain" – "торгівля повітрям" – тобто торгівля неіснуючими об'єктами [19; 239]. Зауважимо, що наведений професіоналізм широко вживається серед фахівців.

Так само поширеними є й наведені нижче професіоналізми:

君子协定 *jūnzǐ xiédìng* "джентльменська угода" – умовна назва угоди, укладеної в усній формі. Відповідно до загально визначених принципів міжнародного права джентльменське погодження повинно виконуватися так само, як і письмові міжнародні угоди [16; 190-191]. Англійською – gentlemen's agreement.

Про народження номінації саме на професійному рівні, бо маємо конкретну адресу появи, свідчать, зокрема, такі приклади:

交易集团 *jiāoyì jítuán* "біржове коло" – ф'ючерсний ринок, особливо, коли посилаються на будинок біржі. Терміном зафіксовано той факт, що біржовики з Лондонської біржі металів (ЛБМ) та на деяких інших європейських біржах стоять або сидять по колу [16; 93].

布雷迪债券 *bùlèidí zhàiquàn* облигації Брейді, англ. Brady Bonds (доларові боргові зобов'язання, що випускалися в 1980-90х рр. країнами, що розвиваються, для врегулювання боргів, головним чином – країнами Латинської Америки; являли собою процентні папери зі строком обігу 10-30 років і часто випускалися разом з варрантами на покупку сировини; різновиди включали дисконтні облигації й облигації, що розташовані за номіналами; за дисконтними облигаціями передбачалася виплата плаваючого купонного прибутку, прив'язаного до ставки ЛІБОР; назва дана за ім'ям Ніколаса Брейді (Nicholas Brady), що у цей період був міністром фінансів США й брав участь у розробці плану з реструктуризації боргів країн, що розвиваються) [18; 77].

Наголосимо ще раз на тому, що запозичення повинні стати лише проміжною ланкою у період вироблення професійної лексики на національному ґрунті; з часом буде вироблено свою, китайську професійну лексику, з усіма притаманними їй особливостями мовного оформлення, відповідно до специфіки китайського економічного механізму ведення господарства.

Аналіз відповідної наукової і довідкової літератури, зокрема, лексикографічних праць, а також ознайомлення з професійною лексикою через спостереження над мовленням фахівців дозволяють зробити висновок про те, що з введенням економічного механізму на повну силу, поширенням банківських послуг, взаєморозрахунків між товаровиробниками, виведенням китайського бізнесу на цивілізований шлях може бути засвоєна китайською мовою й інша професійна лексика з представницьких європейських мов, де її (професійної лексики) функціональне навантаження буде посилено виробничою необхідністю.

На підставі викладених вище теоретичних положень і наведених відповідних прикладів із зібраного мовного матеріалу економічної сфери пропонуємо розрізняти в досліджуваній лексиці такі номінації: термінологізовані жаргонізми, професійні жаргонізми, професійна лексика. Термінологізовані жаргонізми ми розуміємо як стилістично забарвлені номінації, що функціонують у вигляді професійних висловів, але виражають наукове поняття, мають чітко окреслену дефініцію і, таким чином, мають шанс бути зафіксованими як терміни (більш того, такі фіксації вже відомі). Професійні жаргонізми ми розуміємо як конотативно марковані вислови, що не виражають наукового поняття і не мають дефініції, але задо-

вольняють потреби професійного спілкування у певній галузі. Професійну лексику ми розуміємо як слова, вирази, звороти мови, що властиві спілкуванню людей, пов'язаних із економічною сферою.

Отже спеціалізація наукових понять за різними галузями знань відбувається у процесі людського пізнання. Під час формування термінології в систему виробляється галузева номенклатура, як певна категорія спеціальної лексики. Термінологія при цьому первинна, а номенклатура вторинна. Багатобічною залишається проблематика дослідження професійної лексики. Зокрема, професійна економічна лексика формується паралельно з термінологією цієї галузі і діє в межах однієї теорії джерел формування економічних термінів.

Протиріччя між кількісними і якісними параметрами наявних у китайській мові номінацій економічної сфери та нагальними потребами об'єктивації нових наукових знань визначають внутрішню неоднозначні тенденції розвитку складників спеціальної лексики на позначення економічних відносин. З одного боку, це паралельне формування і функціонування професійної та жаргонної, а також власне термінологічної лексики, а з іншого, – перехід окремих складників жаргонної та професійної лексики до категорії термінів. Наявні чинники визначають необхідність вироблення такої класифікації досліджуваних одиниць, яка повною мірою відбивала б специфіку розбудови економічної терміносистеми сучасної китайської мови. Тому в спеціальній лексиці на позначення торгово-економічних відносин ми виділяємо термінологізовані жаргонізми – стилістично забарвлені номінації, що функціонують у вигляді професійних висловів, але виражають наукове поняття, мають чітко окреслену дефініцію (多头 *duōtóu* (牛 *niú*) "бики", дослівно "гравці (спекулянти) на підвищення цін"; 多头市场 *duōtóushìchǎng* (牛市 *niúshì*) – "бичачий ринок", дослівно "ринок спекулянтів"; 多头集团 *duōtóu jítuán* "бичачий пул", дослівно "коло спекулянтів"; 多头部位 *duōtóu bùwèi* "бичача позиція", дослівно "позиція спекулянтів"; 多头购入 *duōtóu gòurù* "бичача купівля"; 牛市期权套利 *niúshì qīquán tàolì* "бичачий опціон"; 多头交易 *duōtóu jiāoyì* "спекулятивна торгівля"; 卖空者 *màikōngzhě* (熊 *xióng*) "ведмеді"; 空方市场 *kōngfāng shìchǎng* (熊市 *xióngshì*), англ. "bear market" – ведмежий ринок; 空方袭击 *kōngfāngxíjī* "ведмежа атака"; 卖空 *màikōng* "ведмежий продаж"; 熊市期权套利 *xióngshì qīquán tàolì* "ведмежий опціон"; 空方挤压 *kōngfāng jīyā* "ведмежий натиск" і таке інше); професійні жаргонізми – конотативно марковані вислови, що не виражають наукового поняття і не мають дефініції, але задовольняють потреби професійного спілкування (金降落伞 *jīn jiàngluòsǎn* "золоті парашути", 毒药 *dúyào* "отруйні пілюлі" тощо), професійну лексику – слова, вирази, звороти мови, що властиві спілкуванню людей, пов'язаних із економічними відносинами (наприклад: 君子协定 *jūnzǐ xiédìng* "джентльменська угода", 银行内幕人员 *yínháng nèimù rényuán* "інсайдер, "своя людина в банку").

1. Бондалетов В.Д. Социальная лингвистика. – М., 1987.
2. Даниленко В.П. О терминологическом словообразовании // Вопросы языкознания. – М., 1973. – №4. – С. 63-76.
3. Драгунов А.А. Структурные единицы китайской речи // Вопр. корейского и китайского языкознания. – Л., 1958. – С. 230-249.
4. Иванов А.И., Поливанов Е.Д. Грамматика современного китайского языка. – М., 1930.
5. Исаенко Б.С. К проблеме границ китайского слова. Опыт китайско-русского фонетического словаря. – М., 1957. – С. 252.
6. Калинин А.В. Лексика русского языка. – М., 1978. – 150 с.
7. Коротков Н.Н. Основные особенности морфологического строя китайского языка. – М., 1968.
8. Общая терминология: Вопросы теории / Сост. А.В. Суперанская, Н.В. Подольская, Н.В. Васильева. – М., 1989.
9. Ошанин И.М. Учебник китайского языка: Для 1-го г. обучения. – М., 1946. – Ч. 1.
10. Прохорова В.Н. Об эмоцио-

нальності терміна // Лингвистические проблемы науч.-тех. терминологии. – М., 1970. 11. Прохорова В.Н. Об эмоциональности термина // Лингвистические проблемы науч.-тех. терминологии. – М., 1970. – с. 153-159. 12. Словник іншомовних слів / За заг. ред. Л.О. Пустовіт. – К., 2000. 13. Солнцева В.М. Очерки по современному китайскому языку. – М., 1957. 14. Фролова О.П. Словообразование в терминологической лексике современного китайского языка (на материале биологической терминосистемы): Автореф. дис. канд. филол. наук. – М., 1978. 15. Шанский М.М. Лексикология современного русского языка.: Пособие для студентов пед. институтов. – М., 1972. 16. Шелов С.Д. Терминология, профессиональная лексика и профессионализм (к проблеме классификации специальной лексики) // Вопросы языкознания. – М., 1984. – №5. 17. Энциклопедический словарь бизнесмена. Менеджмент, маркетинг, информатика / Под общей ред. М.М. Молдованова. – К., 1993. 18. 周有光. 汉字改革概论. – 北京, 1964. 19. 英汉双解证券词典. An english-chinese dictionary of securities. – 北京, 2003. 20. 英汉证券与金融工程词典 / 陈胜利 / 圣才主编. – 北京, 2003.

Надійшла до редколегії 03.09.07

Н. Кірносорова, канд. філол. наук, асист.

ЯВИЩЕ ГРАМАТИЧНОЇ СИНОНІМІЇ В КИТАЙСЬКІЙ МОВІ

Статтю присвячено проблемі розрізнення граматичних синонімів у китайській мові, вирішити яку пропонується виходячи з принципів дискурсивної граматики. На конкретних прикладах виявлено диференційні ознаки чотирьох пар граматичних синонімів і доведено залежність вибору між ними від актуального членування дискурсу.

The article is dedicated to the problem of distinguishing certain pairs of grammatical synonyms in Chinese language, and one of the solutions of this problem is found in the field of discourse grammar. Some main distinguishing features are demonstrated on specific examples for four pairs of grammatical synonyms. It was also illustrated how choice between them depends on the discourse structure.

Явищу синонімії в граматиці, на нашу думку, приділяється недостатньо уваги в сучасному мовознавстві, зокрема й у вивченні та викладанні іноземних мов. Навіть застосування терміна "синонім" щодо граматичних структур має на сьогоднішній день невизначений характер. Наприклад, представники трансформаційної граматики, в межах якої у 80-х роках ХХ століття спостерігався певний інтерес до семантики синтаксичних структур, розуміли синтаксичну синонімію як зведення складних конструкцій до більш простих (ядерних), тобто, їх цікавили відношення подібності між спорідненими синтаксичними структурами. Між тим, подібність формально-граматичних значень спостерігається у мові й між незалежними за походженням структурами, але дослідження синонімії такого типу майже не проводяться. Тим не менше, така синонімія є джерелом труднощів у процесі засвоєння будь-якої іноземної мови, адже з точки зору традиційних граматичних правил, викладених у підручниках, неспоріднені синонімічні конструкції виглядають цілком рівноправними, однак у процесі мовлення виявляється, що в конкретних умовах може бути застосована лише одна з них. Іншими словами, кожна із синонімічних структур/конструкцій має свої диференційні ознаки, які відрізняють її від інших, але на цих ознаках, зазвичай, не заважають. З огляду на це, нам здається актуальним дослідити явище граматичної синонімії на конкретних прикладах з китайської мови, спробувати виявити диференційні ознаки синонімічних структур та джерело їх походження і, таким чином, прояснити мотивацію вибору між ними.

З досвіду викладання китайської мови нам видалися показовими чотири пари граматичних синонімів: три з них стосуються одного й того самого члена речення (це, по-перше, конструкції, які оформлюють прикметник у ролі присудка; по-друге, комплементарні структури, які в певних випадках оформлюють дієслово в ролі присудка; і, нарешті по-третє, структури, які оформлюють додаток у китайському реченні), а одна пара синонімічних конструкцій стосується різних членів речення (дві форми загального питання).

Отже, передусім, розглянемо різницю між двома способами оформлення прикметника в ролі присудка у китайському реченні.

1. Прикметник у ролі присудка: 很 чи конструкція [是...的]?

Як відомо, прикметник у ролі присудка в китайському реченні може бути оформлений двома способами: 1) за допомогою частки 很 (зауважимо, що 很 виконує в таких реченнях службову функцію, тому вважаємо його не прислівником, а часткою) та 2) за допомогою конс-

трукції [是...的]. Відразу ж нагадаємо, що сфера використання конструкції [是...的] значно ширша, ніж речення з прикметником у ролі присудка, – вона вживається для підкреслення будь-якого члена речення, зокрема й присудка, вираженого прикметником. Для мови з усталеним порядком слів (якою є китайська), така конструкція – один із дієвих засобів емпізи.

Наведемо приклад речення, в якому вжито обидві синонімічні структури, і спробуємо визначити їх диференційні ознаки:

(1) 人们都说地球是圆的, 其实地球不很圆. Люди кажуть, що Земля кругла, насправді ж Земля не зовсім кругла.

Якщо порівняти між собою дві частини цього речення, то з'ясується, що в першій частині, де використано [是...的], йдеться про класифікацію – люди відносять землю до множини круглих предметів, а в другій, де вжито 很, – про опис, оскільки репрезентовано вже конкретні особливості реальної форми Землі. Очевидно, що зазначені дві структури не є взаємозамінними в реченні, адже класифікація і опис – це різні ситуації.

Тож можемо зробити висновок, що конструкція [是...的] вживається тоді, коли предмети класифікуються за певними ознаками, тобто предмет розглядається у системі зв'язків з іншими, подібними до нього предметами; натомість частку 很 вживаємо тоді, коли потрібно описати предмет сам по собі, виділити його певну ознаку. При цьому, в першому реченні присудок виявиться наголошеним (в силу емпітичних властивостей самої конструкції), а в другому випадку залишиться емоційно нейтральним.

Встановивши таким чином диференційні ознаки двох синонімічних структур, спробуємо з'ясувати й джерело їх походження. Очевидно, що для цього нам варто відповісти на питання: чому у випадку класифікації нам потрібно по-особливого підкреслювати присудок?

Але ж, сформульоване таким чином питання переводить наше дослідження у площину актуального членування речень, оскільки в ньому йдеться про акценти. Це змушує нас зробити невеликий відступ, щоб ввести в дослідження відповідний інструментарій – терміни, поняття, концепції, які стосуються площини актуального членування речень і допоможуть нам відповісти на поставлене питання.

Площина актуального членування речень складається зі зв'язків між одиницями, більшими за слово, – йдеться про тему і рему, які формують у реченні два полюса, навколо яких і розподіляються зв'язані за граматичними правилами слова. Більш того, репрезентуючи стару і нову інформацію відповідно, тема і рема "вписують" кож-

не окреме речення в певний контекст, змушуючи, таким чином, у дослідженнях площини актуального членування речень переходити з рівня речення на рівень *дискурса*. У зв'язку з цим, останнім часом виявилось, що з точки зору дискурса прояснюються деякі питання граматики, які раніше не вдавалося вирішити у межах окремого речення, зокрема – це питання розрізнення морфологічних та синтаксичних синонімів. Така ситуація дала поштовх для розвитку окремого напрямку в мовознавстві – *дискурсивної граматики*; і особливо перспективно цей напрямок розвивається на матеріалі *топікових* мов, до яких належить і китайська [6]. Одним з відомих теоретиків, який розробляє концепцію дискурсивної граматики на матеріалі китайської мови, є професор Ч. Чу з Каліфорнійського університету (США) [4]. Він видав наприкінці 90-х років монографію "Дискурсивна граматика китайської мови", у якій розглядаються, зокрема, й деякі випадки граматичної синонімії, однак далеко не всі з них суттєві; крім того, в монографії мало говориться про передумови вибору між граматичними синонімами.

Між тим, більш важливими для даного нашого дослідження виявляються висновки професора Чу про структуру інформації. Він з'ясовує, що хоча структура інформації досить жорстка (у китайському реченні, наприклад, на початку завжди очікується тема, а наприкінці – рема), але статус окремих одиниць інформації може бути змінним, тому в процесі розгортання повідомлення стара інформація може опинитися на місці теми і, навпаки, нова – на місці теми [4, с. 212]. У зв'язку з цим у мові існують спеціальні механізми, які дозволяють оформити таку рокировку і, залежно від намірів мовця, підвищити або знизити інформаційну цінність тієї одиниці дискурсу, яка виявилася "не на своєму місці". Зокрема, до таких механізмів належать й емпатичні конструкції на зразок [是。。。的], які використовуються для підвищення інформаційної цінності одиниць дискурсу, які несуть стару інформацію.

Отже, закінчуючи наш відступ, наголосимо: акценти в реченні з'являються з намірів мовця узгодити статус інформації та її місце в структурі дискурсу.

Якщо тепер повернутися до речень з прикметником у ролі присудка, то з'ясується, що коли ми класифікуємо предмети, то передбачається, що складові системи класифікації (відповідні множини) нам уже заздалегідь відомі. Наприклад, якщо ми кажемо, що *Земля – кругла*, то при цьому передбачається, що множина круглих предметів, до яких ми й відносимо Землю, нам заздалегідь відома. З точки зору логіки, якщо нам відоме ціле, то відомою буде і його частина. Відтак, прикметник-присудок *кругла* в першій частині речення становить для нас стару інформацію, але за граматичними правилами він повинен знаходитися наприкінці речення, тобто, на місці теми (нової інформації). І для того, щоб не виникало невідповідності між розташуванням елементів речення й елементів дискурсу, ми мусимо підвищити інформаційну цінність прикметника-присудка, який містить стару інформацію. Саме для того, щоб цього досягти, ми й вживаємо конструкцію [是。。。的], яка по-особливому фокусує увагу реципієнта на прикметник і тим самим підвищує його інформаційну цінність. У випадку опису невідповідності між порядком слів у реченні та порядком одиниць дискурсу не виникає – метою опису є вперше повідомити про певні ознаки предмета (тобто, така інформація завжди нова). Місцезнаходження описового прикметника наприкінці речення відповідає, таким чином, як граматичним правилам, так і вимогам дискурсу, тому в описовому реченні ми вживаємо частку *很*, яка, втрачаючи своє граматичне значення прислівника, нівелює й розподіл уваги між темою та ремою.

Таким чином, ми бачимо, що конструкції, які на рівні речення сприймалися як синонімічні, з точки зору дискурсу виявили свої диференційні ознаки: ми з'ясували, що конструкцію [是。。。的] слід вживати щодо прикметника-присудка тоді, коли йдеться про класифікацію, і нам необхідно підвищити інформаційну цінність старої, по суті, інформації, яку мусимо вжити на місці нової; а частку *很* вживаємо щодо прикметника-присудка тоді, коли йдеться про опис, і стара та нова інформація природно розподіляються між темою та ремою.

Насамкінець зауважимо також випадки, коли граматиною чітко визначено, який із синонімів слід вживати:

а) прикметники, які описують колір, смак чи запах зазвичай виступають присудками лише в конструкції [是。。。的]:

(2) 这件衣服是红的。 Цей одяг — червоний.

(3) 这种药是苦的。 Ці ліки — гіркі.

б) натомість прикметники, які описують розмір, довжину, висоту тощо в ролі присудка частіше вживаються з *很*, і лише в ситуації порівняння можуть підкреслюватися конструкцією 是。。。的:

(4) 这件衣服是大的, 那件衣服是小的。 Цей одяг великий, а той — малий.

в) прикметники, які описують внутрішній стан (高兴、痛苦、激动、寂寞、伤心、骄傲、悲痛、愤怒、孤独、难过、兴奋、严肃、忧郁), взагалі не вживаються в конструкції 是。。。的.

Вказані винятки тільки підтверджують правило: для кольорів/смаків/запахів існують чітко окреслені множини (червоні предмети, гіркі предмети, ароматні предмети тощо), які цілому наперед відомі, тому за цими параметрами ми завжди класифікуємо, а от розмір/довжина/висота є завжди індивідуальними характеристиками, тим більше індивідуальною характеристикою є внутрішній стан, тому за цими параметрами ми, зазвичай, описуємо.

Таким чином, ми з'ясували, що розрізнення ситуацій класифікації чи опису дає змогу адекватно оформити прикметник у ролі присудка. Свої особливості в оформленні може мати й дієслово в ролі присудка в китайському реченні. Розглянемо їх.

2. [能 + комплемент результату/напрямку] чи комплемент можливості?

Важливою синтаксичною особливістю китайського речення є наявність у ньому комплементів. Нагадаємо, що другорядний член речення *комплемент* відноситься до присудка (вираженого дієсловом або прикметником) і, в різний спосіб, уточнює його (детальніше про комплемент див. [2]). З шести наявних у китайській мові комплементів, з точки зору синонімії цікаві три – результату, напрямку й можливості. Останній з них – комплемент можливості – спеціально утворюється для того, щоб вказати на можливість/неможливість досягнення результату або на можливість/неможливість здійснення руху в певному напрямку, тобто, до певної міри перекриває перші два. Тому той самий граматичний зміст можна виразити в китайському реченні й в інший спосіб – вжити модальне дієслово *能* + комплемент результату/напрямку. Наприклад:

(5) 他学不会汉语。 Він не може вивчити китайську.

(5a) 他不能学会汉语。 Він не (з)може вивчити китайську.

(6) 我们从这儿进不去。 Ми не можемо звідси увійти.

(6a) 我们不能从这儿进去。 Ми не (з)можемо звідси увійти.

Окремо наголосимо, що більш звична для іноземних студентів структура [модальне дієслово + дієслово + об'єкт] не є синонімічною до комплемента можливості,

тому в цьому випадку ми її розглядати не будемо, лише для прикладу порівняємо речення (7) і (5/5a):

(7) 我不能学习汉语。 Я не можу вчити китайську мову.

Як бачимо, у реченні (7) йдеться про можливість здійснення певної дії безвідносно до її результату, відповідно, не лише структура, а й зміст цього речення відрізняється від висловленого в реченнях (5/5a).

Однак повернемося до факту синонімії. Зауважимо, що модальне дієслово в реченні є носієм інформації про оцінку адресантом того, про що він повідомляє. Така інформація ніколи не є самостійною в реченні, як не є самостійними й модальні дієслова, через які вона повідомляється. Тому інформація про оцінку сприймається в повідомленні як додаткова, однак тим самим вона завжди фокусує на себе увагу адресата, адже додаткова інформація завжди буде новою. Тому вже на перший погляд очевидно, що коли ми використовуємо структуру [能 + комплемент результату/напрямку], ми маємо на меті повідомити власну оцінку можливостей. Однак, далеко не завжди в процесі мовлення потрібно додатково повідомляти суб'єктивні оцінки. Тож коли необхідно констатувати факт можливості чи неможливості досягти результату/рухатись у певному напрямку, використовуємо комплемент можливості і, таким чином, підкреслюємо *результат/напрямок*. Таким чином, у живому мовленні створюються різні акценти, залежно від бажання мовця.

Отже, вибір між двома рівноправними з точки зору граматики структурами буде залежати від ситуації мовлення, власне, від дискурсу: якщо необхідно підкреслити *можливість* досягнення результату/напрямку – вживаємо [能+ комплемент результату/напрямку], якщо ж необхідно підкреслити можливість досягнення саме такого *результату/ руху* саме в такому напрямку – тоді вживаємо комплемент можливості.

3. Додаток: частка 把 чи постпозиція до дієслова?

Як відомо, додаток у китайському реченні може знаходитися на трьох позиціях: 1) після дієслова і завершувати речення; 2) на самому початку речення і виділятися комою; і, нарешті, 3) перед дієсловом і вводиться за допомогою спеціальної частки 把. Другий з названих випадків чітко відрізняється від інших – на початок речення можуть виноситися тільки *поширені* додатки, непоширені ж у такій позиції створюють сильний стилістичний ефект [1]. Тому ми не будемо розглядати цей випадок у межах граматичної синонімії. Натомість ми приділемо увагу випадкам (1) і (3), які стилістично не відрізняються, тому важливо зрозуміти логіку вживання кожного з них. Наведемо приклади:

(8) 王东买到了一本词典。 Ван Дун купив словник.

(9) 王东把词典买到了。 Ван Дун купив словник.

З точки зору граматики виходить, що обидві структури виражають однаковий зміст. Спробуємо перевірити, чи є вони абсолютними синонімами з точки зору дискурсу. Зауважимо при цьому наявність лічильного слова в першому реченні і його відсутність у другому, це означає, що перший іменник розуміється як невідзначений, а другий – як визначений.

Велике значення має той факт, що обидва речення містять комплемент результату (到). Це означає, що решта інформації (крім, власне, результату), не є новою (якщо знаємо вже результат, то попередньо знаємо щось про саму дію і її об'єкт). Відтак, природньо побудувати речення таким чином, щоб результат опинився на місці реми, тобто, наприкінці речення. Однак, якщо це дієслово перехідне і має непоширений додаток, який за граматичними правилами має стояти в кінці речен-

ня? Куди можемо перемістити цей додаток і не порушити при цьому порядок слів? Саме для вирішення такої ситуації функціонує частка 把, яка дозволяє перемістити додаток у препозицію до дієслова і не створити при цьому додаткових стилістичних ефектів. Оскільки ж додаток складає для нас стару інформацію, ми висловлюємо його за допомогою визначеного іменника (не вживаємо лічильне слово). Взагалі, таке речення (див. приклад (9)) може з'явитися у мовленні лише за умов наявності попереднього контексту, з якого зрозуміло про який саме об'єкт йдеться.

Однак іменник, який у подальшому контексті буде функціонувати як тема, потрібно спершу ввести в цей контекст. Для цього ми повинні сфокусувати на ньому увагу співрозмовника (навіть якщо інформація не є новою). Один із способів підкреслити навіть вже відому інформацію – поставити її на місце реми і, таким чином, підвищити її інформаційну цінність. Однак з формальної (граматичної) точки зору потрібно, щоб на місці реми знаходився невизначений іменник, тому в прикладі (8), який і репрезентує таку ситуацію, маємо лічильне слово перед іменником.

Отже, з точки зору дискурсу, між прикладами (8) і (9) спостерігається суттєва різниця: речення з комплементом і додатком у постпозиції до дієслова вживається на початку повідомлення для того, щоб *ввести* подальшу тему розмови, а речення з комплементом і часткою 把 – вживаються в середині повідомлення тоді, коли потрібно *підхопити* вже визначену тему розмови, тому до іменника після частки 把 ніколи не вживається лічильне слово. Таким чином, синонімічні з точки зору граматики конструкції призначені для цілком різних ролей на рівні дискурсу.

Вище ми розглянули випадки граматичної синонімії на прикладі конструкцій чи структур, які стосувалися одного члена речення. Розглянемо також і випадок граматичної синонімії, коли конструкції з однаковим граматичним змістом оформлюють різні члени речення. Таке можливо у випадку побудови загального питання в китайській мові.

4. Загальне питання: частка 吗 чи стверджувально-заперечна форма?

Існує дві форми загального питання в китайській мові, між якими підручники ніколи не зауважують різницю – 1) з часткою 吗 наприкінці, та 2) у стверджувально-заперечній формі. Однак така різниця існує. Розглянемо два речення:

(10) 你去电影院吗? Ти йдеш до кінотеатру?

(11) 你不去电影院? Ти йдеш чи ні до кінотеатру?

У реченні (10) на місці реми маємо вже до певної міри відому інформацію – здогад про те, куди саме людина прямує, тому речення має відтінок перепитування. Таким чином виявляється, що частка 吗 на рівні дискурсу виконує фокусуючу роль і підсилює інформаційну цінність старої інформації (про яку здогадуємося). У реченні (11) замість здогадуватися, ми чітко визначаємо дві позиції, між якими можна здійснити вибір, і просимо співрозмовника вказати на одну з них. Таким чином, можна сказати, що на рівні дискурсу запитання з часткою 吗 стосується уточнення старої інформації, а от запитання в стверджувально-заперечній формі стосується з'ясування нової інформації.

Відповідно, можна сформулювати такі рекомендації щодо вибору між зазначеними формами питання: якщо інтонацією спеціально не підкреслюється певний член речення, то запитання з часткою 吗 стосується додатку, який найчастіше стоїть перед часткою 吗 в реченні. Метою такого запитання є перевірка власного передбачення, яке стосується об'єкта дії. А от запитання у стве-

рджувально-заперечній формі, очевидно, стосується присудка. Метою такого запитання є з'ясувати подальші дії співрозмовника, щодо яких у того, хто запитує, не було жодних здогадів чи прогнозів.

Таким чином, робимо висновок, що запитання з часткою 吗 вживаємо до додатка, коли потрібно його уточнити, а запитання у стверджувально-заперечній формі вживаємо до присудка, коли потрібно з'ясувати подальші дії співрозмовника.

Отже, ми розглянули чотири пари граматичних синонімів у китайській мові і з'ясували, що вони не лише оформлюють певні елементи повідомлення, але й вказують на їхню актуальність у цьому повідомленні, тому шукати диференційні ознаки цих синонімів доцільно у площині актуального членування речення. З такої точки зору виявилось, що вибір між синонімічними констук-

ціями залежить від статусу інформації тієї одиниці повідомлення, яку відповідна конструкція оформлює.

Очікуємо, що зроблений висновок буде перевірений на прикладах інших пар граматичних синонімів, а явище граматичної синонімії дістане глибшого осмислення на теоретичному рівні, результати якого будуть використані в процесі викладання іноземної (зокрема й китайської) мови.

1. Горелов В.И. Стилистика современного китайского языка. – М., 1979. 2. Готлиб О.М. Практическая грамматика современного китайского языка. – М.: Муравей, 2002. – 297 с. 3. Кирносова Н.А. Практическая грамматика китайского языка. – К., 2007. 4. Корельская Т.Д. О формальном описании синтаксической синонимии. – М., 1980. 5. Курдюмов В.А. Курс китайского языка. Теоретическая грамматика. – М.: Цитадель-трейд, Лада, 2005. – 575 с. 6. Chu C. A Discourse Grammar of Mandarin Chinese. – N.Y.: P. Lang, 1998. – 484 p.

Надійшла до редколегії 25.06.07

Жень Хулянь, проф.

РОЛЬ ЛЕКСИЧНОЇ ПРЕСУПОЗИЦІЇ У РОЗУМІННІ ЗНАЧЕННЯ СЛОВА (НА ПРИКЛАДІ МОДАЛЬНОГО ПРИСЛІВНИКА 多)

Статтю написано в руслі розробки поняття лексичної пресупозиції, якому до сьогоднішнього дня лінгвісти приділяють замало уваги. Використовуючи окличні речення з модальним прислівником 多 як приклад і спираючись на поняття лексичної пресупозиції, у статті було проаналізовано прагматичні умови використання цього прислівника, і зроблено такий висновок: розкриття лексичної пресупозиції має велике значення як для адекватного розуміння семантики слова, так і для ефективного використання слова в навчальному процесі.

The article deals with the concept of lexical presupposition, which still lacks proper linguistic research. Using exclamatory sentences with the adverb 多 in the Chinese language as an example, and taking the concept of lexical presupposition into consideration, the author analyses the pragmatical context in which this adverb can be used. The article argues that considering lexical presupposition is very important for adequate understanding of a word's semantic in order to use it effectively in the process of learning the Chinese language.

Що стосується модального прислівника 多 (способи використання слова 多么, яке також вживається в окличних реченнях, майже ідентичні до способів використання 多, однак частотність вживання цього слова в розмовному мовленні відносно низька, тому для зручності в прикладах цієї статті використовуємо лише 多), то загальноновживані словники і довідкові видання з китайської мови визначають його так: "...позначає вищу міру або ступінь виявлення дії/стану, вносить відтінок перебільшення і сильного емоційного забарвлення, переважно використовуються в окличних реченнях" [12], або "вживається в окличному реченні, акцентує вищу міру або ступінь виявлення дії/стану, має відносно сильний відтінок перебільшення, може використовуватися

перед запереченням, яке вносить відтінок знеславлення" [3]. Останнім часом визначення цього прислівника поглиблюються, і в них уже зауважується, що він "часто виражає сподівання або схвалення мовця" [5]. Очевидно, що всі наведені визначення є слушними, однак їм усе ж бракує точності, оскільки вони не вказують на особливості функціонування прислівника 多, тобто, не вказують на його відмінність від інших модальних прислівників, які також використовуються для утворення окликів.

Якими ж є особливості функціонування модального прислівника 多? Ми спробуємо розкрити їх у нашій статті, порівнявши 多 з іншим модальним прислівником 真, який також утворює окличні речення.

1. Порівняння прислівників 多 і 真

Таблиця 1. Приклади вживання прислівників 多 і 真

	多	真
1	Вона так хоче мати власну родину! (她) 多想有个自己的家啊!	(Вона) справді хоче мати власну родину! (她) 真想有个自己的家啊!
2	Він так сподівався ще продовжити розмову! 他多么希望多谈一会儿啊!	Він справді сподівався продовжити розмову. 他真希望多谈一会儿。
3	Як було б добре відпочити декілька днів! 如果能休息几天多好!	×如果能休息几天真好!
4	Як же вона переживатиме, якщо дізнається про це! 她要是知道了这件事该多难受!	×她要是知道了这件事真难受!
5	Яке кумедне цуценя! 多可爱的小狗!	×真可爱的小狗!
6	Яка нудна погода! 多讨厌的天气!	×真讨厌的天气!
7	×多没想到事情会这么糟。	Справді не думав, що справи підуть так кепсько! 真没想到情况会这么糟!
8	×(我) 多不该来趟这道浑水!	(Мені) й справді не варто було втручатися в цю брудну справу. (我) 真不该来趟这道浑水。
9	Як добре, коли не потрібно вчити ієрогліфи! 不学汉字多好!	Справді добре, коли не вчиш ієрогліфи. 不学汉字多好!

Закінчення табл. 1

	多	真
10	Як же прикро не побачити гору Чарівниць! 没看到神女峰多遗憾!	Не побачити гору Чарівниць справді прикро. 没看到神女峰真遗憾。
11	Як приємно, коли зголив вуса! 把胡子刮干净了多精神!	Справді приємно зголити вуса! 把胡子刮干净了真精神。
12	Як же вона засмутиться, якщо це почує! 这话叫她听着多不是滋味儿!	Якщо вона це почує, то справді засмутиться. 这话叫她听着真不是滋味儿!
13	Як гарно виходять у неї ієрогліфи! 她的字写得漂亮!	У неї справді гарно виходять ієрогліфи. 她的字写得真漂亮!
14	Як це примітивно – цілими днями вештатися по ресторанах! 这样吃喝喝的多庸俗!	Цілими днями вештатися по ресторанах справді примітивно. 这样吃喝喝的真庸俗!

Примітка: знак "x" позначає речення, які не існують

Слід визнати, що 多 і 真 мають спільні функції. Крім того, що вони обидва вживаються в окличних реченнях, з вищенаведеного порівняння видно, що вони мають також і спільне значення з прислівником 很: 多 і 真 можуть вживатися з модальним дієсловом 希望 та ін. без додаткових показників (як у прикладах 1 і 2). Однак ще більшу увагу слід приділити відмінностям у вживанні цих прислівників. З першого ж погляду видно, що у двох випадках можна вжити 多, але не можна вжити 真: 1) у випадку припущення (приклади 3 й 4); 2) у випадку, коли структура "多 + X" (де X – прикметниковий або дієслівний зворот) виступає додатком, оформленим допоміжним словом (приклади 5 і 6). І лише в одному випадку можна вжити 真, але не можна вжити 多: у випадку простого опису фактів, тобто, коли оклик стосується лише певного факту (випадки 7 і 8).

Таким чином, ми можемо узагальнити, що відмінність між двома прислівниками полягає в наступному: по-перше, 真 описує факти і має нейтральне емоційне забарвлення, а 多 може вживатися у випадку припущення і має сильне емоційне забарвлення; по-друге, у структурному плані, 真 не може використовуватися в структурі "___ + X + 的", яка формує додаток, тоді як 多 може вживатися в такій структурі.

Однак, хоча продемонстрована на відповідних прикладах відмінність є цілком очевидною і лежить на поверхні, разом з тим обґрунтування її причин слід шукати значно глибше. Щоб помітити кардинальну відмінність, яка репрезентує індивідуальні характеристики саме прислівника 多, необхідно проаналізувати речення 9–14, в яких значення прислівників 多 і 真 є, на перший погляд, подібним, а вони – взаємозамінними. Однак ці приклади дозволяють помітити, що речення, в яких вживається прислівник 真 не містять підтексту (значення речення є сумою значень його складових), тоді як

речення з прислівником 多 мають підтекст, і цим підтекстом є певний намір мовця. Саме в цьому й полягає особливість функціонування таких речень, або, іншими словами, прагматична функція цих прислівників.

2. Особливі виражальні функції 多

На перший погляд, намір мовця, висловлений за допомогою 多, може бути найрізноманітнішим: бажання (як у прикладі (9) "не вчити ієрогліфи"), пропозиція (як у прикладі (10), де можливий підтекст "ходімо разом з нами на гору Чарівниць, чи у прикладі (12) – "не допустити, щоб вона почула ці слова", або у прикладі (13), де можливий підтекст "вчися у неї писати ієрогліфи" тощо), ствердження (як у прикладі (11), де можливий підтекст "попередня пропозиція зголити вуса є правильною"), критика або відмовлення (як у прикладі (14) "не слід цілими днями вештатися по ресторанах", у прикладі (5), де можливий підтекст "не слід його ображати" тощо), а також ініціатива, переконання, роз'яснення, звинувачення, глузування тощо, – всі інші випадки просто не можливо згадати. Однак не важливо наскільки різноманітними будуть конкретні наміри, у будь-якому випадку мовець повинен вжити 多 як підставу для їхньої присутності в реченні. Пропонуємо надалі граматичний зміст речень з 多 визначити як "мотив", а виражальну функцію всього речення визначити як "аргумент".

Для того, щоб розглянути ці поняття докладніше, необхідно проаналізувати ще декілька прикладів. Після кожного з нижченаведених прикладів буде вміщено коментар, в якому зазначено "аргумент"; таким чином ми пояснимо, чому маємо право стверджувати, що речення з 多 містять "мотив".

Таблиця 2. Аргументи речень з 多

№	Речення з прислівником 多	Аргументи і [мотиви]
15	Добре було б бути студентом, але не складати іспити! 当学生不考试多好!	Не складати іспити – добре, [тому сподіваємось не складати іспити].
16	Буде дуже добре, якщо ти візьмеш участь! 要是你也参加, 那该多好!	Якщо ти також візьмеш участь – буде дуже добре, [тому сподіваємось, що ти також візьмеш участь].
17	Фотограф: Дідусю, може знімете капелюха? 拍照人: 老先生, 您是不是把帽子摘下来? Дідусь: Ні. У мене зовсім немає волосся, тому без капелюха буде кепський вигляд. 老先生: 戴着吧。我头发都没了, 不戴帽子多难看哪!	Голомоза людина без капелюха виглядає кепсько, [тому все ж краще не знімати капелюха].
18	Краще полетимо літаком, адже потягом так довго! 还是坐飞机吧, 坐火车多慢哪。	Їхати потягом – довго, [тому скористаємось літаком].
19	Я подивлюсь трохи телевізор. Дивіться, як цікаво! 我看一会儿电视。您看, 多有意思啊!	Дивитися телевізор – цікаво, [тому будемо дивитися].
20	Мамо, купи морозива – надворі така спека! 妈妈, 买冰淇淋吧——天多热呀!	Спека, [тому хочемо купити морозива].
21	Не галасуй, щоб не почули інші! Як соромно дорослій людині губити речі! 别嚷! 别让人听见! 这么大的人丢东西, 多不好意思!	Якщо доросла людина губить речі – це соромно, [тому не слід привертати до цього увагу інших].

Закінчення табл. 2

№	Речення з прислівником 多	Аргументи і [мотиви]
22	Купуйте квіти, купуйте квіти! Дивіться, які гарні квіти! 买花呀, 买花! 看, 多美的花呀!	Квіти – гарні, [тому слід/варто їх купити].
23	Якби я виграв приз, я б купив будинок. У будинку так комфортно жити! 要是中了奖, 我就买套大房子, 住着多舒服啊。	Оскільки в будинку комфортно жити, [тому хочемо купити будинок].
24	Ці гори також химерні. Поглянь, одна з них так схожа на тигра! 这些山也很奇特。瞧, 这座山峰多像一只老虎。	Гора дуже схожа на тигра, [тому вважаємо її химерною].
25	Чому ти завжди носиш фірмові речі? Це ж так дорого! 你怎么老穿名牌——多贵啊!	Фірмові речі – дорогі, [тому не слід завжди вдягатися лише у "фірму"].
26	Тобі так пасує цей одяг! 这衣服你穿多合适!	Тобі пасує цей одяг, [тому слід його купити].
27	Цей велосипед такий небезпечний! 你这车骑着够多危险哪!	Їхати на цьому велосипеді – небезпечно, [тому не слід сісти на нього].
28	Подивись, яка в тебе мудра дружина! 你看你妻子多贤惠!	[тому тобі не слід зневажати дружину].
29	Ти ніколи не пишеш листів, але ж твоя мама так хвилюється! 你老不写信, 你妈妈多不放心哪。	[тому тобі не слід забувати писати мамі листи].
30	Тобі одному буде важко нести так багато речей! 这么多东西, 你一个人拿多累呀!	[тому слід знайти людину, яка допоможе].
31	Їй було так нелегко ці декілька років! 她这几年多不容易啊!	[тому слід їй поспівчувати тощо].
32	Як огидно, коли розводять плітки за твоєю спиною! 在人背后说长道短, 多讨厌啊。	[тому не слід за спиною людини розводити плітки].
33	Як сумно самому сидіти в гуртожитку! 一个人在宿舍里呆着多没意思!	[тому не сиди один у гуртожитку].
34	Як незручно дозволяти завжди тобі платити! 老让你请客多不好意思。	[тому не можу завжди дозволяти тобі платити].
35	Тобі тільки аби понасміхатися з людини, а не бачиш, як людині прикро! 只知道拿人家开心, 没看见人家多难受!	[тому не слід весь час насміхатися з людини].
36	Журналіст запитав її, чому так багато дрібних торговців змушені брати дітей з собою на "роботу", це ж так незручно! 记者问她为什么这么多票贩子都要拖儿带女来"工作", 多不方便啊!	Торговцю брати дитину на роботу – незручно, [тому в журналіста виникли сумніви, що торговці справді так чинять].
37	Гей, поглянь на людей! Як цікаво їм з дітьми гуляти в парку! 唉, 你看, 人家带着孩子逛公园多有意思啊。	Гуляти в парку з дітьми – цікаво, [тому нам теж хочеться мати дитину].

多 в усіх вищевказаних прикладах не може бути замінене на 真. Наприклад, речення 22 є "зазиванням" продавця квітів, "які гарні" – це аргумент, який мотивує, чому варто здійснити таку покупку, підтекстом же всього речення є спроба переконати людей купити квіти. Якщо ж ми все-таки змінимо 多 на 真 і скажемо "справді гарні" (звичайно вже не на місці додатка, а на місці присудка, тобто, не 真美的花呀, а 这花真美呀), то у вустах вуличного продавця квітів така похвала (як проста констатація факту) буде справляти враження абсурдної і комічної розмови з самим собою. У деяких реченнях (наприклад 15, 24, 26, 31, 33, 34), на перший погляд здається, що можна замінити 多 на 真, однак результат такої заміни – втрата функцій, які виконували "мотив" і "аргумент" в реченні з 多, в результаті будемо мати лише констатацію факту.

Ситуація з використанням антифразису з метою сатиричного висміювання потребує подальшого роз'яснення. Розглянемо ще приклади:

(38) Подивись на себе, який здібний!

瞧你, 多能耐呀!

(39) Говорити і жувати – це так привабливо!

一边说, 一边嘴里还嚼着, 那形象别提多好看了!

Зазначені два приклада ніби суперечать зробленим вище висновкам – хоча вони містять 多, однак у них немає мотиву, а, відповідно, й аргументу. Однак, якщо зауважити рівень антифразису, і з цієї точки зору здійснити аналіз буквального рівня, то можна побачити, що "який здібний" з речення (38) якраз і є мотивом – похвалити, заохотити, поставити у приклад. У реченні ж (39) "при-

вабливо" є мотивом для того, щоб "одночасно їсти і розмовляти". Однак, використані в антифразисі, вони, природно, надають і реченню протилежного змісту.

3. Передумови вживання 多

Після того, як ми з'ясували особливу виражальну функцію речень з 多 і визнали, що ця особлива виражальна функція виникає саме завдяки прислівнику 多, ми можемо спробувати з'ясувати лексичну пресуппозицію вживання 多. Пресуппозиція – це частина іманентного змісту мовної форми, логічна і фактична передумова точного використання певної мовної форми. У такому разі лексична пресуппозиція – це логічна і фактична передумова точного використання слова. Введення поняття пресуппозиції означає, що слово розглядається не окремо, а в певній діалогічній структурі [11].

Пресуппозицію модального прислівника 多 можна сформулювати наступним чином: якщо є необхідність аргументування, то слід вживати речення з 多, щоб висловити мотив для цього аргументування. Це і є логічною і фактичною передумовою вірного використання 多; без такої передумови (наприклад, у звичайному окличному реченні з перебільшенням або сильним емоційним забарвленням) використання 多 буде помилковим.

У реальному мовленні, форма організації речення не фіксована. Наприклад, вищенаведені речення (15) і (16) є судженнями, в яких пункти аргументації знаходяться на місці підмета, а наступний за ним присудок 多好 безпосередньо вводить мотив. У реченнях 17–25 пункт аргументації очевидний, але проявляється в різних формах. У реченнях 26–37 пункт аргументації прихований, однак стає зрозумілим або з мовної ситуації, або зі спільної для

учасників діалогу системи знань, і, за потреби, може бути висловлений мовними засобами.

Таким чином, якщо людина хоче висловити тільки захоплення певною людиною/річчю/справою, то в такому випадку природно використовувати 真 + X. Якщо ж ми чуємо 多 + X, то створюється враження, ніби "мовець має певний намір". Як словники, так і підручники з китайської мови повинні вказувати цю інформацію для читачів та учнів.

4. Факт, який не можна пояснити

Вище ми обмірковували особливі виражальні функції модального прислівника 多 та його лексичну пресуппозицію. Слід зазначити, що це були типові й дуже показові функції прислівника 多. Однак наприкінці ми мусимо зауважити й ті факти, які не вписуються в зауважену нами закономірність. Нижче наведемо приклади, у яких висловлюється тільки оклик:

(38) Справді, перед площею Тяньаньмень було так тихо! (Лао Ше)

真的, 天安门前是多么静寂呀。(老舍)

(39) Ах, цей південний острів-перлина настільки величний, настільки розкішний! (Го Сяочуань)

啊, 南方的宝岛, 多么壮丽、多么丰满! (郭小川)

(40) Яка ж невдача в перший же день плавання потрапити в шторм!

第一天出海就碰上了大风, 多不走运哪!

(41) Тільки погляньте, він такий товстий, — як пузатий Будда Майтрея!

你们瞧, 他胖得多像大肚弥勒佛啊!

Очевидно, що потрібне більш глибоке і докладне спостереження й дослідження, щоб знайти причини й прояснити умови виникнення таких винятків. Попри це, пресуппозиція 多, розкрита в цій статті, є джерелом сутнісних характеристик цього модального прислівника.

Таким чином, з нашої статті очевидно, що здійснення ретельного і глибокого аналізу від пресуппозиції до значення слова допоможе створити більш чіткі уявлення про семантичне наповнення слів, розкрити умови використання слів і підвищити якість викладання лексикології.

1. Арутюнова Н.Д. Понятие пресуппозиции в лингвистике // Известия АН СССР. Сер. Литература и язык. — 1973. — Т. 32, вып. 1. — С. 84–89. 2. 郭继懋 反问句的语义语用特点 // 《中国语文》。— 1997。— 第2期。3. 汉英双解词典 / 王还主编。— 北京, 1997年。4. 汉语新目标 / 编写委员会编写。— 北京, 2004年。— 第三册。— 第225页。5. 路 / 赵金铭主编。— 北京, 2002年。— 一下册。6. 陆俭明、马真 现代汉语虚词散论。— 北京, 1986。7. 马真 表加强否定语气的副词“并”和“又”——兼谈词语使用的语义背景 // 《世界汉语教学》。— 2001。— 第3期。8. 任珊瑾 对外汉语教学要求加强汉语语用研究 // 《西南民族学院学报》。— 1994。— 第4期。9. 任珊瑾 结构重音与“太X”和“不太X”的意义 // 《西南民族学院学报》。— 2001。— 第3期。10. 任珊瑾 “白”类副词是具有特定预设的副词 // 《西南民族学院学报》。— 2002。— 第5期。11. 王弘宇 说“A就C” // 《中国语文》。— 2001。— 第2期。12. 现代汉语八百词 / 吕叔湘主编。— 北京, 1980年。

Надійшла до редколегії 25.06.07

М. Івахненко, асист., А. Шпігунов, студ.

ТРАНСКРИПЦІЯ ТА ТРАНСЛІТЕРАЦІЯ ЯПОНСЬКИХ НАЗВ ЗАСОБАМИ УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ

У статті проведено коротке дослідження історії та сучасного стану проблеми української транслітерації японських назв. Проаналізовано найбільш поширені підходи до транслітерації їх латинськими літерами та кирилицею, та на основі їх синтезу створено оптимальну саме для української мови транслітераційну таблицю.

This article is a brief study of the history and current state of transliteration of Japanese proper names into Ukrainian Cyrillic alphabet. The article presents the most widespread methods (both historic and modern) of transliterating them using both Latin and Cyrillic letters and develops an optimal solution for transliterating Japanese names into Ukrainian writing system.

Актуальність та перспективність теми полягає у тому, що вона покликана ґрунтовно дослідити поставлене питання транскрипції та транслітерації японських лексичних одиниць засобами української мови а також розробити теоретичну базу, яка змогла б слугувати достатнім підґрунтям для початку процесу змін транскрипційної таблиці. До сьогодні цієї проблеми майже не торкались українські дослідники, і брак авторитетних публікацій спонукав авторів провести безпрецедентне в українській японістиці дослідження.

У цій статті ми розглянемо історію та розвиток транскрипції та транслітерації японських слів за допомогою латинського та кириличного алфавітів, дослідимо поняття транскрипції та транслітерації, зокрема випадки їх збігу, розходження та протиставлення, а також визначимо які з цих методів є найдоцільнішими у різних сферах застосування. Також ми за допомогою засобів міжнародного фонетичного алфавіту аналізуємо точність та відповідність японській фонетиці основних існуючих транскрипційних таблиць. В заключній частині статті, спираючись на висновки нашого дослідження, ми представили власні пропозиції щодо вдосконалення української транскрипційної таблиці.

В українській японістиці проблема транскрипції та транслітерації японських лексичних одиниць стоїть досить гостро. Серед вітчизняних дослідників вона неодноразово викликала досить поляризовану полеміку. Окрім наукової актуальності, це питання має і велике практичне значення, адже саме система практичної

транскрипції визначатиме, в якому вигляді реалії, власні назви японської мови, передані українською графікою, досягнуть реципієнта.

Перші спроби створення єдиного стандарту для запису японських слів за допомогою кирилиці були зроблені у Російської імперії, де вже на початку 18 ст. були налагоджені контакти із японськими моряками. Найперше джерело, де зустрічаємо кириличний запис японських слів — японсько-російський словник, укладений японцем Гондза та А.І. Богдановим [1, с. 41].

На початку 20 ст. російський сходознавець Є.Д. Поліванов створив власну транскрипційну таблицю, яка на території колишнього СРСР стала вважати єдиним загальноприйнятим і допустимим варіантом. Згодом цей транскрипційний варіант почали використовувати у всіх наукових та навчальних виданнях. Таким чином, практична транскрипція японських лексичних одиниць знаками кирилическої абетки була стандартизована. Незважаючи на очевидну різницю між фонетичною і графічною будовою української та російської мов, а також на те, що система Поліванова була створена виходячи з норм та правил російської фонетики, в українській японістиці досі застосовується ця транскрипційна таблиця.

На сьогодні чи не найбільше суперечок виникає через ті лексичні одиниці японської мови, що в українських перекладах передаються або мали б передаватися на письмі за допомогою "ші", "джі", "чі" і похідних від них — "шю", "джю", "чю" тощо. Однак, під впливом російської японістики, багато українських дослідників вважають,

що при такому записі транслітерація японських лексичних одиниць відбувається за посередництвом графіки та фонетики англійської мови, а не безпосередньо з японського оригіналу. Таким чином цей варіант сприймається, як калька з транскрипційної системи Хепберна.

Такий запис категорично не визнається російськими дослідниками. Він, на їх думку, зокрема, невірно передає звучання складів 「し」 (shi) та 「じ」 (ji), які у російській практичній транскрипції записуються, як "си" та "джи" відповідно. На думку російських дослідників, калькування системи Хепберна передбачатиме запис цих складів як "ши" (рос.) та "джи" (рос.). Відповідно, за правилами фонетики російської мови ці склади читатимуться як "шы", та "джы". Окрім того, що за правилами написання складів "шы", та "джы" у японській мові не існує, російський звук [ы] нагадує японський звук, що передається літерою 「う」 ([u]). Таке написання не передаватиме м'якість приголосних у буквосполученнях 「しゅ」 (shu), 「しゃ」 (sha), 「ちゅ」 (chu), 「ちゃ」 (cha) й інших складах з м'якими приголосними. Таким чином, на думку російських японістів, такий запис ускладнює транскрибування японських лексичних одиниць графічними засобами російської мови, ускладнює розуміння японської фонетики і є загалом недоречним.

Виходячи з правил японської фонетики, у складах із глухими приголосними, які закінчуються на голосні, звуки "у" або "і" зазвичай редукуються. Відповідно, при транскрибуванні, зокрема, складу 「す」 (su), він передається як "с", а 「し」 (shi) – як "сь" (напр. 来ます, 来ました записуються як "кімас", та "кімасьта"). Очевидно, прихильники цього варіанту транскрибування намагаються передати суб'єктивне фонетичне звучання таких звуків у японському мовленні. Однак ми не бачимо об'єктивних причин для такого запису, оскільки це є відхиленням від фонетичних норм японської мови.

У той же час, деякі японісти закликають до реформування правил транскрипції, мотивуючи це тим, що система Поліванова в певних випадках недосконало передає звуки японської мови. Зокрема російський лінгвіст і перекладач Сергій Гріс пропонує, стосовно до розмовників, підручників і авторської мови, внести в існуючі правила необхідні зміни[11]. Проте на сьогодні альтернативні варіанти все ще не знаходять підтримки більшості російських японістів.

Таким чином, і до нині у японістиці на теренах колишнього СРСР широко застосовується система Є.Д. Поліванова, розроблена у 1914 і запроваджена у 1930 році. Однак, на думку авторів, використання цієї системи для транскрипції саме українською мовою призводить до цілої низки проблем. Однією з найбільших є певне викривлення звучання транслітерованих слів порівняно з японським оригіналом, що викликає непорозуміння при перекладі. Також таблиця Поліванова не є найкращою реалізацією можливостей фонетичного набору української мови, оскільки запропонована ученим система створювалася, базуючись на правилах російської фонетики, яка багато в чому відрізняється від української.

Спроби вдосконалення та зміни такого стану речей вже робилися як в українській, так і в російській японістиці (окремої уваги заслуговують статті М. Федоришина), але питання очевидно потребує подальшого дослідження та розробки.

Історія питання та сучасний його стан

У другій половині XIX століття, із реставрацією імператорської влади, у Японії почався процес активної європеїзації, у зв'язку з чим виникла необхідність створення системи запису японських лексичних одиниць знаками латинського алфавіту. Перша практична транскрипція була створена доктором Джеймсом Хепберном, що видав у 1867 році японсько-англійський слов-

ник. У передмові Хепберн писав, що його система побудови словника заснована на транскрипції японської мови, максимально наближеній до вимови, на користь якої він знехтував записом слів каною (японською азбукою). Письмо каною на час виходу словника істотно відрізнялося від сучасного й мало численні умовності, пов'язаними із застарілими граматичними формами.

Сучасне японське письмо багато в чому збігається із запропонованою Хепберном системою, якій вдалося передбачити тенденції розвитку японської мови. Поширення системи Хепберна у світі призвело до того, що в самій Японії в 1908 році вона отримала назву "стандартної" – 標準式 — マ字 (hyoujun-shiki romaji), а у 1927 році було видано наказ Міністра залізничного транспорту про приведення до єдиного написання назв станцій, при чому дублюючі латинські написи мали бути відображені саме латиницею Хепберна.

Одночасно з появою транскрипції Хепберна, у Японії з'явилася інша система практичної транскрипції японської мови засобами латинського алфавіту, головною метою якої була точна передача графічного зображення слів. Автором її став японський вчений Аїкіцу Танакадате. Створена й опублікована ним у 1885 році система транскрипції отримала назву "японської" – 日本式ローマ字 (nihon-shiki romaji).

Танакадате заснував в 1921 році "Спілку романізації японської абетки". І відразу ж прихильники японської "національної" ідеї виступили загальним фронтом проти прихильників "проамериканської" транскрипції Хепберна. Розгорнулася ціла війна, але, можна сказати, в односторонньому порядку. По одну сторону фронту створювалися різноманітні "Спілки романізації Японії", "Спілки з поширення латиниці", у рамках яких проводилася робота зі шхилення суспільної думки до переходу на "власне японську" систему практичної транскрипції. Почали видаватися газети на зразок "Ромадзі Шінбун" (Romaji Shinbun), що видавалися винятково латиницею "японського" зразка; над транскрипцією Хепберна влаштовувалися "показові суди", з постановами "у рядках на "SA", "TA" і їх одзвінченнях визнати "стандартну" систему неспілкуваною".

Не обмежуючись "бойовими діями" на території Японії, батько "японської" латиниці Танакадате виступає на міжнародних конгресах, засіданнях міжнародного географічного суспільства, на яких закликає географів світу привести запис японських географічних назв до єдиної системи, спираючись на "японську" латиницю.

Результати конфронтації не змусили себе довго чекати. У 1937 році в Японії в якості офіційної затверджується "японська" система латиниці, що отримує нову назву – "запропонована латиниця" – 訓令式ローマ字 (kunrei-shiki romaji). Військово-топографічні й географічні карти на той час уже перейшли на "японську" латиницю, на картах з'явилася гора Huzi (富士山, "Fuji") і острів Tusima (津島, "Tsushima"). У 1938 році транскрипція прізвищ для японських закордонних паспортів і залізничні написи були переведені на "запропоновану" систему романізації. Із заміною в 1942 році Міністерством освіти шкільних підручників з англійської мови, у яких ще залишалася транскрипція Хепберна, можна було говорити про повну перемогу "японської" латиниці.

Але з приходом до влади в 1945 році американського уряду на чолі з генералом Макартуром, латиниця Хепберна була знову відновлена в правах. Наказом №2 Головнокомандуючого Тимчасової військової адміністрації було встановлено, що написи на всіх суспільних будівлях, транспортних станціях тощо повинні бути англійською мовою, і що ця англійська транскрипція власних назв має бути зроблена відповідно до модифікованої системи Хепберна – ромаджі. Діяльність всіх політичних і патріо-

тичних організацій, що існували на той момент у Японії, була заборонена, однак ця заборона не поширилася на спілки поборників "японської" ромаджі.

Через рік, щоправда, уряд Макартура чітко окреслив сфери впливу обох латиниць. Користуватися "стандартною ромаджі" приписувалось офіційним органам для написання власних імен, а для "цивільних осіб", у тому числі й для викладання латиниці в школах, що знову відновили з 1947 року, було дозволено користуватися "запропонованою ромаджі".

Отже остаточно "запропонована" латиниця не зникла. В 1954 році вона була офіційно рекомендована міністерством освіти до викладання в школах (на неї були відведені, щоправда, усього 4 навчальних години в 4-му класі початкової школи), а у 1989 році Міжнародна Організація Стандартів (ISO) затвердила "запропоновану ромаджі" як офіційну систему романізації японської мови, але світ уже подолав ті часи, коли приписання міжнародних організацій могли б якось істотно впливати на загальну ситуацію. Існуюча дотепер "Спілка романізації японської абетки" у 1999 році створила новітню редакцію японської латиниці, що передбачає повну відповідність знаків кани знакам латинського алфавіту, з літерним позначенням довгих голосних (oo, ou, aa, ii й т.д.), але вона залишилася непоміченою навіть для японців. Це, напевно, на краще, оскільки і окрім цієї нової версії існує достітньо різноманітних латиниць, щоб плутати їх між собою на вивісках назв магазинів і кафе, і навіть у візитних картках самих японців.

У 1972 році "абетка ромаджі Хепберна" була майже одночасно закріплена в американських і англійських стандартах транскрипції японських слів в англійській мові. Вона є офіційною для урядових та офіційних установ Японії. Постанови ISO були проігноровані. У японських школах таблицю "запропонованої ромаджі" сьогодні викладають тільки для ознайомлення, а для використання пропонується все та ж загальноприйнята у світі транскрипція Хепберна.

Історія транскрипції Поліванова.

Незважаючи на те, що протягом 18-19ст. в Росії було видано певну кількість навчальної та лексикографічної літератури [1, с.7-8], сучасна база для викладання мови почала створюватися тільки на початку 20ст. Слідом за військовими й розвідниками, перші японісти вирушили в Японію на "мовну практику". Такі позначення, як "гейша", "рикша", "джиу-джитсу" походять саме з того часу. Для написання японських слів і власних імен у російській мові на той час використовувалася "перекладена" російською транскрипція Хепберна.

Дуже важливо, на нашу думку, зазначити, що у найперших словниках, складених японськими моряками, чітко викреслюється тенденція до запису складів 「し」 (shi), 「じ」 (ji), 「ち」 (chi) та їх похідних як (рос.) "ши", "джи", та "чи" відповідно [1, с.202-210], і хоча дані словники не найкращим чином передавали японську лексику, часто викривляючи граматичні форми і навіть саму вимову, спираючись на них ми чітко бачимо, що перші білінгви уявляли собі написання вищезгаданих складів саме як російські "ши", "джи" тощо.

Ситуація змінилася в 30-і роки ХХ століття. Вже радянські японісти стежили за розвитком лінгвістичної ситуації в Японії, коли домінація "японської запропонованої ромаджі" здавалася їм у той час остаточною та безповоротною. Для передачі російською мовою нової японської офіційної латиниці була запропонована система транскрипції Поліванова, розроблена ще в 1917, але опублікована тільки у 1930 році. Із системи Хепберна Поліванов використав "фонетику" складів 「ふ」 (fu) і 「つ」 (tsu), записавши їх як "фу" і "цу", в іншому ж

просто переклав "запропоновану ромаджі" у графіку російського алфавіту.

Одночасно із системою Поліванова пропонувалися й інші системи, наприклад японістом-практиком Є. Г. Спальвіним, що жив і працював в 30-і роки в японському Харбіні. Його система ґрунтувалася на фонетичній транскрипції Хепберна. Принципові відмінності системи Спальвіна від системи Поліванова полягають у принципах відображення парних приголосних. Але альтернативним варіантам транскрибування так і не було приділено уваги.

Транскрипція Поліванова лягла в основу японсько-російських та російсько-японських словників за редакцією Н. Фельдман, а також численної наукової літератури та підручників того часу, ставши, таким чином єдиним стандартом транскрибування декількох поколінь радянських японістів, а для тих, хто не мав можливості спілкуватися з носіями мови – і стандартом вимови.

Абсолютна більшість російських японістів вважає, що при використанні російського складу "ши" для позначення звуку 「し」 (shi) відбувається подвійна транскрипція з японської спочатку англійською, а потім вже російською мовою. Відповідно, багато визнаних українських дослідників вважає, що те саме відбувається і у випадку з українською мовою. Таким чином, японісти сучасної України, очевидно, за правилом наступництва, перейняли транскрипцію від своїх радянських вчителів та російських колег, не піддавши її лінгвістичному аналізу з огляду на правила функціонування української фонетики.

Транскрипція чи транслітерація?

Для адекватного аналізу проблеми нам необхідно зрозуміти суттєву різницю між транскрипцією і транслітерацією, і визначитися, яку саме з цих категорій буде доцільніше вжити в нашому випадку. Виходячи з цього, розглянемо ці поняття більш детально:

Транскрипція, за словником лінгвістичних термінів [3, с.311], являє собою особливу систему письма, яка застосовується для точного відтворення звукового складу слів і текстів якої-небудь мови або діалекту. Розрізняють фонетичну, фонематичну і практичну транскрипції. Транскрипція фонетична – спосіб передачі на письмі усного мовлення з усіма його звуковими особливостями, у повній відповідності до їх звучання. Фонетична транскрипція, скажімо, української мови будується на основі українського алфавіту з використанням додаткових літер і надрядкових чи підрядкових знаків. На прикладі української мови, го^улубка (голубка), жи^ет:а (життя), і т.п. З науковою метою використовується також Міжнародний фонетичний алфавіт, створений міжнародною фонетичною асоціацією в 1886р. на основі латиниці. Транскрипція фонематична – транскрипція, яка засобами алфавіту рідної мови передає тільки фонемний склад слів і морфем, а не всі особливості вимови. Транскрипція практична – запис засобами національного алфавіту іншомовних імен, термінів тощо які не перекладаються рідно мовою, передаються найближчим звучанням. Напр. Парашут, Нью Йорк, Шуляй Siauliai.

Транслітерація – передача тексту і окремих слів, записаних однією графічною системою засобами іншої графічної системи тобто перед однією писемністю літерами іншої.

На відміну від практичної транскрипції, транслітерація орієнтується не на конкретну мову, а на певну графічну систему, а тому вона допускає введення окремих літер та діакритичних знаків. Транслітерація обов'язково враховує звучання слова у відповідній мові. Завдяки своїй універсальності транслітерація має велике практичне значення, зокрема в процесі здійснення міжнародних контактів.

Так, для японської мови практична транскрипція, скажімо, назви 「三洋電機」 латинським алфавітом виглядатиме як Sanyo Denki, в той час як у спеціальній літературі для тих, хто вивчає мову можна побачити транслітеровані варіанти: Sanyou, Sanyō, Sanyo: та ін., тобто в ній будуть присутні додаткові знаки для позначення відсутніх у вихідній мові фонетичних явищ (у нашому прикладі довжини голосного). Для читачів, що не володіють японською мовою, такий запис буде незвичним та надмірно деталізованим. Тому можна сказати, що для запису реалій, власних імен та назв у перекладах з японської доцільно використовувати метод практичної транскрипції, а транслітерацію застосовувати у науковій, навчальній та іншій фаховій літературі.

Для написання українських слів латинськими знаками в іншомовних виданнях вживається міжнародна наукова система транслітерації, що складається з відповідей до українських літер (а не фонем; за порядком української абетки): *a b v h g d e j e ž z y i i j k l m n o p r s t u f x(ch) c ċ š ŝ ċ ju ja* ('b); український апостроф інколи передається в цій системі подвійним апострофом чи лапками: ". Мінусом цієї системи є незвичність для західного читача форми літер *ž, š, ċ* і вимови деяких ін. (напр., *j* для англ. чи франц. Читача *j* асоціюється з [дж] або [ж], а не з [й]; тому існують ще "популярні" або "літературні" системи, що вживаються часто в не-мовознавчих виданнях. Так, вживаються системи, що відрізняються від міжнародних такими літерами: *zh [ж], i [i], kh [x], ts [ц], ch [ч], sh [ш], shch [щ]*; на поч. слова *ye [є], y [й], yu [ю], ya [я]*, а в сер. та кін. слова відповідно *ie, i, iu, ia*. Бібліотека Конгресу США вживає *ie, iu, ia* (з "дашками") та *i* ("коротке") також *i* на поч. слів, тоді як у багатьох виданнях для ширшого кола читачів та у деяких академічних виданнях *ue, u, yu, ya* вживається у всіх позиціях. Недоліки "популярних" систем — у певному браку однозначності (*y* = *и, й*, або *i* = *и, й*; *zh* = *зг, ж*; напр. *zhadyu* може бути згадати або жадати). "Поплярна" транслітерація в інших західних мовах має відповідні специфічні риси, напр., у франц. *ou [y], i [ж], tch [ч], ch [ш], chch [щ]; у нім. sh [ж], ch [х], z [ц], s [з], ss [с], tsch [ч], sch [ш], schtsch [щ], je (е), j (й), ju (ю), ja (я)*.

Передача іншомовних слів укр. абеткою має елементи як транслітерації, так і дуже сильні елементи фонологічної транскрипції: напр., ісп. *Juan* = *Хуан*; якщо ж транскрипція відбувається за посередництвом третьої мови, це може спричинити непослідовність та перекручення; напр., іспанське *Juan* через французьку (і російську) = *Жуан*; в Україні через рос. мову запозичено Поль. *Gierek* = *Герек* (замість *Герек*), або з протилежною помилкою тим самим шляхом з серб. *Београд* (з твердим б) — *Белград*.

В українській японістиці поки що не розроблено єдиної системи транслітерування кирилицею, яка б при використанні у навчальній та фаховій літературі, адекватно висвітлювала особливості японської фонетики і за умови, що українське японознавство має на меті створити україномовну базу для викладання японської мови, це безсумнівно є важливою темою для подальших досліджень. Але стосовно транскрибування реалій, імен та назв, ми вважаємо за найбільш доцільне використовувати метод практичного транскрибування.

Лінгвістичний аналіз проблеми

В історичній перспективі ми бачимо величезне розмаїття транскрипційних та транслітераційних систем, складених за різними принципами для використання у різних сферах. Щодо нашої системи, її метою є практичне транскрибування японських реалій в україномовних текстах загального призначення, орієнтованих на широке коло читачів, а за принцип її створення ми беремо відповідність фонем, виражених японською каною, українським фонемами, вираженими кирилицею. Для порівняння фонем двох

досліджуваних мов, ми скористалися Міжнародним фонетичним алфавітом (далі МФА), що має засоби для запису звуків будь-якої мови та є визнаним міжнародним стандартом фонетичної транскрипції.

Більшість звуків японської мови мають прямі відповідники (або майже прямі — як у випадку з японським звуком 「ㄱ」, [ш] за МФА, що являє собою звук ближчий до "у", але також схожий на українське "и"), але якщо говорити про звук, який позначається японською літерою 「し」 (shi), то можна беззаперечно стверджувати, що вона буде записуватися засобами МФА як [ɕ], приголосною складовою якої є звук [ɕ]. Цей звук можна знайти у таких мовах і таких варіаціях (за довідкою Міжнародної фонетичної асоціації [3]):

В деяких діалектах німецької мови, особливо у тих, якими розмовляють у Райнланді, звук, відомий німцям як *ich-Laut* (в більшості діалектів, цей звук представляє собою глухий палатальний фрикатив) вимовляється як [ɕ]. В цих діалектах, дзвінки та глухі альвеолопалатальні фрикативи вважаються алофонами.

У японській мові, звук /s/ асимілюється, якщо за ним слідує [i] або [j] і вимовляється як [ɕ i] замість [si]. Його пишуть 「し」, латинізують як *shi*, або, в рідкісних випадках, як *si*.

В корейській мові, /s/ (записується буквою ㅅ) асимілюється і перетворюється на /ɕ / коли за нею слідує [i]. Напр.: *시장 (sijang)* [ɕ iʃaŋ], "голод"

В путунхуа (стандартній китайській мові), при записі Пінїном звука [ɕ] використовують літеру *x*. (напр.) Цей звук також зустрічається в африкатах *j* [tɕ] та *q* [tɕʰ].

В шведській, фонема /ɕ / є контрастивною і вимовляється як [ɕ] майже у всіх регіональних діалектах окрім фінно-шведського, де він здебільшого замінюється африкатом [tɕ], в той час як [ɕ] виступає алофоном звука /ʃ/. Цей звук контрастує з [s] в регіональних діалектах, у яких /ʃ/ вимовляється як [s]. Напр.: *kjol* [ɕ u * l]; "спідниця"

У польській, звук [ɕ], пишеться *ś* або *si*, фонетично відрізняється від [s] (*s*) та [ʃ] (*sz*). Такий африкат, як [tɕ] (відповідно записаний як *ś* або *si*) також присутній в польській мові.

В індійських та дравідійських мовах, що знаходились під впливом санскриту (де [ɕ] записується як *ś*), хоча деякі мовці варіюють цей палатальний фрикативний звук від [ɕ] до /ʃ/.

В російській мові, літера *щ* позначає звук /ɕ ɕ / або /ɕ tɕ /.

Санскрит: शत [ɕ ə tɕ], "сто"

Таким чином ми можемо побачити, що навіть у російській мові звук [ɕ] також присутній, хоча і не в "чистому" вигляді. Тому можна говорити про неточність системи Поліванова вже на цьому етапі.

Щодо української мови, слід відзначити, що звук [ɕ] в багатьох випадках виступає алофоном звуку [ʃ], який передається м'якою "ш", як-от "ші" — [ɕ i], "чі" — [tɕ i]. Саме у випадку із буквopolученням "ші" в українській мові ми маємо ситуацію, де редукція [ʃ] у [ɕ] відбувається подібно до японської мови, де у [ɕ] редукується приголосна складова *ɕ*-ряду [s]. Тому можна безпідставно заявити, що **склад "ші" є не лише можливим, а й найкращим варіантом передачі японського знаку 「し」**.

Отже, зваживши на все написане вище, розглянувши закономірності фонетичного та графічного ладу української та російської мов та порівнявши звуковираження різних мов світу, включаючи японську та українську, за допомогою засобів Міжнародного фонетичного алфавіту, ми мо-

жемо зробити висновок, що використання складів "ші", "джи" та "чі" замість "сі", "дзі", "чі" та їх похідних є не лише доцільним, а й оптимальним рішенням при транслітерації японських літер 「し」、「じ」、「ち」. Таким чином, при транслітерації складу 「し」 матимемо такий запис: しゅ — [ɕ u] — шю しゃ — [ɕ a] — ша

しゅ — [ɕ o] — шьо

Наприклад, *Шінджюку*, а не *Сіндзюку*; *Асахі Шімбуншія* (тут варто зазначити, що у даному випадку відбувається асиміляція звуку 「ん」 з "н" в "м". Доцільність передачі цього явища при транслітерації визнають не всі японісти, але, наприклад у офіційній назві вищезгаданої газети 「新聞社」 пишеться саме через "м" [16].), а не *Сінбунся*, *Мацуо Башьо*, а не *Мацуо Басьо*.

Одзвінчення звуку [ɕ] у японській літері 「じ」 створює звук [ʃ], що передається в українській писемності за допомогою пом'якшення буквосполучення "дж" — [ʃ] за допомогою м'якого знаку. У випадку літер "я" і "ю", пом'якшення відбувається їх м'якою компонентою, без необхідності використання м'якого знаку. Виходячи з цього, ми вважаємо за доцільне записувати одзвінчений склад 「じ」 наступним чином:

じゅ — [ʃ u] — джю じゃ — [ʃ a] — джя
じょ — [ʃ o] — джьо

Наприклад: *джюдо* замість *дзюдо*, *шьодзьо манга*, а не *сьодзьо манга*.

Літера "ч" в українській мові позначає звук [tʃ], тому її теж потрібно пом'якшувати аналогічно до попереднього випадку. Таким чином, на нашу думку краще записувати склади, похідні від 「ち」, таким способом:

ちゅ — [tɕ u] — чю ちゃ — [tɕ a] — чя
ちょ — [tɕ o] — чьо

Наприклад, *Неко-чан*, а не *Неко-тян* і т.д.

На думку авторів, запропонований вище запис наблизить навіть необізнаного читача до правильнішого читання та вимовляння японських назв та імен, записаних українськими літерами. Також такий підхід до транслітерації позбавить тих, хто починає опановувати японську мову, від однієї з найбільш розповсюджених фонетичних помилок, викликані вивченням мови за підручниками, в яких японські слова транскрибуються за допомогою таблиці Поліванова, а саме викривленої вимови японських звуків за українськими правилами (Наприклад: "Ватасі-ва Сася то моосімасу" замість "Ваташі-ва Саша то моошімасу").

Підбивши підсумки наших досліджень, зведемо отримані дані у таблицю:

	IPA	Хепберн	"Запропонована" латиниця (訓令式ローマ字)	Кирилиця за Полівановим	Кирилиця за Федоришиним	Ми пропонуємо
し	ɕ i	shi	si	си	сі	ші
じ	ʃ i	ji	zi	дзи	дзі	джі
しゅ	ɕ u	shu	syu	сю	сю	шю
しゅ	ɕ o	sho	syo	сё	дзю	шьо
しゃ	ɕ a	sha	sya	ся	ся	ша
じゅ	ʃ u	ju	zyu	дзю	сю	джю
じゅ	ʃ o	jo	zyo	дзё	сто	джьо
じゃ	ʃ a	ja	zya	дзя	дзя	джя
つ	tsu	tsu	tu	цу	цу	чу
ふ	ɸu	fu	hu	фу	фу	фу
ち	tɕ i	chi	ti	ти	ці	чі
ぢ	ʃ i	ji	di	ди	дзі	джі
ちゅ	tɕ u	cho	tyo	тё	цьо	чьо
ちゅ	tɕ o	chu	tyu	тю	цю	чю
ちゃ	tɕ a	cha	tya	тя	ця	ча

¹Бондаренко И. П. История русско-японских языковых связей — Оса "Астропринт", 2000р. ²Полванов Е. Д. Японские языковые жесты. Л.: 1919 ³Journal of the International Phonetic Association. Лондон 1971 ⁴Д.І.Ганич І.С.Оліїник. Словник лінгвістичних термінів. К., Вища школа, 1985. 360с. ⁵Сучасна укр. літ. мова. Вступ. Фонетика. К. 1969 ⁶К.М. Тищенко. Метатеорія мовознавства. Київ, Основи, 2000. 350с. ⁷Федоришин М. Українська транскрипція японської мови. Львів 1994 ⁸Н.И. Фельдман. Большой русско-японский словарь. В 2 томах. ⁹The Principles of the International Phonetic Association. Лондон 1949 ¹⁰http://www.susi.ru — сайт В. Смоленського ¹¹Грис С. Таблица Поли-

нова как эхо прошедшей войны, или вся правда о "ши-жи" // Японский журнал — Япон.ру— Февраль 2005. ¹²http://wikipedia.org — матеріали взято з української, російської, японської та англійської Вікіпедій ¹³http://www.franklang.ru — Лінгвістичний сайт Іллі Франка ¹⁴http://wikisource.org — сховище першоджерел проекту WikiMedia. ¹⁵http://books.google.com — GoogleBooks — електронна бібліотека Google. ¹⁶http://www.asahi.com/english/ — англomовний сайт газети 「朝日」.

Надійшла до редколегії 03.10.07

А. Букрієнко, асист., М. Андреішена, студ.

ЯВИЩЕ ПЕРЕСТАНОВКИ КОМПОНЕНТІВ У СКЛАДЕНИХ СЛОВАХ ЯПОНСЬКОЇ МОВИ

У статті розглядається явище перестановки компонентів у складених словах японської мови. Аналізується вплив перестановки компонентів на значення слова, визначаються причини змін цього значення. Дається аналіз кожного класу складених слів: слова, що змінюють своє значення, слова, що не змінюють свого значення, слова, що зберігають значення та одночасно набувають нового. Намічаються перспективи подальших досліджень у цій галузі.

The article deals with the component replacement phenomena in the Japanese compound words. It also analyses how such kind of replacement influences the meaning of the word, the reasons of the changes of the meaning are defined. Every class of compound words was analyzed including the words which change their meaning, the words which do not change their meaning and the words which keep their meaning but receive a new one at the same time. The future research perspectives in this sphere are defined.

При вивченні японської писемності особливу увагу привертає *кан'го* — лексика китайського походження — і через специфіку її графіки, і через особливості поєднання ієрогліфів в одному слові. Феномену поєднання

різних ієрогліфів та утворення на цій базі нових слів присвячено багато робіт як у вітчизняній так і у закордонній японістиці. Назвати хоча б таких відомих дослідників як В.В. Виноградов [1], Н.І. Фельдман-Конрад [3],

© Букрієнко А., Андреішена М., 2008

Цудзії Йосіаки [6] тощо. Всі вони розглядають цей процес або з позицій звичайного словотвору (просто досліджуючи особливості творення слів в японській мові), або з точки зору лексикографії (визначаючи вплив цього процесу на укладання словників). У даній роботі ми спробували розглянути це явище під дещо незвичним кутом, а саме дослідити, як впливає перестановка компонентів у складених словах в японській мові.

Базою для створення нових слів є той факт, що он (читання ієрогліфа, запозичене з китайської мови) є носієм значення. Іншими словами, "значимість онів" призводить до мотивованості значення складеного слова значенням його компонентів, до ясності його так званої внутрішньої форми" [3, с. 28], наприклад, 航海 koukai "плавання по морю": 航kou "плавання (корабля)" + 海kai "море". Не будемо зараз детально зупинятися на цьому, оскільки ми ще не раз будемо повертатися до цього питання у нашій роботі, і цей процес цілком розкриється при подальшому розгляді. Зазначимо лише, що у складених словах, які утворюються з японських основ, можливі ті ж самі співвідношення значень, що і в канго. Особливістю їх є лише те, що при такому сполученні, як правило, компонент, який позначає об'єкт, ціль тощо передуює компоненту, який позначає дієслівне поняття, наприклад 花見 hanami "милування квітами: 花hana "квітка, квіти" + 見mi "дивитися" [3, с. 31]. Окрім того, заслуговують на увагу також дуже специфічні випадки поєднання она та японської основи, наприклад 地主 jinushi "поміщик, власник землі": 地ji (он, китайська основа) земля + 主nushi (японська основа) "хазяїн, власник".

При перестановці компонентів складених слів процес словотворення підкоряється цим самим правилам. Цікавим при цьому є факт часткової зміни значення слова (утворення синонімів) або повної зміни значення (утворення нового слова). Це залежить від багатьох чинників: характеру взаємозв'язку між елементами складеного слова, типу його словотворення, позиції основ (коренів), значення кожного ієрогліфа та його зміни після утворення похідного слова. Розглянемо це докладніше.

Відповідно до характеру утворених цим способом нових слів, їх можна розділити на три групи:

- ті, що змінюють своє значення (творення нових слів);
- ті, що не змінюють свого значення (творення синонімів);
- ті, що зберігають первинне значення, та одночасно набувають нового.

А зараз розглянемо кожну з цих груп докладно.

Пари, що змінюють своє значення при перестановці складових.

Найбільшу групу серед досліджуваних одиниць становлять пари, які змінюють своє значення при перестановці компонентів, наприклад:

論理 ronri: 論ron "роздум" + 理ri "закон розуму" = логіка, роздуми,

理論 riron: 理ri "теорія, принцип" + 論ron "теорія" = теорія;

論議 rongi: 論ron "обговорювати" + 議gi "обговорення" = обговорення,

議論 giron: 議gi обговорення + 論ron "сперечатись" = суперечка, дебати, дискусія;

現実 genjitsu: 現gen "даний, наявний" + 実jitsu "істинність, факт" = дійсність, реальність,

実現 jitsugen: 実jitsu "справжній, реальний" + 現gen "реальність" = здійснення, реалізація;

中年 chuunen: 中chuu "середина, середній" + 年nen "роки, вік" = середній вік,

年中 nenjuu: 年nen "рік" + 中juu "увесь" = увесь рік;

産物 sanbutsu: 産san "продукт, продукція" + 物butsu "річ, предмет" = продукт, продукція,

物産 bussan: 物bus "річ, предмет" + 産san "продукт, продукція";

本源 hongen: 本hon "основа, джерело" + 源gen "(першо)основа, початок" = 1. джерело, походження, причина; 2. принцип

現本 genpon: 現gen "(першо)основа, зразок" + 本pon "зразок, оригінал" = оригінал.

室内 shitsunai: 室shitsu "кімната, приміщення" + 内nai "внутрішній, всередині" = кімнатний, камерний, внутрішній,

内室 naishitsu: 内nai "внутрішній, всередині" + 室shitsu "дружина" = дружина;

内海 naikai: 内nai "внутрішній" + 海kai "море" = внутрішнє море,

海内 kaidai: 海kai "море" + 内dai "внутрішня частина, всередині" = вся країна (про острівну державу);

人家 jinka: 人jin "людина, люди" + 家ka "дім, будівля" = житло,

家人 kajin: 家ka "дім, сім'я" + 人jin "людина" = член сім'ї;

写真 shajitsu: 写sha "зображувати" + 実jitsu "справжній, дійсний, реальний" = реалістичний,

実者 jitsusha: 実jitsu "справжній, дійсний, реалістичний" + 者sha "фотографія, фільм" = натурні зйомки;

戦力 senryoku: 戦sen "війна, бій, боротися" + 力ryoku "сила, енергія, здатність" = воєнний потенціал,

力戦 rikisen: 力riki "старанно, ретельно" + 戦sen "війна, бій, боротися" = тяжкий бій;

変身 henshin: 変hen "змінювати(сь)," + 身shin "серце, душа" = 1. передумати; зрадити когось,

心変わり kokrogawari: 心kokro "серце, душа" + 変わりgawari "змінюватись" = 1. непостійність, мінливість; 2. бути божевільним;

移転 iten: 移I "переміщуватись)" + 転ten "переходити, переїжджати на інше місце" = переїзд, переміщення, 移転 iten: 移I "переміщуватись)" + 転ten "передавати, переміщати, змінювати" = передача (прав, майна тощо),

転移 teni: 転ten "змінюватись" + 移I "змінюватись" = зміна, перехід;

痴情 chijou: 痴chi "любовні безумства" + 情jou "кохання" = шалене кохання,

情痴 jouchi: 情jou "кохання" + 痴chi "любовні безумства" = любовні безумства;

接骨 sekkotsu: 接 sek "ламати(ся)" + 骨 kotsu "кістка" = перелом кістки,

骨折 kosetsu: 骨 kos "кістка" + 折 setsu "згинати, складати" = намагання, зусилля,

骨折り honeori: 骨hone "кістка" + 折り ori "згинати, складати" = намагання, зусилля.

В усіх цих прикладах при зміні порядку ієрогліфів змінюється значення слова. У більшості випадків ця зміна зумовлена широкою парадигмою значень ієрогліфів: в одному випадку активізується одне значення, в іншому – інше. Таким чином, можемо припустити, що чим ширша парадигма значень ієрогліфа, тим вища у нього валентність. Проте, на даний момент ми не можемо з впевненістю ні підтвердити, ні заперечити це припущення. Не достатність матеріалу та дещо інший напрямок цієї роботи не дозволяють нам зробити однозначний висновок. Можемо лише сказати, що це питання потребує подальшого вивчення і обіцяє, принаймні на перший погляд, досить цікаві результати.

Інша група, яку слід розглянути – це пари, що не змінюють свого значення при перестановці складових.

Пари, що не змінюють свого значення при перестановці складових

論争 ronsou: 論ron "сперечатись" + 争sou "сперечатись" = дискусія, полеміка, дебати,

爭論 souron: 争sou "сперечатись" + 論ron "сперечатись" = суперечка, дискусія, полеміка;

登山 tozan: 登to "підійматися" + 山zan "гора" = сходження на гору,

山登り yamanobori: 山yama "гора" + 登nobi "підійматися" + = сходження на гору

関連 kanren: 関kan "відношення" + 連ren "об'єднуватись, спільно" = зв'язок, відношення,

連関 renkan: 連ren "об'єднуватись, спільно" + 関kan "відношення" = зв'язок, відношення

習慣 shuukan: 習shuu "звичка, звичай" + 慣kan "звичай" = 1. звичай, 2. звичка,

慣習 kanshuu: 慣kan "звичай" + 習shuu "звичка, звичай" = 1. звичай, 2. звичка

限定 gentei: 限gen "ставити межу, обмежувати" + 定tei "встановлювати, визначати, вирішувати, утверджувати" = обмежувати, визнавати, встановлювати,

限定 teigen: 定tei "встановлювати, визначати, вирішувати, утверджувати" + 限gen "ставити межу, обмежувати" = обмежувати, визнавати, встановлювати

闘争 tousou: 闘tou "боротьба" + 争sou "суперечка, конфлікт, розлад" = боротьба,

争闘 soutou: 争sou "суперечка, конфлікт, розлад" + 闘tou "боротьба" = боротьба

В усіх цих прикладах при перестановці складових значення слова не змінюється, тобто, ми можемо сказати, що у даному випадку ми спостерігаємо створення синонімів. Зараз не будемо зупинятись на тому, наскільки абсолютними є ці синоніми: до цього питання ми повернемося дещо пізніше. А зараз розглянемо найменш чисельну, але, разом з тим, найцікавішу групу

складених слів: пари, які при перестановці складових зберігають своє значення та набувають нового.

Пари, що зберігають значення та набувають нового

国富 kokufu: 国 koku "державна, національний" + 富 fu "багатство, багатий" = національне багатство,

富国 fukoku: 富 fu "багатство, багатий" + 国 koku "державна, національний" = 1. багата країна, 2. національне багатство, 3. збагачення країни,

和協 wakyou: 和 wa "мир, згода" + 協 kyou "об'єднувати, узгоджувати" = згода,

協和 kyouwa: 協 kyou "об'єднувати, узгоджувати" + 和 wa "милозвучність; мир, згода" = 1. консонанс, 2. співпраця, згода;

階段 kaidan: 階kai "сходи" + 段 dan "сходина" = сходи, сходина,

段階 dankai: 段 dan "сходина" + 階kai "сходи" = 1. сходина, сходи; 2. фаза, стадія, етап.

Як ми можемо бачити. В усіх цих прикладах при зміні порядку складових з'являється і нове значення, проте старе залишається. В принципі, це явище можна розглядати як окремий специфічний спосіб творення синонімів, але ми вирішили виділити його в окрему групу, оскільки нове значення, що його набуває певна пара ієрогліфів, стоїть досить далеко від первинного значення.

А тепер спробуємо детальніше розглянути особливості взаємодії ієрогліфів у межах пар, що належать до кожного з вище зазначених класів.

1. Пари, що змінюють значення

Визначаючи причини зміни значень складних слів, можна виділити три групи таких слів:

слова, в яких при перестановці складових змінюється значення одного або обох ієрогліфів – *зміна значення складових* – наприклад,

観客 kankyaku: 観kan "дивитися, бачити" + 客 kyaku "глядач" = глядачі,

客観 kakkan: 客 kak "сторонній, чужий" + 観kan "погляди, погляд" = об'єктивний.

У цьому прикладі при перестановці складових міняється їхнє значення. Якщо у першому слові ієрогліф 客 kyaku означає "глядач", то у другому той самий ієрогліф набуває іншого значення: "сторонній, чужий". І якщо ми ще можемо говорити про певну синонімію значення ієрогліфа 観 kan у першому і другому словах ("дивитися" – "погляд"), то значення, якого набуває інший ієрогліф, відрізняється від першого настільки, що це призводить до появи цілком нового слова (хоча ці значення і знаходяться, в принципі, у межах однієї смислової парадигми).

2) слова, у яких при зміні позицій міняються місцями головне і залежне слово – *зміна позицій складових* – наприклад:

明月 meigetsu: 明 mei "світло" + 月 getsu "місяць" = яскравий місяць,

月明 getsumei: 月 getsu "місяць" + 明 mei "світло" = місячне світло.

Як бачимо, у цьому прикладі при перестановці міняються місцями головне (月 getsu "місяць") та залежне (明 mei "світло") слово, що і призводить до зміни значення основного слова (яскравий місяць – місячне світло).

слова, у яких при перестановці складових починає домінувати корінь чи основа, які були залежними в

першому слові – *почергове домінування складових* – наприклад:

税関 zeikan: 税 zei "податки, мито" + 関 kan "застава, митниця" = митниця,

関税 kanzei: 関 kan "застава, митниця" + 税 zei "мито" = мито.

У даному прикладі при зміні порядку складових змінюється і домінуюча складова. У першому випадку це 関 kan "застава, митниця", що і визначає значення складеного слова: "митниця". У другому випадку це 税 zei "мито", відповідно, значення складеного слова – "мито". Слід також звернути увагу на те, що у запропонованому прикладі домінуюча складова стоїть після залежної. На жаль, зараз ми не можемо сказати, наскільки це типово чи нетипово для складених слів японської мови (можливо, більш властивою є інша формула: "домінуюче слово" "залежне слово"). Подальші дослідження мають показати нам типовість такої формули та розкрити її особливості.

Проте, не у всіх випадках можна чітко і однозначно визначити причину зміни значення слово, адже часто на це впливають декілька факторів одночасно:

中途 chuutou: 中 chuu "середина, середній" + 途 tou "шлях, дорога" = на півшляху,

途中 touchuu: 途 tou "шлях, дорога" + 中 chuu "під час, протягом" = на шляху, у дорозі,

де на значення новоутвореного слова впливає як зміна значення ієрогліфа 中 chuu ("шлях, дорога" – "під час, протягом"), так і його позиція (у постпозиції ієрогліф 中 chuu означає "протягом, під час").

Існують також пари, в яких важко визначити причину зміни значення слова:

引水 insui: 引 in "тягнути, вести" + 水 sui "вода" = проводити воду,

水引 mizuhiki: 水 mizu "вода" + 引 hiki "тягнути" = червоні (чорні) та білі паперові нитки (для загортання подарунків);

引導 indou: 引 in "тягнути, вести" + 導 dou "вести" = 1. керівництво, 2 (буд.) останні слова небіжчику, 3. (перен.) попередження про звільнення,

導引 (する) douin: 導 dou "вести" + 引 in "тягнути, вести" = вводити.

Друге слово першої пари та перше слово другої пари позначають японські реалії, назви яких склались історично, і простежити семантику яких досить складно. Слід також зазначити, що у другому слові першої пари ієрогліфи взагалі змінюють своє читання (замість запозичених китайських коренів використовуються власне японські основи). Наразі невідомо, наскільки така зміна читань призводить і до зміни значень. Можливо, дослідженню цього питання слід присвятити окреме дослідження.

Іншим цікавим випадком, коли важко визначити причину зміни значення слова, є наступна пара, де поєднання ієрогліфів з однаковими значеннями утворює слова, які відображають дещо різні сторони одного і того самого поняття:

義典 giten: 義 gi "церемонія, ритуал" + 典 ten "церемонія, ритуал, бенкет" = порядок церемонії,

典義 tengi: 典 ten "церемонія, ритуал, бенкет" + 義 gi "церемонія, ритуал" = церемонія, ритуал.

У даному прикладі при перестановці складових утворюються два слова, які позначають майже те ж саме: "порядок церемонії" та власне "церемонію".

У таблиці 1 наведено більше прикладів слів, що змінюють своє значення.

2. Пари, що не змінюють значення

Взявши за основу значення ієрогліфів, що входять до складу складених слів-синонімів, можна виділити такі три групи:

синонімічні слова, які складаються з ідентичних за значенням елементів (різних ієрогліфів з однаковим значенням) – *абсолютні синоніми* – наприклад:

習慣 shuukan: 習 shuu "звичка, звичай" + 慣 kan "звичай" = 1. звичай, 2. звичка,

慣習 kanshuu: 慣 kan "звичай" + 習 shuu "звичка, звичай" = 1. звичай, 2. звичка.

У даному прикладі об'єднання двох ієрогліфів з однаковим значенням цілком логічно призводить до утворення слова з таким самим значенням. І порядок розташування складових ніяким чином не впливає на значення цього слова.

2) синоніми, утворені з елементів, що схожі між собою за значенням, або з об'єднуючих чи узагальнюючих сполучень – *часткові синоніми* – наприклад:

論駁 ronbaku: 論 ron "сперечатись" + 駁 baku "заперечувати" = спростування,

駁論 bakuron: 駁 baku "заперечувати" + 論 ron "сперечатись" = заперечення;

凹凸 (のある) outatsu: 凹 ou "увігнутий" + 凸 tatsu "опуклий" = нерівний, хвилястий,

凸凹 dekokoko: 凸 deko "опуклий" + 凹 book "увігнутий" = 1. нерівність, 2. диспропорція.

Як бачимо, при перестановці складових таких слів значення, все ж таки, дещо змінюється: виникають нові нюанси, певні особливості. Це одна з причин того, що ми назвали цю групу *частковими синонімами*. Слід також окремо звернути окрему увагу на другу пару слів (凹凸 outatsu – 凸凹 dekokoko). Вище вже зустрічались приклади, коли при перестановці ієрогліфів змінювалось і їхнє значення. Тут ми бачимо ще один такий приклад. У першому слові ієрогліфи читаються за запозиченими китайськими читаннями, а у другому – за власне японськими. Досі ми не змогли знайти пояснення цьому феномену.

синонімічні слова, утворені різними коренями (основами), елементами різних частин мови та словотворчих типів – *різнкореневі синоніми* – наприклад:

現出 genshutsu: 現 gen "реальність" + 出 shutsu "з'являється" = поява, прояс,

出現 shutsugen: 出 shutsu "з'являється" + 現 gen "реальність" = поява.

У цьому прикладі частина 現 gen "реальність", що формально може бути визначена як іменник, об'єднується з частиною 出 shutsu "з'являється", яку формально можна вважати дієсловом.

В таблиці 2 наведено більше прикладів складених синонімів.

Таблиця 1. Причини зміни значення складених слів

Зміна значення	Одного ієрогліфа	論議 rongi: 論 ron "обговорювати" + 議 gi "обговорення" = обговорення, 議論 giron: 議 gi "обговорення" + 論 ron "сперечатись" = суперечка, дискусія; 会議 kaigi: 会 kai "збори, засідання" + 議 gi "обговорення" = нарада, конференція, 議會 gikai: 議 gi "обговорення" + 会 kai "асоціація, гурток" = парламент; 定評 teihyou: 定 tei "визначати" + 評 hyou "судження" = встановлена думка, 評定 hyoutei: 評 hyou "судження" + 定 tei "регулярний" = нарада, звіт; 季春 kishun: 季 ki "кінець" + 春 shun "весна" = кінець весни, пізня весна, 春季 shunki: 春 shun "весна" + 季 ki "сезон" = весна.
	Двох ієрогліфів	論理 ronri: 論 ron "роздум" + 理 ri "закон розуму" = логіка, роздуми, 理論 riron: 理 ri "теорія, принцип" + 論 ron "теорія" = теорія; 現実 genjitsu: 現 gen "даний, наявний" + 実 jitsu "факт" = дійсність, реальність, 実現 jitsugen: 実 jitsu "справжній" + 現 gen "реальність" = здійснення, реалізація; 日朝 nichou: 日 ni "Японія" + 朝 chou "Корея" = японсько-кореєцький, 朝日 asahi: 朝 asa "ранок" + 日 hi "сонце" = ранкове сонце.
Зміна позицій		夜雨 yau: 夜 ya "вечір, ніч" + 雨 u "дощ" = нічний дощ, 雨夜 amayo: 雨 ama "дощ" 夜 yo "вечір, ніч" = дощовий вечір (ніч); 世人 sejin: 世 se "світ, життя" + 人 jin "людина" = люди, народ, публіка, 人世 jinse: 人 jin "людина" + 世 se "світ, життя" = (буд.) людське; 生け花 ikebana: 生け ike "живий" + 花 bana "квітка" = ікебана, 花生け hanaike: 花 hana "квітка" + 生け ike "живий" = ваза для квітів.
Почергове домінування		親和 sinwa: 親 sin "спорідненість" + 和 wa "мир, дружба" = спорідненість, 和親 washin: 和 wa "дружба, мир" + 親 sin "спорідненість" = товариські стосунки; 認容 ninyou: 認 nin "визнавати, вирішити" + 容 you "бути терплячим" = визнавати, 容認 younin: 容 you "бути терплячим" + 認 nin "визнавати, вирішити" = дозволяти; 落脱 rakudatsu: 落 raku "падати" + 脱 datsu "випадати" = бути пропущеним, 脱落 datsuraku: 脱 datsu "випадати" + 落 raku "падати" = випадати

3. Пари, що зберігають значення та набувають нового

При дослідженні таких пар ми виявили такі причини появи нового значення:

- утворення переносного значення від прямого, або наявність спільних переносних значень і окремого прямого значення, притаманного одному зі слів пари:

階段 kaidan: 階 kai "сходи" + 段 dan "сходінка" = сходи, сходінка,

段階 dankai: 段 dan "сходінка" + 階 kai "сходи" = 1. сходінка, 2. фаза, стадія, етап;

部下 buka: 部 bu "відділ, розділ" + 下 ka "нижчий" = підлеглий,

下部 kabu: 下 ka "внизу, нижній" + 部 bu "частина" = 1. нижня частина, підлеглий;

- зміна зв'язку в умовному словосполученні, що складають ієрогліфи:

国富 kokufu: 国 koku "державна, національний" + 富 fu "багатство, багатий" = національне багатство,

富国 fukoku: 富 fu "багатство, багатий" + 国 koku "державна, національний" = 1. багата країна. 2. національне багатство, 3. збагачення країни; відображення кожним словом, що складають пару, різних сторін одного й того самого поняття:

覚知 kakuchi: 覚 kamu "усвідомлення" + 知 chi "знати, знання" = пам'ятати,

知覚 chikaku: 知 chi "знати, знання" + 覚 kamu "усвідомлення" = усвідомлення, сприйняття;

- наявність декількох прямих значень у складеному слові:

一統 ittou: 一 it "1. один, 2. одне, єдине" + 統 tou "об'єднувати, узагальнювати" = 1. одна лінія спорідненості, 2. об'єднання,

統一 toutitsu: 統 tou "об'єднувати, узагальнювати" + 一 itsu "одне, єдине" = об'єднання, єдність, уніфікація;

- перехід слова у граматичну конструкцію:

毎度 maido: 毎 mai "кожен" + 度 do "раз" = кожен раз, часто,

度毎 (に) tabigoto: 度 tabi "раз" + 毎 goto "кожен" = (після дієсл.) кожен раз як;

- використання іншого значення ієрогліфа:

和協 wakyou: 和 wa "мир, згода" + 協 kyou "об'єднувати, узгоджувати" = згода,

協和 kyowa: 協 kyou "об'єднувати, узгоджувати" + 和 wa "милозвучність; мир, злагода" = 1. консонанс, 2. співпраця, згода.

Як бачимо, в усіх цих випадках при перестановці складових слово набуває нового значення, при цьому старе значення залишається. На більшу увагу заслуговує пункт номер 5, в якому при зміні порядку розташування ієрогліфів у слові міняється і їхнє читання: в од-

ному випадку використовується запозичене китайське читання, в іншому – власне японське. Вище ми вже декілька разів зустрічались з такими випадками, проте

зараз ми не можемо дати яку-небудь оцінку цьому явищу. Будемо сподіватись, що подальші дослідження дозволять нам сказати щось більш певне.

Таблиця 2. Види синонімічних складених слів

Абсолютні синоніми	降下 kouka: 降 kou "спускатись" + 下 ka "донизу" = спуск, падіння, приземлення; 下降 gekou: 下 ge "донизу" + 降 kou "спускатись" = опускатися, приземлятися; 転変 tenpen: 転 ten "змінюватися" + 変 pen "змінювати(сь), зміна" = зміна; 変転 henten: 変 hen "змінювати(сь), зміна" + 転 ten "змінюватися" = зміна; 変移 heni: 変 hen "змінювати(сь)" + 移 i "змінюватись" = зміни, 移り変わり utsurikawari: 移り utsuri "змінюватись" + 変わり kawari "змінювати(ся)" = зміна 食糧 shokuryou: 食 shoku "їжа, харчування" + 糧 gyou "їжа" = продовольство, 糧食 gyoushoku: 糧 gyou "їжа" + 食 shoku "їжа, харчування" = продовольство.
Часткові синоніми	変事 henji: 変 hen "нещасний випадок" + 事 ji "обставина" = пригода, нещастя, 事变 jihen: 事 ji "обставина" + 変 hen "нещасний випадок" = інцидент; 本草 honzou: 本 hon "рослина" + 草 zou "трава, рослина" = рослини, трави, 草本 souhon: 草 zou "трава, рослина" + 本 hon "рослина" = трави; 原野 gen'ya: 原 gen "рівнина, поле" + 野 ya "поле, сфера" = поле, рівнина, 野原 nohara: 野 no "поле" + 原 hara "рівнина, поле" = поле (необроблене), рівнина; 長上 choujou: 長 chou "старший" + 上 jou "вищий" = старший (за станом), 上長 jouchou: 上 jou "вищий" + 長 chou "старший" = вищий, старший, начальник.
Різнокореневі синоніми	痛心 tsuushin: 痛 tsuu "страждання, журба" + 心 shin "почуття" = страждання, збентеження, 心痛 shintsuu: 心 shin "серце, душа, психічний" + 痛 tsuu "страждання, журба" = страждання, збентеження, 識見 shikken: 識 shik "1. знання, освіта; 2. судження, усвідомлення" + 見 ken "вважати, погляд, думка" = 1. знання, 2. судження, погляди; 見識 kenshiki: 見 ken "вважати, погляд, думка" + 識 shiki "1. знання, освіта; 2. судження, усвідомлення" = 1. знання; судження, погляди, 2. почуття власної гідності; 刻印 kokuin: 刻 koku "вирізати" + 印 in "печатка" = різьблена печатка, штамп, 印刻 inkoku: 印 in "печатка" + 刻 koku "вирізати" = гравірування, різьблення; 利水 risui: 利 ri "вигода, використання" + 水 sui "вода" = іригація, 水利 suiri: 水 sui "вода" + 利 ri "вигода, використання" = використання води (водопостачання, іригація, водне сполучення тощо)

Отже, ми визначили, що явище перестановки компонентів у складених словах досить поширене в японській мові. При цьому, відповідно до характеру утворених таким способом нових слів, їх можна поділити на три класи: 1) ті, що змінюють своє значення (творення нових слів), 2) ті, що не змінюють свого значення (творення синонімів), 3) ті, що зберігають своє значення та одночасно набувають нового. Кожен з класів має свої особливості. Так, серед слів, що змінюють своє значення ми можемо виділити три групи: 1) слова, що виникають через *зміну значення* одного або обох ієрогліфів, 2) слова, утворені *зміною позицій* головного та залежного ієрогліфів, 3) слова, зміна значення яких визначається *почерговим домінуванням* складових. Що стосується синонімічних пар, то їх також можна розділити на три групи: 1) *абсолютні синоніми*, 2) *часткові синоніми*, 3) *різнокореневі синоніми*. Найцікавішими, мабуть, є випадки, коли нове слово набуває нового значення, але старе значення при цьому залишається. Ми можемо назвати шість причин виникнення нового значення у таких словах: 1) утворення переносного значення, 2) зміна зв'язку між ієрогліфами, 3) відображення кожним словом різних боків одного поняття, 4) наявність у слові декількох прямих значень, 5) перехід слова у граматичну конструкцію, 6) використання іншого значення ієрогліфа.

Звичайно, в одній невеликій статті неможливо розглянути та проаналізувати усі особливості такого складного і цікавого явища. Ми навіть не змогли навести усіх знайдених нами приклади явищ, що розглядались у цій статті, не кажучи вже про їх всебічний теоретичний аналіз. Так, наприклад, нерозглянутим залишилось питання зміни читань ієрогліфів (китайське – японське) при перестановці складових, хоча ми і зустрічались з ним декілька разів. Також, цікаво було б дослідити стилістичні особливості вживання синонімів, утворених цим методом. Якщо ж брати ширше, то досить цікаві результати обіцяє можливість порівняння цього явища в японській мові та інших ієрогліфічних мовах: китайській та корейській. Будемо сподіватись, що подальші дослідження висвітлять питання, які були лише приблизно намічені у цій роботі.

1. Виноградов В. В. Вопросы изучения словосочетаний // Вопросы языкознания. – 1954, №3; 2. Пашковский А. А. Словообразование в современном японском языке: Автореф. дис. ... д-ра филол. наук. – М., 1952; 3. Фельдман-Конрад Н. И. Японко-русский учебный словарь иероглифов. – М., 1977; 4. Kano Chieko, Shimizu Yuro, Takenaka Hiroko, Ishii Eriko Basic Kanji Book. Vol.1. – Toukyou, 1989; 5. Kano Chieko, Shimizu Yuro, Takenaka Hiroko, Ishii Eriko Basic Kanji Book. Vol.2. – Toukyou, 1989; 6. 辻井義昭 漢字の成り立ち辞典。— 東京、2005年; 7. 加納善光 漢字これだけ知っていれば十分。— 東京、1983年。

Ю. Ференчак, асп.

ФРАНЦУЗЬКІ ЗАПОЗИЧЕННЯ У ПЕРСОМОВНІЙ КАРТИНІ СВІТУ

У статті досліджуються причини масового проникнення французьких запозичень у лексичний склад сучасної перської мови. У зв'язку із поглибленням ірано-французьких культурних та соціально – економічних зв'язків французька мова у кінці XIX на початку XX століття активно збагачувала лексичний склад сучасної перської мови словами, які означали нові для перської мови поняття та явища.

In this article we research the massive penetration of French borrowings into the vocabulary of the Modern Persian language. Because of the deepening of the Iranian-French cultural, social and economic relations in the end of the 19th – beginning of the 20th century, the French language has been actively enriching the vocabulary of the Modern Persian language with words meaning new notions and phenomena for the Persian language.

Вивчення словникового складу сучасної перської літературної мови є одним із найважливіших завдань у галузі української іраністики. Лексичний склад сучасної перської мови як і для будь-якої іншої мови характеризується динамічністю, мінливістю, постійним поповнення новими словами та втратою застарілих.

Саме лексика першою реагує на ті зміни, які відбуваються у суспільному житті країни, оскільки зміни в соціально-економічному та культурному характеру зумовлюють постійне поповнення словникового складу новими словами. Джерелом збагачення лексичного складу є не лише власні ресурси мови, але й запозичення з інших мов.

Проблема запозичення нерозривно пов'язана із проблемою мовних контактів. Проблема контактів перської мови з іншими, а зокрема з французькою та англійською стає актуальною на початку XIX століття. Це насамперед пов'язано із збільшенням політичних, економічних та культурних зв'язків Ірану із цими та іншими західноєвропейськими державами.

Тривалий час увагу мовознавців привертала переважно питання пов'язані з історією цього явища: характеристика історичних умов, шляхів і засобів запозичення тощо. При цьому на сутності цього лінгвістичного явища суттєво увага не акцентувалася.

Проте у мовознавстві є декілька робіт присвячених проблемі запозичення, які мають високу наукову цінність. Ця стаття присвячена не вивченню процесу запозичення у лінгвістичній літературі, а французьким запозиченням у перській мові. Саме під цим кутом зору розглядаються визначення цього явища.

Гарно і влучно висловився про процес запозичення вітчизняний мовознавець В.Г. Білінський. Він вважав, що "якщо слово краще висловлює думку, – давайте чуже, а своє несіть у комору із старим хламом" [2, с.193].

О.О.Реформатський на позначення цього явища пропонував такі терміни, як засвоєнні та освоєнні слова, а також засвоєнні, але не освоєнні і розрізнявав їх за ступенем системного освоєння мовою – рецептором [6, с.135].

В.В.Мартінов протиставляв запозичення і проникнення [4, с.53]. Він вважав, що процес запозичення відбувається через торговельні та культурні зв'язки, а процес проникнення є наслідком тривалого, суміжного за територією співіснування мов з обов'язковою присутністю білінгвізму у прикордонних районах. Це положення має значення для характеристики з французьких запозичень, їх значна кількість у перській сучасній літературній мові пояснюється тим, що з кінця XIX та на початку XX століття, білінгами були не одиниці, а велика кількість представників заможних класів та інтелігенції. Проникнення французьких запозичень лексичний склад сучасної перської мови пов'язане із модою на все французьке. На той час у Ірані вважалося модним використовувати у повсякденному мовленні велику кількість галліцизмів.

Д.С.Лотте під запозиченим словом у чистому вигляді розуміє слово, перенесене у дану мову із будь-якої іншої у тому вигляді (у тій формі), у якій воно існувало у

момент запозичення. У цьому випадку у мові, яка запозичує відсутні будь-які творчі елементи(елементи власного творення слова, елементи словотвору. Незначні фонетичні зміни, зумовлені різними звуковими системами не слід враховувати [3, с.10].

О.С.Ахманова подає два визначення поняття запозичення – 1) Запозичення-елемент чужої мови слово (морфема, синтаксична конструкція тощо) перенесена із однієї мови в іншу у результаті мовного контакту.2) Запозичення – іншомовне слово, яке зберігає сліди свого іноземного походження у вигляді звукового оформлення і семантичних особливостей [1, с.652].

Американський лінгвіст Ейнар Хауген, зазначає, що про запозичене слово можна говорити тільки в тих випадках, коли із іноземної мови запозичується, як значення так і звукова оболонка [8, с.352].

У зарубіжному мовознавстві існує проблема змішання мов. С.В.Семчинський вважає, що протиставлення термінів "запозичення" і "змішання мов" опирається на суб'єктивну оцінку лінгвіста, тому, що запозичуються не лише лексичні одиниці мови, але й інші елементи мовної структури. При цьому поняття "запозичення" та "змішання мов" ґрунтується на взаємозв'язках і взаємопроникненні двох структур у свідомості білінга [7, с.18].

Таким чином, термін запозичення не має єдиного визначення навіть в одній лінгвістичній традиції

Щодо французьких запозичень у сучасній перській мові дуже мало і це переважно окремі статті про запозичення у перській мові взагалі. Дуже оглядово питання французьких запозичень розглядав у своєму підручнику "Лексикологія персидського язика" Л.С.Пейсіков, побіжно звертав увагу на французькі запозичення у сучасній перській мові Ю.А. Рубінчик. У контексті запозичень із інших мов у сучасній перській мові згадує про французькі запозичення І. Овчиннікова, хоча її стаття є більш статистичним аналізом ніж лінгвістичним дослідженням, яке демонструє частотність вживання у відсотках іншомовної лексики у різних жанрах літератури.

Деякі аспекти французьких запозичень, які стосуються переважно військової термінології розглядає В.К.Болдирев і А.Г. Шйотова.

Серед зарубіжних орієнталістів побіжно розглядав це питання, у своїх статтях про взаємозв'язок іранської культури із західноєвропейською, що стало передумовою появи англійських і французьких запозичень у сучасній перській мові професор Техаського університету М.А.Джайзері.

Лише французьким запозиченням присвячена праця французького орієнталіста В.Гізе під назвою "Французькі запозичення у сучасній перській мові". Він намагався тематично класифікувати французькі запозичення у сучасній перській мові, а також розглядав деякі питання фонетичної і графічної передачі цих запозичень.

Ірано-французькі політичні, культурні зв'язки мають довгу історію. Вони беруть свій початок ще з часів Наполеона Бонапарта, який один із перших європейських мо-

нархів відправив посольство до перського шаха. Як пише більшість істориків ірано-французькі зв'язки починаються з кінця XVI століття коли Іран на запрошення Аббаса I почали відвідувати французькі художники. Саме у них мистецтва малювання навчалися іранські митці.

Ірано-французькі відносини активізуються за часів правління Рези – шаха Пехлеві, який отримав освіту у Франції і всіляко намагався поглиблювати і зміцнювати відносини між Іраном і Францією. Для цього провідні французькі фахівці приїжджали в Іран де за їх участю проводилися реформи у всіх галузях суспільного життя, а іранці переважно молодь їздили на навчання у Францію.

Ще в XVII-XVIII столітті на перше місце серед країн Європи виходить Франція. Відповідно французька мова стає провідною мовою у світі. Високий престиж французької мови у світі був також пов'язаний із високою престижністю і популярністю французької культури. Величезному проникненню французької мови і культури сприяла правляча іранська верхівка.

У кінці XIX –початку XX століття у суспільно-політичному і культурному житті Ірану французька мова була дуже популярною серед освічених верстви населення. Це було пов'язано з культурно-просвітницьким впливом Франції на іранську інтелігенцію. У Тегерані та в інших великих містах існували французькі школи; молодь для отримання вищої та середньої освіти їздила переважно у Францію.

Корінні зміни у побуті аристократії і інтелігенції, підвищення зацікавленість до всього французького, культурні зв'язки зокрема на у іранському театрі ставилися лише п'єси перекладенні із французької мови. А також новий модний одяг привезений переважно із Франції –були причинами розвитку галоманії у 20-х і 30-х роках минулого століття і стрімкого збільшення кількості галліцизмів [5,с.70]. Для мовлення освіченого іранця того часу характерним є вживання великої кількості галліцизмів (слова французького походження). В цьому можна переконатися, прочитавши твори таких відомих на той час письменників як: Садек Гедаят, Големхосейн Саеді та інші.

Французькі запозичення у перській мові об'єднують у такі лексико-семантичні групи:

Суспільно-політична лексика.

Технічна лексика

Військова термінологія.

Лексика мистецтва та літератури.

Фінансово-економічна лексика.

Архітектурна.

Побутова лексика.

Кулінарна лексика.

Медицина лексика.

Тваринний та рослинний світ.

Спортивна лексика.

Природні явища.

Лінгвістична термінологія.

Назви місяців.

Назви різних галузей науки.

Суспільно-політична лексика. Шар цієї лексики вживається у мові суспільно-політичних та побутових текстів. Суспільно-політична лексика є однією із найбільших груп запозичених із французької мови слів, що пояснюється розвитком конституційного руху і розвитком нових форм державності. У кінці XIX на початку XX століття у лексичному складі сучасної перської мови з'являються такі французькі запозичення як: **shantazh** "шантаж", **rezhim** "режим", **demarsh** "демарш", **revolutsiyan** "революція", **komuna** "комуна", **parlamentye** "парламент", **kapitulasyon** "капітуляція", **anarshi** "анархія", **demokrasi** "демократія", **burzhua** "буржуазія", **tribun**

"трибуна", **despotism** "деспотизм", **kandit** "кандидат", **opozisiyun** "опозиція", **stratezhi** "стратегія", **idealism** "ідеалізм", **prezident** "президент", **diktatur** "диктатура", **doktrin** "доктрина", **byuletin** "бюлетень", **radikalizm** "радикалізм", **oliharshi** "олігархія", **terorizm** "тероризм", **diskredesyun** "дискредитація" та інші.

Технічна лексика. До технічної лексики запозиченої із французької мови належать такі терміни як: **zhenerator** "генератор", **turbozhenerator** "турбогенератор", **elertromutur** "електромотор", **prozhektor** "прожектор", **pomp** "помпа", **turbine** "турбіна", **shlanh** "шланг", **shluz** "шлюз", **akumulator** "акумулятор", **elektroskop** "електроскоп", **alihat** "алігатор", **otomatik** "автоматичний", **radioskop** "радіоскоп", **tsentrifug** "центрифуга", **maschine** "машина", **tsilindr** "циліндр", **otomobil** "автомобіль", **tren** "поїзд", **asansur** "ліфт", **eksksvator** "екскаватор", **kabel** "кабель", **kapot** "капот", **kalorifer** "калорифер" тощо.

Військова термінологія. Значна кількість французьких запозичень у цій галузі пояснюється тим, що більшість із них є інтернаціоналізмами.

З французької мови є запозиченнями такі військові терміни як: **adzhudan** "ад'ютант", **eskadron** "ескадрон", **eskadriliya** "ескадрилья", **partisan** "партизан", **pistolet** "пістолет", **pistun** "пістон", **zheneral** "генерал", **karaul** "караул", **kalibr** "калібр", **lezhion** "легіон", **lezhioner** "легіонер", **patrul** "патруль", **parashut** "парашут", **flang** "фланг", **komufiazh** "камуфляж", **trufey** "трофей", **batalyun** "батальйон", **harnizun** "гарнізон", **flanh** "фланг", **flot** "флот", **karabin** "карабін", **mushket** "мушкет", **fyuzelazh** "фюзеляж", **shasi** "шасі", **pilotazh** "пілотаж", та інші.

Лексика мистецтва та літератури. Запозичення з французької мови пов'язані з мистецтвом, охоплюють у перській мові такі сфери, як театр, музика, живопис, культура, графіка, література тощо.

1. Театр: **bal** "бал", **bal maske** "бал-маскарад", **balerin** "балерина", **aktris** "актриса", **festival** "фестиваль", **revyu** "ревю", **reverans** "реверанс", **repertuar** "репертуар", **debyut** "дебют", **grim** "грим", **filarmeni** "філармонія", **avanstsen** "авансцена", **benuar** "бенуар".

2. Музика: **akardeon** "акордеон", **ruyal** "рояль", **gitar** "гітара", **folut** "флейта", **uvertur** "увертюра", **polonez** "полонез", **improvizasyun** "імпровізація".

3. Образотворче мистецтво: вітраж, пейзаж, муляж, профіль, бюст, ескіз, етюд.

4. Література: **balad** "балада", **roman** "роман", **asunans** "асонанс", **antolozhi** "антологія", **disonans** "дисонанс", **deklamesyun** "декламація", **diyalo** "діалог", **suzhe** "сюжет", **tem** "тема", **personazh** "персонаж", **trazhed** "трагедія".

5. Течії і напрямки у мистецтві: **romantizm** "романтизм", **modernism** "модернізм", **ekspresionalizm** "експресіоналізм", **avanhardizm** "авангардизм" тощо.

Фінансово-економічна лексика. Запозичену лексику можна розподілити таким чином:

а) назви торговельно-комерційної номенклатури: **dehortazh** "дебортаж", **kulazh** "кулаж", **debalazh** "дебалаж";

б) назви митних зборів, податків, збитків: **aktsiz** "акциз", **emisiyun** "емісія", **remisiyun** "ремісія";

в) назви грошових одиниць, фінансових установ тощо: **banknot** "банкнота", **kupyr** "купюра", **kupon** "купон", **dublon** "дублон", **frank** "франк", **ekyu** "екю", **marka** "марка", **kredit** "кредит", **bank** "банк", **burs** "біржа", **kompani** "компанія", **azhans** "агентство";

г) числівники: **bilyun** "більйон", **milyun** "мільйон", **milyard** "мільярд", **brylyon** "брильйон";

д) назви платіжних операцій: **avans** "аванс", **avizo** "авізо", **balans** "баланс", **depozit** "депозит";

е) назви банківських операцій: **realizasyun** "реалізація", **devalsun** "девальвація" тощо.

Архітектурна лексика. Лексика, яка пов'язана з архітектурою, будівництвом, інтер'єром є найчисленнішою групою французьких запозичень у сучасній перській мові. Тісні зв'язки з французькою культурою викликали зміни у побуті і інтер'єрі заможних верств населення Ірану. У той час було модним прикрашати помешкання меблями, картинами, скульптурою завезеною із Франції. Збагаченню лексичного фонду французькими запозиченнями пов'язаними з архітектурою сприяли французькі інженери, які на замовлення багатих іранців створювали нові інженерні споруди із елементами ландшафту.

Архітектурну лексику можна розподілити на такі групи:

а) архітектурні споруди: **galerie** "галерея", **orangeri** "оранжерея", **masandr** "масандра", **pavilyun** "павільйон", **pasazh** "пасаж" тощо;

б) деталей архітектури: **arkada** "аркада", **vitrazh** "вітраж", **kolonada** "колонада", **karkas** "каркас", **konsol** "консоль", **lunet** "люнет";

в) будівельні матеріали: **beton** "бетон", **parket** "паркет", **tol** "толь";

г) інженерні споруди та ландшафтна архітектура: **allee** "алея", **avenu** "авеню", **bolevar** "бульвар", **gazon** "газон", **pandus** "пандус", **teras** "тераса";

д) елементи інтер'єру: **abazhur** "абажур", **ampir** "ампір", **briket** "брикет", **bra** "бра", **garnitur** "гарнітур", **gofr** "гофр", **dekor** "декор", **zhasluzi** "жалюзі", **kurant** "куранти", **lustr** "люстра", **portshez** "портшез", **plafun** "плафон", **fayans** "фаянс".

Побутова лексика. Відомо, що Франція була і залишається законодавицею моди у світі. Ця країна диктувала моду у багатьох сферах побуту, саме тому разом з відповідними предметами у перську чи в іншу мову приходило слова, яке називало ці речі. Цю лексику можна розподілити на такі підгрупи як:

а) предмети одягу, деталі, фасони: **getry** "гетри", **zhaket** "жакет", **zhalet** "жилет", **manikyur** "манікюр", **manto** "манто", **mini zhupka** "міні спідниця", **pal'to** "пальто", **penuar** "пенюар", **triko** "трико", **tualet** "туалет", **fason** "фасон", **frak** "фрак", **french** "френч";

в) назви предметів розкоші, прикрас: **briyant** "брильянт", **diamant** "діамант", **amulet** "амулет", **braslet** "браслет", **bizhuteriya** "біжутерія", **kulon** "колон", **kol'ye** "кольє", **medalyon** "медальйон" тощо;

г) заклади побутового обслуговування: **atel'ye** "ательє", **bistro** "бістро", **garazh** "гараж", **hotel** "готель", **kabare** "кабаре", **café** "кафе", **pansionat** "пансіонат".

Кулінарна лексика. У формуванні кулінарної лексики як перської так і інших мов велику роль відіграла французька кухня. Словами цієї групи як і французькою кухнею на початковому етапі запозичення послугували лише привілейовані шари суспільства. Лише на початку ХХ століття більша частина з них увійшла в загальноживаний обіг. Традиційно кулінарну лексику поділяють на дві групи а) слова, які означають назви страв і б) назви напоїв.

До першої групи відносять такі слова: **biskvit** "бісквіт", **vinihret** "вінегрет", **zhabon** "вітчина", **gryl'yazh** "грильж", **garnir** "гарнір", **drazhe** "драже", **disert** "десерт", **delikates** "делікатес", **zhale** "желе", **zhelatin** "желатин", **soisson** "ковбаса", **konfitur** "конфітур", **knel** "кнель", **lanhet** "лангет", **menu** "меню", **mayunez** "майонез", **marmelad** "мармелад", **plumbir** "пломбір", **pyure** "пюре", **ragu** "рагу", **rulet** "рулет", **sup** "суп", **sous** "соус", **soissis** "сосиска", **file** "філе" тощо;

До назв напоїв належать слова: **bordo** "бордо", **vermut** "вермут", **limunad** "лимонад", **liker** "лікер", **konyak** "коньяк", **kryushon** "крюшон", **shampaine** "шампанське".

Медицина лексика. До медичної лексики належать такі слова: **avitaminuz** "авітаміноз", **aorta** "аорта", **basil** "бацила", **virus** "вірус", **diyatez** "діатез", **diyabet** "діабет",

diferi "дифтерія", **zhanzhivit** "запалення ясен", **kardiohrama** "кардіограма", **karantin** "карантин", **klinik** "клініка", **nevralzhi** "невралгія", **zhel** "мазь", **masazh** "масаж", **ortopedi** "ортопедія", **pataluzhi** "патологія", **penisilin** "пеніцилін", **plomb** "пломба", **pesikoterapi** "психотерапія", **polip** "поліп", **sarcoma** "саркома", **sifilis** "сифіліс", **rashit** "рахіт", **rumatizm** "ревматизм", **koler** "холера" тощо.

Тваринний та рослинний світ. До тваринного світу належить така лексика: **antilop** "антилопа", **porotel** "гієна", **zhovrak** "жайворонок", **kokun** "кокон", **langust** "лангуст", **umar** "омар", **aranutang** "орангутанг", **pelican** "пелікан", **panguen** "пінгвін", **spora** "спора", **termit** "терміт", **turb** "тюрб", **shampanze** "шимпанзе".

До рослинного світу відносять такі французькі запозичення: **ananas** "ананас", **artishok** "артишок", **arzhan** "гірський мигдаль", **campanula** "дзвіночок", **gladiolus** "гладіолус", **granium** "герань", **calendula** "календула", **kakao** "какао", **mirabel** "мірабель", **pelargonium** "пеларгонія", **tomat** "томат", **shampinyun** "шампінйон" тощо.

Спортивна лексика. Запозичення цієї групи налічують приблизно 30 запозичень.

Цю лексику можна розподілити за такими групами:

а) назви видів спорту або змагань: **atletik** "атлетика", **zhimnastik** "гімнастика", **turizm** "туризм", **shmpiyonat** "чемпіонат";

б) види ігор: **bilyard** "більярд", **bridzh** "бридж", **loto** "лото", **pasyans** "пасьянс", **preferans** "преферанс";

в) назви стилів, прийомів гри: **aso** "асо", **bras** "брас", **degazhe** "дегаже", **duplet** "дуплет", **konkurs** "конкурс", **truk** "трюк";

г) спортивне знаряддя та інвентар, споруди: **batut** "батут", **baryer** "бар'єр", **volan** "волан", **raket** "ракетка", **tir** "тир", **tramplin** "трамплін", **turnik** "турнік".

Назви природних явищ, ландшафту. Ця група запозичень є найменшою серед інших груп французьких запозичень.

До неї відносяться такі слова як: **zenit** "зеніт", **mirazh** "міраж", **muson** "мусон", **rel'yef** "рельєф" тощо.

Лінгвістична термінологія. Ця група складається із 10 французьких запозичень. До неї належать такі слова: **artiki** "артикл", **argo** "арго", **antitez** "антитеза", **asunans** "асонанс", **diftong** "дифтонг", **aliyazh** "лігатура", **vazhe** "слово", **frikativ** "фрикатив", **fakultativ** "факультатив". Ця лексика вживається переважно спеціалістами у галузі мовознавства.

Назви місяців. Перська мова запозичила з французької назви місяців

Zhanviye	Січень	Zhiyun'	Липень
Fevriye	Лютий	Augustus	Серпень
Mars	Березень	Semtembar	Вересень
Avril	Квітень	Oktombar	Жовтень
Mayis	Травень	Novembar	Листопад
Zhiyul'	Червень	Desembar	Грудень

Назви галузей науки. Однією із найчисельніших лексико – семантичних груп запозиченої з французької мови лексики є назви галузей науки. До цієї групи належать такі слова: **antropolozi** "антропологія", **astrofizik** "астрофізика", **zheolozi** "геологія", **zheofizik** "геофізика", **kartographi** "картографія", **psihologi** "психологія", **teolozi** "теологія", **fiziolozi** "фізіологія", **filantropi** "філантропія", **filologi** "філологія".

Отже, підбиваючи підсумки, слід відзначити, що у кінці ХІХ – на початку ХХ століття у зв'язку із впливом Франції на суспільне життя Ірану з появою нових життєвих реалій, у перській мові суттєву роль почали відігравати французькі запозичення. Галліцизми проникли майже у всі тематичні сфери перської лексики.

1.Ахманова О.С. Словарь лингвистических терминов.— М.,1975;2.Белинский В.Г. Сто русских литераторов. //Собр. соч. М.,1954,с.186-187;3.Лотте Д.С.Вопросы заимствований и упорядочения иноязычных терминов.— М.,1982; 4.Мартынов В.В. К лингвистическому обоснованию гипотезы о висло-одерской прародине славян // Вопросы языкознания. — М.,1961.№3,с.53;5.Пейсиков Л.С. Лексиколо-

гия современного персидского языка. — М.,1975 6.Реформатский А.А.Введение в языкознание.— М.,1967;7.Семчинский С.В. Семантическая интерференция мов. — К., 1974;8. Хауген Э. Процесс заимствования // Новое в лингвистике. — М.,1972 №6,с.52.

Надійшла до редколегії 27.08.07

О. Мотріченко, канд. філол. наук, доц.

АНТРОПОНІМІКОН ГІНДІМОВНОГО АРЕАЛУ ЯК ЛІНГВОКУЛЬТУРНИЙ ФЕНОМЕН

У даній статті зроблено спробу стисло охарактеризувати антропонімічну систему гіндімовного ареалу Індії. Визначено особливості процесу іменування, соціокультурні, релігійні й лінгвістичні параметри власних імен.

In this article, an attempt is made to present a brief description of the anthroponomical system of the Hindi-speaking area of India. Certain peculiarities of the naming process, as well as the sociocultural, religious and linguistic parameters of personal names are pointed out.

Антропонімічна система будь-якої мови становить своєрідну й дуже важливу частину її словникового складу, яка в найтісніший спосіб пов'язана з духовною культурою етносу. У власних іменах знаходять своє відображення особливості суспільного ладу, господарської діяльності, світогляду, вірувань, звичаїв і традицій певного народу на різних історичних етапах. Саме тому дослідження антропонімікону завжди є актуальним і знаходиться в колі наукових інтересів істориків, етнографів, соціологів, психологів і, певна річ, лінгвістів. Розвідки мовознавців фокусуються на вивченні власних імен в аспектах їх виникнення, зміни, структури, специфіки значення, способів творення, функцій у мовленні тощо. Загальнотеоретичні проблеми ономастики, зокрема антропоніміки, висвітлено в працях О.Суперанської, Н.Подольської, В.Ніконова, В.Супруна, М.Пут, М.Худаша та інших. Антропоніми також розглядають у контексті літературного твору (В.Галич, Т.Гриценко, М.Мельник) й фразеологічних одиниць (Г.Манушкіна, Л.Скрипник, Н.Пасік, О.Мороз). Увага культурологічних лінгвістичних студій, крім характеристики соціокультурних особливостей національних антропонімічних систем, спрямована на аналіз феномену прецедентності власного імені й процесу переходу антропоніма в символічне власне ім'я (В.Красних, Д.Гудков, Т.Олійник). Отже, спектр дослідження власних імен досить широкий. Тому в рамках даної статті ми обмежуємось загальною характеристикою сучасної антропонімічної системи гіндімовного району Індії та маємо на меті визначити її соціокультурну специфіку, розглянути типові моделі іменування, з'ясувати особливості походження й будови власних імен. Зважаючи на те, що сьогодні Україна не залишається осторонь глобального інтересу до Індії і намагається розширювати діапазон двосторонніх контактів, стислий лінгвокультурологічний огляд системи власних імен індійців з позиції "стороннього європейського інтерпретатора" є вельми актуальним.

Варто зазначити, що досі індійський антропонімікон не був предметом спеціального дослідження в українському мовознавстві. Деякі аспекти індуських власних імен було висвітлено в статті радянського дослідника В.Чернишева [2]. Доступні праці індійців у цій галузі переважно мають практичний науково-популярний характер. Здебільшого це — одно- або двомовні словники й глосарії, покликані допомогти обрати ім'я новонародженій дитині (напр., [4]). Серед знайдених лінгвістичних досліджень найґрунтовнішою, на наш погляд, є праця Д. Шарми [7], що стала результатом двадцятирічної роботи автора й присвячена історичному, соціокультурному й лінгвістичному аналізу власних імен Індії. Особливості регіональних антропонімічних систем на матеріалі мови кашмірі висвітлено в дослідженні О.Н.Коула [5], на матеріалі бенгальської мови — у праці Б.Датта [3], на матеріалі ассамської мови — у статті

С.Р.Нішита [6]. Структуру антропонімів мови гінді, а також власні імена відомих письменників і поетів розглядає відомий мовознавець Бголанатх Тіварі [8]. Наукові надбання згаданих дослідників, безперечно, є цінним матеріалом для подальших розвідок.

Власні імена індійців є доволі складним предметом для вивчення, оскільки в сучасній Індії існують різні антропонімічні системи, які варіюються від штату до штату. Це зумовлено чіткою диференціацією населення за етнічними, мовними, релігійними, кастовими, статусними ознаками. Тому неможливо говорити про єдину індійську антропонімічну систему, а різниця між регіональними системами часто-густо призводить до непорозуміння. Наприклад, у південноіндійських штатах (Карнатака, Тамілнад) поширені дво- або трикомпонентні іменування, в яких перші компоненти записують у вигляді ініціалів, наприклад: K.V.Puttappa (Kuppalli Venkatappa Puttappa), де K — скорочене ім'я батька, V — скорочення назви місця народження, а Puttappa — особове ім'я. Останній компонент іменування після ініціалів європейцями зазвичай сприймається як прізвище, що й стає причиною плутанини. Прізвища, в якості яких іноді можуть використовуватися назви каст, кланів чи титули, в південній Індії мають далеко не всі. Так, всесвітньовідомий шахіст із штату Тамілнад V.Anand (Vishwanath Anand) прізвища немає. Anand — це його особове ім'я, а Vishwanath — ім'я батька. Такі нюанси в іменуванні має кожний регіон.

Антропонімікон гіндімовного ареалу Індії представлено переважно індуїстськими, а також частково буддистськими, джайнськими, сикхськими, мусульманськими й християнськими власними іменами. Саме релігійна належність є вирішальним фактором у процесі іменування. Не вдаючись у детальний опис власних імен індійських мусульман і християн, які у більшості випадків не відрізняються від загальноприйнятих моделей у християнському й мусульманському світі, зупинимось на характеристиці антропонімів найбільшої частки населення — індусів, паралельно вказуючи на певну специфіку власних імен представників інших релігій, що виникли на індуїстському ґрунті.

Споконвіку в Індії вважали надзвичайно важливим дати правильне ім'я людини, яке впливатиме на її долю, характер й визначатиме подальше життя. В релігійних трактатах описано процедури наречення імені за сузір'ям, за божеством місяця, за родинним божеством, а також чітко визначено число складів у імені, наприклад: парне — для хлопців, непарне — для дівчат. На вибір імені впливав і соціальний статус: імена брагманів мали свідчити про святість і благо (Lakshmidhara — "той, що приносить щастя"), кшатріїв — про силу й захист (Yudhishtira — "стійкий у бою"), вайш'ів — про працелюбність і багатство (Mahadhana — "багач"), шудр — про низьке положення й презирство (Naradasa — "раб людини") (про це детально див. [1]). Давні традиції присво-

ення сакрального імені живуть і в XXI столітті. В ортодоксальних родинах на десятий, одинадцятий чи дванадцятий день після народження дитини здійснюють обряд "намакарана" (букв. "іменування"). Ім'я визначається розташуванням небесних світил у момент народження дитини. Кожному сузір'ю відповідають певні літери священної абетки деванагарі. Саме на ці букви або склади має починатися ім'я, яке астролог чи жрець знаходить у священних індуїстських книгах для немовляти-індуса, в "Адігрантху" – для немовляти-сикха, в Корані – для новонародженого мусульманина. Наприклад, народжений під знаком Ашвіні може отримати ім'я, що починається на склади "чу", "че", "чо", "ла" – Чудамані, Чедіша, Чолеша, Лакшмана [1, с. 93]. У сикхів і мусульман астрологічні імена переважно стають офіційними. У індусів прийнято тримати у таємниці сакральне ім'я, аби не завдати його носію шкоди. Тому існує традиція давати ще офіційне ім'я, яке іноді починається з тих самих звуків, що й сакральне, іноді – повністю відрізняється від нього, а іноді – збігається із сакральним. У родинному колі часто використовують ще третє ім'я – домашнє, яке може бути зменшувально-пестливою формою офіційного імені або зовсім з ним не пов'язаним. В якості домашніх імен сьогодні досить поширеним є використання англійських імен і апелятивів: Bobby, Cherry, Honey, Lovely, Lucy, Mary, Pinki, Rosy, Sweaty тощо. Таким чином, можливі такі комбінації імен:

<u>сакральне ім'я</u>	<u>офіційне ім'я</u>	<u>домашнє ім'я</u>
Vishvaparakash	Vikram	Viki
Ramchandra	Rajesh	Munna
Bholanath	Bholanath	Punay
Sanjay	Sanjay	Sanjay
Sharda	Sharda	Sweaty

В офіційних документах найчастіше зустрічається двокомпонентна формула антропоніма: *індивідуальне ім'я + колективне ім'я* – Kailashchandra Bhatiya, Amarnath Kapur, Devindra Singh, Anubhav Jain, Karishma Yadav.

З точки зору походження індивідуальні імена можна розподілити на такі основні групи:

1) *імена та епітети богів, міфологічних персонажів і похідні від них:*

Annika, Arjun, Balaram, Brahma, Bhagvan, Bholanath, Buddha, Ganapati, Ganesh, Devi, Durgaprasad, Hanuman, Indra, Ishwar, Kalki, Krishna, Kubera, Lakshmikanth, Mahaveer, Mukteshwar, Narayan, Narasimha, Parameshwar, Parashuram, Radha, Rama, Ramdatt, Savitri, Shankar, Sharda, Shiva, Shivprasad, Usha, Vishnu;

2) *імена, пов'язані з фізичними й атмосферними явищами, небесними світилами тощо:*

Akaash "небо", Bijli "блискавка", Brihaspati "Юпітер", Chandra "місяць", Chhaya "тінь", Jyoti "світло", Megha "хмара", Surya "сонце", Prakash "світло", Usha "ранкова зоря", Varsha "дощ";

3) *імена, пов'язані з водою, землею, вогнем тощо:*

Agni "вогонь", Dhara "течія", Dharti "земля", Kinaari "берег", Lahar "хвиля", Sarita "ріка";

4) *імена, пов'язані з флорою й фауною:*

Juhi "жасмін", Kamal "лотос", Lata "ліана", Maina "майна, індійський шпак", Mayur "павич", Pankaj "лотос", Parag "пилок", Pushpa "квітка", Tulsi "базилік священний", Udyan "сад";

5) *імена, пов'язані зі сторонами світу, відрізками часу, порами року, святами тощо:*

Holi "свято Голі", Prabhat "ранок", Prachi "схід", Ritu "сезон", Sanj "вечір", Vasant "весна";

6) *імена, пов'язані із священними місцями й об'єктами:*

Ayodhya "м. Айодг'я", Ganga "р. Ганга", Godavari "р. Годаварі", Kailash "гора Кайлаш", Kashi "м. Каші (Варанасі)", Prayag "м. Праяг";

7) *імена, пов'язані з дорогоцінним камінням і прикрасами:*

Bhushan "прикраса", Gulika "перлина", Mukutmani "перлина корони", Nilam "сапфір", Nupur "браслет на ногу", Ratan "дорогоцінне каміння", Sona "золото";

8) *імена, пов'язані з продуктами харчування:*

Kheeralal ("оріпок" + Lal), Chiniprasad ("цукор" + Prasad), Madhu "мед", Makhan "масло";

9) *імена, пов'язані з різними видами мистецтва:*

Bhairavi "назва мелодії", Kala "мистецтво", Kavya "поезія", Murali "флейта", Nritya "танець", Sangita "музика", Veena "флейта";

10) *імена, пов'язані з почуттями й емоціями:*

Abhilasha "бажання", Asha "надія", Asmita "гордість", Daya "жалість; милосердя", Harsh "радість", Priti "кохання; радість", Sahana "терпіння";

11) *імена, пов'язані з іншими абстрактними поняттями:*

Aishwarya "влада; багатство", Dhyana "увага; медитація", Kalpana "уява; фантазія", Karishma "диво", Khyati "слава", Mukti "звільнення", Parmeet "мудрість", Shanti "спокій; мир";

12) *характеристичні імена-прикметники:*

Aadarshini "ідеальна, зразкова", Amar "безсмертний", Anuj "молодший", Bhagyawati "щаслива", Chaitali "народжена в місяць чайт", Kamalasundari "гарна як лотос", Manju "приємна", Neela "блакитна", Nirmal "чистий", Naveen "новий", Satyak "чесний", Shalini "скромна", Shweta "біла", Shyam "чорний", Subhash "красномовний", Vishesh "особливий";

13) *імена, пов'язані із священними словами, символами, предметами, сакральними діями тощо:*

Anjali "складені пригорщею долоні для шанобливого привітання; дар, підношення", Gayatri "мантра Гаятрі", Gita "Гіта – священна книга", Omkar "Ом – містичне слово", Omprakash "священне світло", Ved "Веда";

14) *імена, пов'язані з чинами, посадами тощо:*

Daroga "перс. начальник поліції", Jarnal "англ. генерал", Engineer "англ. інженер", Raj "принц", Rani "принцеса", Swami "хазяїн";

15) *імена, пов'язані з іншими феноменами:*

Akshara "буква", Darpana "дзеркало", Bindu "крапка", Shari "стріла" тощо.

В якості індивідуальних імен індуси, сикхи, джайни, буддисти використовують міфоніми, а також апелятиви санскритського походження типу "татсам", рідше – типу "тадбав". Іншомовні імена маловживані серед представників суто індійських релігій, проте запозичені апелятиви з арабської, перської, англійської мов іноді застосовують для іменування.

Власне ім'я релігійно-міфологічного походження, певна річ, містить інформацію про належність його носія до того чи іншого напрямку, течії, секти. Шіваїсти вибирають імена пов'язані з Шівою, вайшнави – з Вішною, рамаїсти – з Рамою, буддисти – з Буддою тощо. Для сикхських імен характерними є компоненти Indra, Jit, Man (Harinder, Inderjit, Inderpal, Jagjit, Jitender, Mandeep, Maninder, Surinder тощо). Стосовно будови і морфологічних показників індивідуальних імен, звернемо увагу на такі особливості:

Більшість жіночих імен закінчуються на довгий голосний -ā (Amritā, Lalitā), а також на -ī, -ī (Priti, Devī, Anandī), рідше – на -u, -ū (Madhu, Manju). Чоловічі імена переважно закінчуються на короткий голосний -a (Amrit, Lalit, Dev, Anand). Проте є чимало винятків. Деякі

імена, як-от: Gangā, Lakshmi, Suman та інші можуть належати обома статтям.

З точки зору будови традиційні індійські імена – складні слова, утворені лексико-синтаксичним способом. Найчастіше вони складаються з двох компонентів, які поєднані безафіксальним зв'язком. Перший компонент (іменник або прикметник), що може належати до однієї з перерахованих вище груп, виступає в якості означення чи прикладки до другого. У якості другого компонента використовуються різні апелятиви із значенням дарування, заступництва, прихильності тощо. Найпоширенішими є такі компоненти: *-chandra* "місяць" – Kailashchandra "місяць гори Кайлаш", Ramchandra "місяць бога Рами"; *-charan* "стопа, нога" – Bhagavatcharan "припавши до ніг богині Дурги"; *-das* "раб" – Ramdas "раб бога Рами"; *-devi* "богиня" – Kamaldevi "богиня лотоса (Лакшмі)"; *-dutt* "подарунок; даний" – Bhagwandutt "даний богом", Gurudutt "подарунок гурі"; *-kumar* "принц; хлопець" – Prasannakumar "радісний хлопець"; *-kumari* "принцеса; дівчина" – Ushakumari "дівчина-зоря"; *-lal* "улюбленець; рубін" – Krishnalal "улюбленець Крішні"; *-narayan* "бог; ім'я Вішну" – Lakshminarayan "Лакшмі й Вішну", Satyanarayan "бог правди"; *-nath* "покровитель; хазяїн; пан" – Amarnath "безсмертний владика", Shobhanath "владика краси"; *-prakash* "світло" – Raviprakash "сонячне світло", Vishwaprakash "світлове сяйво"; *-prasad* "дар, дарування" – Gangaprasad "дар Гангі", Ayodhyaprasad "дар міста Айодг'я"; *-sharan* "захист" – Maithilisharan "той, що знаходиться під захистом Майтілі" та інші. Такі двокомпонентні імена із складною вимовою досить характерні для індійського антропонімікону. Втім, сьогодні в іменуванні перевага все частіше надається простим іменам неміфологічного походження (Amit, Vinay, Vimal, Pratibha, Rahul, Ruchi тощо). Разом з цим, іноді спостерігається тенденція спрощення складних двокомпонентних імен: вживається або лише перший компонент (Ayodhyaprasad → Ayodhya), або другий компонент заміщує колективне ім'я й починає функціонувати як прізвище (Ayodhyaprasad Shrivastav → Ayodhya Prasad).

Деякі двокомпонентні власні імена утворені за правилом "сандгі" – Rajesh (Raj "цар" + ish "бог"), Paramānand (Param "максимальний" + anand "радість"), Jitendra (Jit "перемога" + Indra "бог Індра").

З точки зору лексико-граматичних розрядів переважна більшість індивідуальних імен – іменники (Yash "слава", Pratibha "талант", Deepak "світильник"), рідше – прикметники (Sundar "красивий", Vishesh "особливий"). Як виняток, зустрічаються інші частини мови (наприклад, прислівник Keval "лише").

Другий компонент типової для гіндімовного ареалу антропонімічної моделі найчастіше виражений колективним ім'ям, яке в нашому розумінні є прізвищем. По суті у більшості випадків колективне ім'я є соціальним, професійним і/або релігійним індикатором, що свідчить про належність його носія до певної варни, касты, підкасти, релігії тощо. Так, колективні імена Chaturvedi, Dvivedi, Joshi, Sharma, Shukla, Tiwari, Upadhyaya характерні для варни брахманів; Shrivastav, Saxena, Mathur – для кайстхів; Chandela, Chauhan, Rajput, Tanwar – для кшатріїв; Agrawal, Goel, Gupta – для вайш'ів; Nai, Raj – для шудр. Компонент Singh "лев" вказує на приналежність чоловіка до сикхської релігії. Тоді як у жінок-сикхів другим компонентом власного імені буде не Singh, а Kaur "принцеса". Так само у джайнів колективним ім'ям є Jain. У той самий час, компоненти Singh і Jain фігурують і в індуських власних іменах. Таким чином, колективне ім'я може об'єднувати представників

однієї підкасти, касты і, навіть, релігії. Крім цього, воно час-то вказує на регіон, якому належать його носії. Так, для північного ареалу характерними другими компонентами іменування є Sharma, Verma, Gupta, Malhotra, Bhatnagar, Saxena, Kapoor, Singh, Mehra, Chopra, Sarin, Malik та інші; для центральної Індії – Yadav, Jhadav, Jaitaley, Chauhan, Mistry, Khan; для півдня – Nayar, Pillai, Rao, Jayaraman, Venkatesan, Balasubramaniam, Subramaniam, Rangan, Rangarajan; для сходу (Західна Бенгалія, Опіса) – Chatterjee, Sen, Bose, Sengupta, Das, Dasgupta, Banerjee, Chattopadhyay, Mukhopadhyay, Dutta тощо. Проте колективне ім'я присутнє не в усіх іменуваннях. Для того, щоб уникнути кастової дискримінації і приховати своє походження, сьогодні багато індійців в якості другого ім'я часто-густо використовують нейтральний компонент Kumar (Ashok Kumar, Kusum Kumar) або інше вигадане найменування чи особове ім'я, як-от Nehru, Anand, Vikram тощо.

Отже, ми розглянули лише традиційні найтипівші антропонімічні моделі, притаманні гіндімовному ареалу Індії. Проведений стислий аналіз дозволяє зробити такі висновки:

Індійський антропонімічний матеріал має величезний культурознавчий потенціал, розкриття якого вимагає комплексного міждисциплінарного підходу, що передбачає розгляд мовних явищ у тісному зв'язку із даними історії, етнографії, соціології та інших наук. Як вербалізовані знаки культури, антропоніми мають здатність передавати значиму для реципієнтів інформацію в межах однієї культури і бути "закритими" для чужинців.

Антропонімікон гіндімовного ареалу представлено широким спектром власних імен, які можуть виконувати функції сакрального імені, офіційного імені, домашнього імені (прізвища), релігійно-статусного індикатора тощо.

На сучасному етапі найпоширенішою офіційною антропонімічною моделлю в гіндімовному районі є двокомпонентне іменування. Перший компонент представлено індивідуальним ім'ям, а другий – здебільшого колективним ім'ям, яке свідчить про належність особи до певної касты, клану, релігії. Замість колективного імені іноді виступає вигадане новостворене "прізвище" без статусної прив'язки або останній компонент складеного індивідуального ім'я. Прізвищ, у суто європейському розумінні цього поняття як "родинного ім'я", індійці не мають.

Індійці й сьогодні здебільшого дотримуються традицій в іменуванні, хоча все частіше спостерігається тенденція до спрощення: перевага надається однокомпонентним індивідуальним іменам з легкою вимовою, а також помітний європейський вплив, який яскраво виражений в домашніх іменах урбаністичного населення.

Багато нюансів в іменуванні залишилися поза нашої уваги й потребують більш розгорнутого аналізу в майбутньому. Зокрема, в рамках даної статті не було розглянуто псевдоніми. Детальнішого висвітлення й класифікації також потребують колективні імена жителів гіндімовного ареалу. Подальшому осягненню етнокультурних особливостей сприятиме вивчення прецедентних імен.

¹Пандей Р.Б. Древнеиндийские домашние обряды. – М., 1990.

²Чернышев В.А. Индийцы // Системы личных имен у народов мира. – М., 1986. – С. 121–127. ³Datta B. A linguistic study of personal names and surnames in Bengali. – Calcutta, 1981. ⁴Kaushik A. Hindu baby names (English-Hindi). – New Delhi, 1997. ⁵Koul, Omkar N. Personal Names in Kashmiri // Sociolinguistics: South Asian Perspectives. – New Delhi, 1995.

⁶Nishit S.R. A study of Assamese Hindu personal names for males // Language in India. – Vol. 3. – 2003. ⁷Sharma D. Panorama of Indian anthroponomy. – New Delhi, 2005. ⁸Tiwari B. Hindi sahityik nam aur unki sanrachna // Hindi bhasha ki shabd sanrachna. – Delhi, 1999.

ЯВИЩЕ ОМОНІМІЇ У СУЧАСНІЙ ТУРЕЦЬКІЙ МОВІ

У даній статті розглядаються омоніми сучасної турецької мови. Звертається особлива увага на опис якісного складу омонімічних явищ. Проводиться синхронна класифікація омонімів на базі комплексного підходу. Визначено й описано шляхи виникнення омонімів, відповідно до чого виділено способи утворення двох груп омонімів: гомогенних, утворених семантичним та граматичним шляхами, і гетерогенних, утворених завдяки дії внутрішніх та зовнішніх ресурсів мови.

The article contains complex analysis of the issues in the field of homonym and of the Turkish language. The attention is devoted to describing the phenomenon of homonyms. The synchronic classification of the modern Turkish language has been carried out on the basis of complex approach. The attention is mostly paid to the determination and the way of formation. As a result, two kinds of homonyms are defined: homogeneous which are formed grammatically and semantically, and heterogeneous, formed under the influence of the outer and inner resources of the language.

Актуальність теми. Різні аспекти омонімії, пов'язані з визначенням її сутності як явища мови, класифікацією омонімів, вивченням походження омонімів, проблемами семантичного словотворення, розмежування полісемантичних та омонімічних слів, роллю омонімії в розвитку мови тощо досліджувалися Ш. Баллі, Р. Годелем, Дж. Жільєроном, Дж. Лайонзом, Л.О. Булаховським, В.В. Виноградовим, Л.В. Малаховським, О.І. Смирницьким, І.С. Тишлером та іншими вченими. Теоретичні та практичні питання омонімії були спеціальним предметом дискусій на багатьох наукових конференціях, у тому числі й міжнародних. Вивченню омонімічних відношень та омонімів на матеріалі різних тюркських мов присвячено роботи П.О. Азімова, М.Х. Ахтямова, Р. Бекджанової, А.А. Гасанова, М.М. Миртоджієвої, Г.Г. Мусабаєва, Є.В. Севортяна. Досить ґрунтовними є дослідження омонімів кримськотатарської мови З.М. Саттарової, здійснені в останні роки. Проте в українській тюркології на даний момент відсутні наукові дослідження, присвячені вивченню явища омонімії турецької мови. Актуальність даного дослідження визначається належністю обраної теми до широкого кола найважливіших сучасних мовознавчих питань, що стосуються проблем лінгвокультурної комунікації, розвитку мови та її сучасного стану, лексичної семантики та інших, що набувають особливого значення для турецької мови у зв'язку з її недостатнім теоретичним вивченням і, зокрема, з недослідженістю явища омонімії. Всі приклади омонімів турецької мови у даному дослідженні подаються відповідно до словника О.М. Баскакова.

Мета і завдання дослідження. Мета нашої роботи полягає в різноаспектному вивченні омонімів сучасної турецької мови (на рівні лексем і словоформ), включаючи їх класифікацію і походження.

Досягнення визначеної мети передбачає вирішення таких завдань:

1) на основі аналізу існуючих лінгвістичних концепцій виробити критерії для розмежування омонімів і багатозначних слів;

2) дослідити і систематизувати різноманітні типи омонімів та омонімічних явищ у сучасній турецькій мові залежно від лексичних, граматичних, фонетичних, графічних особливостей;

3) вивчити шляхи виникнення різноманітних типів омонімів у турецькій мові.

Наукова новизна роботи полягає у визначенні місця омонімії в лексико-семантичній системі турецької мови, з'ясуванні тотожностей і відмінностей омонімічних одиниць мови. У роботі з нових позицій розглядаються відношення, що виникають між фонетичними і графічними, лексичними і граматичними омонімами; описуються омоніми та омонімічні явища, визначається відношення омонімів до багатозначних слів, визначаються критерії для розмежування омонімії та полісемії.

Омоніми – це слова, що мають однаковий звуковий склад, але відмінні, цілком самостійні за своїм значенням. Особливість слів-омонімів полягає в тому, що ці слова хоч і мають однакове звучання й написання у всіх

чи в певних граматичних формах, але за своїм значенням внутрішньо не зв'язані. Омонімія тісно пов'язана з структурою, подібністю, та відмінністю слів, з їх ідейною парадигматистикою та синтагматикою, структурно-семантичними типами і загальними ознаками мовних одиниць. Все це викликає необхідність спеціального вивчення омонімії як мовного явища на матеріалі турецької мови. В омонімічній відношенні вступають не тільки слова, які належать різним категоріям, але і афікси і синтаксичні одиниці, внаслідок чого відкриваються нові загальні риси омонімів, виявляються джерела їх виникнення, шляхи і способи утворення на різних рівнях мовної структури, встановлюються закономірності розвитку омонімії в системі мови.

У турецькій мові, як і в багатьох інших тюркських мовах, ряд омонімів утворюється внаслідок семантичного розпаду однієї лексеми на кілька омонімічних одиниць. З плином часу окремі значення слова все більше розходяться, поступово втрачається зв'язок між ними, у результаті відбувається розпад багатозначного слова, що призводить до виникнення омонімів. Лексичні значення таких слів не залишаються незмінними – вони розвиваються. Причини цього розвитку закорінені в життєвих змінах, які відбиваються у мові, у розвитку мислення і свідомості людини, нарешті, у багатосторонній залежності слів одне від іншого в самій мові. Зміни життя, виникнення в ньому нових реалій і явищ часто викликають необхідність переосмислення слова, тобто зумовлюють розвиток нового значення слова. Розпад слова на омоніми є досить тривалим і складним процесом, а тому в мові співіснують омоніми різних стадій розвитку. Незважаючи на різні джерела утворення омонімів – випадковий фонетичний збіг етимологічно різних слів чи розпад колишньої полісемії – на певному етапі розвитку мови омоніми звичайно сприймаються як різні слова, не пов'язані між собою за змістом.

Лексико-семантичні парадигми слів. Словниковий склад мови групується по формі, змісту та структурі слів. Слова можуть знаходитись в різних лексико-граматичних відношеннях одне відносно одного: лексичних, граматичних, і стилістичних. Слова, які об'єднуються за лексичним значенням, утворюють лексико-семантичну групу. В лексичній парадигмі, слова різняться за типом зв'язку і за ступінню узагальнення. Вони об'єднуються в лексико-семантичні і лексико-граматичні групи, дякуючи своїм значенням. В лексико-семантичній парадигмі об'єднуються багатозначність, омонімічність, синонімічність, антонімічність і інші лексичні зв'язки слів, а в лексико-граматичній парадигмі – самостійність і службовість, словотворення і словозміненість лексичної одиниці. Для парадигматичних рядів омонімів характерні наступні особливості:

- 1) подібність форм слова;
- 2) категоріальна віднесеність слова;
- 3) відмінність лексичних значень;
- 4) належність слова різним парадигмам.

У лексичній парадигмі омоніми формують різні парадигматичні зв'язки. На цій основі виникають наступні моделі омонімів:

1. Обидва омоніми – це іменники: *bağ* – 'шнурок', 'зв'язка' і *bağ* – 'сад', 'виноградник' та *çiçek* – 'квітка' і *çiçek* – 'віспа'.

2. Один із омонімів – іменник, а другий – дієслово: *gül* – 'квітка' та *gül* – 'сміяся';

kap – 'кров' та *kap* – 'кухар'.

3. Один із омонімів – іменник, другий – прикметник: *ak* ('бязь') – *ak* ('білий').

Формування омонімів із багатозначних слів. Накопичення з часом нових значень в слові приводить до порушення його ідейної єдності: з плином часу похідні значення відриваються від висхідного значення, позбавляються власної семантичної основи, виникає нова мотивація за значенням, внаслідок чого багатозначне слово розпадається на омоніми. При виділенні омонімів із багатозначних слів основну роль відіграють зміни семантичного центра мови. Якщо між значенням залишається "внутрішній стержень", то слова не втрачають своєї багатозначності, у випадку втрати внутрішньої форми слідує перехід від багатозначності до омонімії: *kızıl* ('червоний') – *kızıl* ('золото'); *ay* ('місяць' (на небі)) – *ay* ('місяць' (календарний)).

Виникнення омонімів шляхом взаємопереходу загальних імен у власні імена. Загальні і власні імена тісно пов'язані між собою. Ці зв'язки видно із близькості цих слів і їх взаємопереходу. Загальне ім'я включає явища, які визначають предмети, речі та абстрактні поняття: *ağa* ('пан') – *Ağa* ('Ага' (власне ім'я)).

Виникнення омонімів в результаті уподібнення. Омоніми, які виникли як результат уподібнення предметів чи явищ, пов'язані з уподібненням предметів і використання предметів чи явищ. Наприклад: *ağaçdelen* ('дятел') – *ağaçdelen* ('інструмент').

Виникнення омонімів шляхом автономізації. Цим шляхом омоніми формуються в результаті позначення особи словом, яке має абстрактне значення, притаманне чи приписуване даній особі: *Lokman* ('Локман' (ім'я давнього мудреця)) – *İokman* ('ліки').

Виникнення омонімів шляхом випадкового звукового збігу. Різні слова, які збігаються в звуковому складі формують омоніми. У цьому процесі вирішальну роль відіграє не тільки семантичні, але і фонетичні та морфологічні фактори. Омоніми, які виникли таким шляхом можна розділити на 3 групи:

- омоніми, які сформувались в результаті закономірних звукових збігів, наприклад: *çal* (гола вершина) – *çal* ('грай'), *soy* ('рід') – *soy* ('пограбуй');

- омоніми, які виникли в результаті випадкових звукових збігів, іншомовних слів

bet (араб.) ('бас') – *bet* (араб.) ('вверх');

- омоніми, які сформувались збігом постійних слів з запозиченими словами: *al* (тур.) ('червоний') – *al* (араб.) ('сім'я, рід'); *alt* (тур.) (низ) – *alt* (італ.) ('низький голос') та ін.

Термінологічні омоніми. У результаті семантичного переміщення термінів і звичайні слова формують омоніми, які функціонують в рамках різних систем. Для термінологічних і міжмовних термінологічних омонімів характерні, в основному дві ознаки:

1) більш точне вираження основного змісту поняття.

2) функціонування в різних термінологічних системах.

Виникнення омонімів при переході із однієї частини мови в іншу. При переході із однієї частини мови в іншу слово зберігає свою фонетичну форму, а лексичне і граматичне значення або зберігається, або втрачається. Слова, які зберігають своє лексичне і граматичне значення при переході в іншу частину мови, привлас-

нюють нові лексичні і граматичні значення і синтаксичні функції. Ці слова формують омонімічні ряди. Омонімічність дієслів відносно менша, ніж омонімічність імен. Не дивлячись на те, що дієслова змінюються і відрізняються по формі, між їх значенням зберігається близькість. Слабкість останніх пов'язана з більш абстрактним характером понять, які вони виражають. Дії і зв'язки, виражені дієсловом носять зазвичай загальний характер. Вони вільні від конкретності. Якраз через це схильність дієслів до омонімії потребує виділення одного із основних значень. Для цього потрібно повністю змінити обстановку, час і простір. Дієслова омонімізуються не по прямому, а по переносному значенню: *alinmak* ('бути купленим') – *alinmak* ('розсердитись').

Основна закономірність омонімії частин мови полягає в тому, що перехід слів із однієї частини мови в іншу пов'язана з скороченням парадигми чи ізоляції слововидилення від парадигми. Омоніми в рамках частин мови, до яких вони відносяться, формують різні моделі. У всіх частин мови існують омоніми, наприклад: 1) іменник – іменник: *bağ* ('сад') – *bağ* ('шнурок, вузол'); іменник – прикметник: *yaş* ('вік') – *yaş* ('мокрый'); іменник – дієслово: *an* ('момент') – *an* ('згадай').

Формування омонімів морфологічним шляхом. У формуванні омонімічних рядів велику роль відіграють морфологічні процеси. Омоніми, які виникли морфологічним шляхом, можна розділити на дві групи:

Омоніми, які сформувались від слів, які мають омонімічні корені: *bağ* (сад) – *bağlık* ('площина, покрита садами') – *bağ* ('шнур') – *bağlık* ('шнурок для зв'язки').

Омоніми, які сформувались від слів, корені яких не являються омонімами. Такі омоніми формуються за допомогою суфіксів: *vergi* ('податок') – *vergi* ('талант').

Омоніми можна класифікувати по-різному. Їх можна згрупувати за походженням, формуванням, належності до певних частин мови, значенню, граматичними формами. При класифікації омонімів необхідно враховувати: однакове звучання, ідентичність написання, відмінність за значенням, належність до однієї і тієї ж частини мови чи до різних.

Збіг граматичних форм. Омоніми цієї групи діляться на повні та неповні. Повні омоніми відносяться до однієї частини мови і збігаються за всіма своїми формами: *top* ('м'яч') – *top* ('пушка'). Неповні омоніми відносяться до різних частин мови, збігаючись в ряді форм: *at* ('кінь') (іменник) – *at* ('кидай') (дієслово).

Лексичні омоніми. Вони збігаються повністю за звучанням і написанням, граматичній формі та граматичному значенню, але їх лексичні значення відмінні: *kaz* ('гуска') – *kaz* ('дурень'). Члени омонімічного ряду *kaz* – *kaz* однакові за фонетичним змістом, звучанням, вони відносяться до однієї частини мови – іменника, не відрізняються за написанням, але відрізняються лише за лексичним значенням, збігаючись один з одним у всіх граматичних формах. Лексичні омоніми мають наступні особливості:

фонетичний збіг;

збіг граматичних форм;

належність до однієї і тієї ж частини мови;

відсутність відмінностей в лексичному значенні;

збіг морфологічних парадигм;

ідентичність синтаксичних функцій.

Лексичні омоніми формуються в результаті:

розвитку значень слів: *ötmek* ('співати') – *ötmek* ('балакати').

фонетичні зміни: *dava* (deva) ('ліки') – *dava* ('справа').

уподібнення турецького слова запозиченому: *dad* (перс.) ('крик') – *tat* (тур.) ('смак').

пристосування запозичених слів: *kaftar* (перс.) ('рігівна') – *kaftar* (перс.) ('старий').

Омоніми утворюють велику підсистему в межах лексичного рівня сучасної турецької мови, одиниці якої характеризуються системною організацією в плані форми та змісту. Межа, що розділяє омоніми і багатозначні слова, нерідко буває дуже нечіткою і змінною.

При розгляді омонімічних явищ сучасної турецької мови ми виділили омоніми, яким властива спільність форм і граматичних ознак, які утворені на основі взаємозв'язаності та взаємозалежності, звучать як омоніми і являють собою омонімічні явища. Кількість омоформ у мові значно перевищує кількість омонімів; що ж до омофонів та омографів, то їхня кількість невелика. У класифікації омонімів розрізняються повні й неповні; фонетичні, графічні й фонетико-графічні; лексичні, граматичні й лексико-граматичні; гомогенні й гетерогенні;

похідні й непохідні; прості й складні; такі, що виконують однакові й різні синтаксичні функції в реченні. З них на дослідженому матеріалі виявлено дев'ятнадцять.

1. Білодід І.К. Сучасна українська літературна мова. Лексика і фразеологія. Київ: Видавництво "Наукова думка". 2. БТРС (1998). Большой турецко-русский словарь / Ред. Баскаков А.Н. и др. – М.: Русский язык, 1998. 3. Гасанов А.А. Омонимия в азербайджанском языке: Автор. дис. ... канд. филол. наук. – Баку, 1980. 4. Самтарева З.М. Омонимия та полісемія в сучасній кримськотатарській мові // Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка. Східні мови та літератури. – 2001. – № 6. – С. 37 – 41. 2. Самтарева З.М. Омонімічні явища в кримськотатарській мові (омографи й омофони) // Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка. Східні мови та літератури. – 2003. – № 7. – С. 29 – 32. 3. 1973. 4.

Надійшла до редколегії 31.01.07

К. Телешун, асист., асп.

СТРУКТУРНІ, ЛЕКСИКО-СТИЛІСТИЧНІ ТА ГРАМАТИЧНІ ОСОБЛИВОСТІ ТУРЕЦЬКОМОВНОГО ТОРГІВЕЛЬНОГО КОНТРАКТУ

На матеріалі турецькомовних документів розглядаються структура, лексико-стилістичні особливості та граматична будова сучасного торгівельного контракту.

The article represents an analysis of the structure and the lexical, stylistic and grammatical characteristics of the modern Turkish trade agreements based on the documents in Turkish.

Торгівельний контракт є важливим документом, мова якого становить складний синтез торгівельно-економічних та юридичних мовних підсистем, тож його укладання та переклад вимагають максимальної професійності та знань, а дослідження структури, лексико-стилістичних та граматичних особливостей турецькомовної торгівельної угоди дає можливість висвітлити деякі суттєві аспекти даної теми та описати практично корисні способи їх стилістичного використання. Актуальність роботи визначається відсутністю спеціальних наукових розробок, присвячених зазначеній темі. Новизна роботи полягає у тому, що аналіз було проведено на матеріалі сучасних торгівельних турецькомовних контрактів, які досі не досліджувалися вітчизняними та зарубіжними тюркологами в даному аспекті.

У міжнародній практиці контрактом називають договір купівлі-продажу товарів в матеріально-речовій формі. Контракт – це документ, що фіксує правила поведінки між сторонами та свідчить про те, що одна сторона угоди (продавець) зобов'язується надати товар у власність іншій стороні (покупцю), яка, в свою чергу, зобов'язується його прийняти і заплатити за нього. Отже, контракт – основний комерційний документ, що визначає права й обов'язки сторін і від того, як укладено угоду, може залежати подальша співпраця між компаніями, або й навіть державами.

В Україні дослідженням лінгвістичних особливостей комерційних текстів на матеріалах української, англійської, арабської, італійської та інших мов займалися такі вчені як Азарова Л. Є. [1] Боднар С. М. [2], Глушук С. В. [3], Горчинська Л. В. [1], Дияк О. В. [3], Зарума-Панських О.Р. [4], Кацавець Г.М. [7], Корженко З. П. [1], Максимов С.Е. [5], Марахова А.Ф. [6], Михайлишин Б. [7], Наумова Н. Г. [8], Паламар Л.М. [9], Шевчук С. В. [3] та ін.

Структура турецькомовного контракту має свою специфічну, втім близьку до загальносвітових стандартів будову. Одним із засобів полегшення сприйняття тексту є графічне розташування частин викладу. Зазвичай угода починається з назви, в якій передається її юридичний характер, більш того, вона дає змогу читачеві з'ясувати, про що йдеться в контракті, містить вказівку на вид документу (контракт) і вид (тип) даного контракту. Наприклад, "Контракт купівлі-продажу", "Контракт

на поставку товару", "Договір оренди приміщення" тощо. Назва має бути лаконічною, чіткою і ясно сформульованою. Угода зазвичай містить преамбулу, далі зазначається місце та дата підписання контракту. Обов'язково мають вказуватися скорочена назва та повне найменування сторін (ім'я, прізвище та ініціали осіб, що укладають договір), а також їх юридичний статус. Саме в цій частині якомусь предмету, особі або абстрактному явищу, вираженому словом або словосполученням, присвоюється певна назва, за допомогою якої він позначається далі в тексті (наприклад: "Покупець"-Alicı', "Продавець"-Satıcı', Клієнт"-Müşteri', "Сторони"-Taraflar, "Продукція"-Ürün', "Товар"-Mal' тощо). "Обов'язковими для документа є чітка композиція, цілісність змісту, зв'язність викладу, структурна організація, завершеність". [9, с.7] Як правило, текст ділиться на статті/розділи (які зазвичай містять підзаголовки) та пронумеровані пункти. Найбільш стандартними статтями контракту купівлі-продажу є: kontratın konusu-предмет договору, genel hükümler- загальні положення, anlaşma süresi-термін дії договору, ödeme şartları-порядок розрахунків/розмір і порядок оплати, nakliye/ teslimat programı-постачання продукції, ambalajlama-тара й упакування, sigorta-страхування, tarafların sorumluluğu/ mesuliyeti-відповідальність сторін, tarafların hak ve yükümlülükleri-права та обов'язки сторін, anlaşmanın feshi-скасування договору, malın kalitesi ve garanti-якість товару та гарантії сторін, mücbir sebepler/ fors majör-обставини непереборної сили, anlaşmazlıkların/ ihtilafların çözümü-порядок розгляду суперечок, kontratta değişiklik ve feragat-зміни до контракту, sözleşmenin (geçerlilik) süresi-термін дії угоди, sözleşme ekleri-додатки до угоди, taraflar bilgileri- адреси, реквізити та підписи сторін та ін. Пункти часто розподіляються на підпункти. Якщо підпункт є складовою частиною пункту, позначеного арабською цифрою, то він зазвичай виокремлюється номером, що складається з декількох арабських цифр з крапкою після кожної з них, перша з яких позначає номер пункту (напр. підпункти пункту 2.1. Необхідно позначити цифрами 2.1.1., 2.1.2., 2.1.3 і т.д.). Практикується також позначення підпункту цифрою або літерою з дужкою.

Крім статей, пунктів та параграфів, у тексті виділяють таку семантико-стилістичну категорію, як абзац. Необхідно стежити за тим, щоб кожен абзац розпочинав нову думку чи мікротему, виокремлював надфразову єдність, в якій всі речення стосуються тієї самої часткової теми тексту і взаємодоповнюють одне одного в її розкритті. Абзаци можуть складатися із залежних підрядних відокремлених речень, що містять однотипні інфінітиви дієслів з узагальнюючим значенням: (sağlamak/-ması -забезпечити, уarmak/-ması, gerçekleştirmek/-mesi-здійснити, зробити, реалізувати).

Документ має бути переконливим, належним чином оформленим і відредагованим, тож необхідно дотримуватись таких основних особливостей ділової мови, як стислість, логічність, ясність, однозначність, чіткість, безособовість, неемоційність (відсутність епітетів, порівнянь, тощо) та об'єктивність і аргументованість викладу. В офіційно-діловому мовленні спостерігається тенденція до економії знаків, отже потрібно уважно добирати слова та уникати різнотлумачень. "Слова мають вживатися у своїх номінативних значеннях, основна функція яких-у точному і чіткому визначенні поняття, явища. [6, с.23]. Хоча нормативно-стильовим показником мови договорів є стандарт, головню через те, що торгівельна лексика турецької мови є багатощаровою як в генетичному, так і хронологічному плані, зустрічаються і повні синоніми на позначення багатьох понять, певна варіативність елементів, напр: girişimci/ müteşebbis-бізнесмен, підприємець; gider/ masraf-витрати; fors majör/ mücbir seber – форс-мажор; denetim/denetleme тощо. Тексти ділових угод містять як загальнопонятійний фонд турецької мови, так і спеціальну термінологію. Значна частина лексичного складу представлена словами-термінами (власне торгівельні, економічні, фінансові, банківські, юридичні, та ін. терміни-відповідно до предмету контракту (напр. науки, техніки, промисловості, сільського господарства та ін.) та детермінованою, нейтральною загальноновживаною лексикою. В складі торгівельної лексики можна виділити також напівтерміни та професіоналізми. Незначну частину лексичного складу становить номенклатура та сталі словосполучення нефразеологічного типу.

Однією з основних причин непорозумінь, що виникають між контрагентами під час тлумачення контрактів та вирішення суперечок, є неадекватне використання термінів. Терміни, що вживаються в угоді, мають бути однозначними, та часом спеціалісти, що займаються укладанням документу, з метою уникнення повторів вдаються до використання омонімів і синонімів. Вузько-спеціальні терміни мають вживатися в контракті лише в тому значенні, яке вони мають у відповідній галузі спеціалізації. Неприпустимим є вживання в угоді застарілої, ненормативної лексики, просторіччів, експресивних форм розмовної мови, фразеологічних зворотів.

В текстах контрактів широко використовуються мовні штампи, кліше, шаблони, сталі вирази, адже ділове спілкування є сферою, що "передбачає найбільшу повторюваність мовних ситуацій, стандартизованість засобів вираження. Відтворюваність як можливість полегшити та прискорити процес спілкування властива всім мовним стилям" [6, 60], а мові торгівлі і поготів. Отже, використання стереотипів є закономірним явищем, завдяки їм мова торгівельних документів є чіткою, конкретною та загальнодоступною. В ній зведені до мінімуму загальні фрази, зайві повтори та інший лексичний матеріал, що ускладнює сприйняття чи завуальює зміст. Старіють і зникають не ті кліше, що експресивно бліднуть, а ті, що позначають застаріле поняття чи явище.

Кожна з частин контракту характеризується своєрідною частотністю використання термінологічних одиниць. Наприклад, стаття "оплата" вирізняється більш щільним вживанням банківських термінів, напр: akreditif – акредитив (kabil kredili akreditif – безвідкличний акредитив, teyitsiz akreditif – непідтверджений акредитив; döñülemes akreditif – підтверджений акредитив); hesap – рахунок; çek -чек, nakit -готівка; fatura-рахунок-фактура; senet-вексель; borç ve alacak-борг; döviz hesabı-валютний курс; muhabir banka-банк-кореспондент; kambiyo paritesi /kambiyo kuru- валютний паритет; hisse senedi- акція; kıymetli evrak-цінні папери, mevduat hesapları-депозит, KDV-НДС та ін. Стаття "постачання продукції" може містити міжнародні загальноприйняті спеціальні аббревіатури, такі як CIF-malin bedeli, sigorta ve navlun, FOB-gemide teslim тощо, які в деяких випадках замінюються турецькими термінами-кальками.

Окрему увагу необхідно приділити розгляду питання частин мови, що зустрічаються в угоді. У текстах контрактів переважають конкретні, суто номінативні та абстрактні іменники, що позначають предмети, осіб, поняття, і відповідно опредмечені ознаки, дії та поняття та надають тексту констатуючий характер викладу. Синтаксично іменник може вживатися в функції підмета, додатку, означення, зрідка-обставини. Зокрема, у ролі простого підмета вживаються зазвичай іменники на позначення процесу або дії: anlaşma-угода, sipariş-замовлення, sevkiyat-відправка. Складений підмет виражається переважно ізафетними конструкціями та багатоелементними структурами: anlaşmanın konusu- зміст угоди, şirket katılımcıları-учасники товариства, şirket faaliyet alanı-сфера діяльності товариства, şirket yönetimin faaliyeti kontrolü –контроль за діяльністю керівництва компанії.

Дієслово. Найчастотнішим у контрактах є простий дієслівний присудок. Найпоширенішою часовою формою простого присудка є форма майбутнього категоричного часу, що передає значення необхідності виконання дії та зазвичай підсилюється формою стверджувальної модальності, яка надає відтінок впевненості, категоричності: KSM, kiraladığı mağazayı ürünlerin perakende satışı amacıyla kullanacaktır- KSM зобов'язується (буде) використовувати магазин, взятий в оренду, для роздрібного продажу товарів. Часто вживаними є форми теперішнього-майбутнього, рідше- теперішнього тривалого часу, який більш притаманний іншим типам документів офіційно-ділового стилю, зокрема статутам тощо: Müşteri her ne koşul altında olursa olsun hiçbir şekilde ve surette Ürün'leri bir üçüncü kişiye vermemeyi taahhüt eder-Клієнт зобов'язується в жодному випадку не передавати Товари третій особі. Bu sözleşme, Alıcıya marka ve ürünler üzerinde değişiklik yapma hakkını vermez-Дана угода не надає клієнту права якимось чином змінювати марку та товари. Müşteri, ürünlerini KSM'nin belirleyeceği perakende satış fiyatları ile satmaktadır, sadece KSM 'nin belirlediği indirim oranlarını, yine KSM 'nin belirleyeceği durumlarda, zamanlarda ve sürelerde uygulamaktadır-Клієнт продає товари за роздрібними цінами вказаними KSM та впроваджує знижки у випадках, кількості та на період, визначений KSM. Минулий-неочевидний час зазвичай вживається з формою стверджувальної модальності: Bu sözleşme ile Müşteri'ye ürünlerin Mağazada perakende satışı dışında bir yetki verilmemiştir-Згідно цієї угоди Клієнт не має інших повноважень, окрім роздрібного продажу товарів в Магази́ні.

В мові контракту переважають структури на позначення таких модальних значень, як необхідність, спонукання до дії, наказ, мета, бажаність, можливість/ неможливість виконання дії: (-malı², ması² gerekiyor; -makla²

yükümlüdür; -mak² zorundadır; -mak/ -ması² amacıyla, -in(iz)⁴, -abil², -(y)ama² тощо). Частотним є вживання пасивних конструкцій (в них вибір присудка може бути досить обмеженим у зв'язку з лексичним значенням підмета), неозначено-особових та безособових речень, які перекладаються українською мовою неозначеними формами дієслова, інфінітивами, безособовими дієсловами і надають угоді безособовості та офіційності: Taraflar, yaptıkları ilk görüşmelerden itibaren 30 gün içinde anlaşmaya varmadıkları durumda ihtilaflar Mahkemesi'nde çözülecektir-У випадку, якщо Сторони протягом 30 днів після першої зустрічі не дійдуть згоди, непорозуміння будуть вирішуватися в суді. Тенденція до точності, чіткості та недвозначності, а також прагнення до абстрагування призвели до вживання великої кількості повних та усічених інфінітивів, відсутність у яких формально виражених дієслівних категорій звужує їх можливості вираження різнопланових відтінків, робить виклад позбавленим образності та більш офіційним: Alıcı, ürünlerin fikri mülkiyet hakkının üçüncü kişilerce ihlal edilmediğini ve ürünlerin de üçüncü kişilerin fikri mülkiyet haklarını ihlal etmediğini sürekli olarak izlemek ve böyle bir ihlal veya ihlal şikayeti olduğunda Satıcı'yı en kısa zamanda, doğru ve detaylı olarak bilgilendirerek Satıcı'nın gerekli önlemleri alması konusunda yardımcı olmakla yükümlüdür.

Покупець зобов'язується постійно спостерігати за тим, щоб право інтелектуальної власності на товари дотримувалось третіми особами та не суперечило правам інтелектуальної власності третіх осіб; у випадку такого не дотримання прав, або ж скарги, зобов'язується в найкоротший термін повідомити про це Продавцю і допомогти йому прийняти необхідні міри.

Хоча в контрактах зустрічаються незначна кількість прикметників, що обумовлено, як вже зазначалося вище, такою рисою ділового стилю, як неемоційність, що передбачає відсутність епітетів, порівнянь та інших художніх засобів, в текстах можна зафіксувати різні групи прикметників, переважно якісні, відносні, займенниково-просторові (işbu-даний, öyle, şöyle-такий) та неозначено-видільні (başka, diğer-інший, bazı, kimi- деякі, her türlü-різноманітний). Зазвичай вони вживаються у ролі означень, що звужують поняття, передані іменником або дієсловом, або ж навпаки розширюють їх семантику (применні та придієслівні прикметники); іноді прикметники вживаються в поєднанні з іменником у складному терміні-словосполученні: açık arttırma-відкритий аукціон, tercihli ticaret anlaşması-преференціальний торговий договір.

Кількість однорідних предметів, абстрактно-математична кількість, датування передається зазвичай цифрами. Більш частотними є кількісні числівники (інформація передається арабськими цифрами, після чого в дужках подається прописом в злитному написанні-12000 (onikibin). Зустрічаються, хоча й рідше, також порядкові, розділові, дробові та неозначено-кількісні числівники. Порядкові числівники при словесно-цифровому позначенні вводяться в текст з відмінковим закінченням, що стоїть після арабської цифри через апостроф (7'yi-сьомого). Після римських цифр відмінкове закінчення зазвичай не вводиться. Складні слова, першою частиною яких є число, можуть оформлюватися або словом або комбіновано-цифрою і словом (beş günlük süre/ 5 günlük süre 5-денний строк).

Займенники вживаються переважно з метою уникнення повторення слів. Найчастіше використовується особові, що позначають особу і не заміщують собою іменників (ben-я, sen-ти, o-vін/ вона, biz-ми, siz-ви, onlar-вони) та вказівні займенники, що вказують на предмет, ознаку (bu-цей, şu-отой, o-той). Займенник siz-ви може вказувати на групу осіб, до якої звертаються або ж вживається при вві-

чливому звертанні до однієї особи. Переважна більшість офіційних паперів оформлюється безособовими формами і не містить займенника, на відміну від особистих документів (ділове листування та ін). Турецькомовні угоди можуть укладатися як від імені колективного суб'єкту, так і від власного імені, хоча й значно рідше; частотною є форма третьої особи однини, яка надає документу нейтрального, офіційного забарвлення.

Службові слова. Тексти контрактів не містять вигуків і звуконаслідування, адже даному стилю не властиво передавати почуття, емоції, переживання тощо. Не характерними є питальні, оклично-підсилювальні та деякі власне модальні частки. Широко вживаються наступні сполучники сурядності (єднальні ve-i, парний сполучник hem...hem-i...i), протиставні сполучники (am(m)a), fakat, ancak-лише, але; причинно-протиставний сполучник madem ki-оскільки, раз, зважаючи на те, що; розділові сполучники veya, yahut-або, gerek... gerek (se)-як так і, або...або, синоніми до нього olsun....olsun (ставиться постпозиційно, після кожного однорідного члена), ister...ister. Сполучники підрядності -ki, çünkü-тому що, eğer-якщо входять до складу зворотів і надають викладу ділового характеру. Залежно від контексту енклітика -da² може функціонувати в якості сполучника сурядності, підрядності та частки. Частотними є такі сполучникові слова, як: bundan dolayı, bunun için, onun için, bunun üzerine, onun üzerine, bu yüzden-через це, bu sayede-завдяки цьому. Досить активно вживаються післяіменники: ile/-la/-le, що поєднує однорідні підмети та додатки, için-виражає мету, причину, призначення або термін, протягом якого відбувається дія, kadar-виражає порівняння, зіставлення, тотожність за кількістю.

Синтаксична будова. Дослідження граматичних особливостей дає підставу зробити висновок, що у виборі структурних граматичних засобів оформлення думки існують певні закономірності, вироблені протягом певного відрізка часу мовцями та закріплені на письмі. Як слушно зазначає Марахова А.Ф.: "Офіційно-діловий функціональний різновид літературної мови відзначається серед інших стилів абстрактно-синтаксичною установкою на автоматичні та стандартизовані засоби творення тексту. Узагальнено-результативне відтворення дійсності викликало активізацію такого граматичного явища, як називання дії безвідносно до особи та часу її протікання, констатацію дії як самостійного предмета думки: адже саме для інформації важливо не те, як відбувається дія, а чим вона завершується." [6, 121]. В доборі синтаксичних рис проявляється більший консерватизм та усталеність, ніж у підборі лексичних. Зокрема, прості синтаксичні конструкції відзначаються певною традиційною гіпертрофією фрази. Необхідно, проте, зазначити, що абсолютного стандарту укладання торговельних контрактів не існує, тож ступінь синтаксичної ускладненості може варіюватися відповідно до смаків укладачів даного ділового паперу. Офіційний характер викладу призвів до активізації дієприкметникових та дієприслівникових зворотів, вставних фраз. В текстах контрактів основна роль дієслова-присудка полягає в оформленні думки категоріями часу та особи, про що вже йшлося раніше. Стандарти ділового мовлення вимагають використання великої кількості деталізуючих додатків, що стоять переважно в знахідному, давальному та висхідному відмінках. Спостерігається певна вибірковість конструкцій, що полягає в частоті використання підрядних з'ясувальних, мети, умови та складно-підрядних сполучникових речень, що відтворюють усю ієрархію зв'язків речей, явищ, подій. Інші види складного речення є менш поширеними. Думка в контрактах передається переважно складними реченнями, тому

тексти турецькомовних угод насичені наступними граматичними конструкціями: розгорнутий додаток -diğini/asağıni, що передає підрядне речення; розгорнуте означення -dik/ asak; дієприкметник теперішнього часу- an/ en; дієприкметник майбутнього часу- asak/ esek; що виконують функцію означення; дієприслівник -arak/ egek, який може передавати дію, як одночасну тій, що виражена присудком, так і попередню. Серед частовживаних синтаксичних структур, що розкривають причинно-наслідкові зв'язки та позначають мету, переважають такі граматичні конструкції як-diği için⁴-через те, що; -mak için² для того, щоб; -diği takdirde⁴-у випадку, якщо; -dan sonra/önce-після/ до, перед; -a rağmen/-diği halde⁴- незважаючи на; -a göre-згідно з, відповідно до; -ması halinde² - у випадку тощо. Синтаксис контрактів вирізняється величиною, громіздкістю речень, проте зазвичай це не ускладнює сприйняття змісту завдяки логічній послідовності підрядних речень, що деталізують та доповнюють зміст головного.

Як правило, в текстах контрактів не вживається пряма мова. До цього засобу передачі думки звертаються лише в тих рідкісних випадках, коли необхідно дослівно передати текст законодавчих актів або розпорядчих документів.

В результаті проведеного аналізу нами було встановлено такі основні особливості мови контракту, як точність, чітка композиція, цілісність змісту, зв'язність викладу, об'єктивність. Лексичний склад відтворює загальне прагнення до максимальної економії зусиль та часу на створення тексту, що призводить до автоматизації та стандартизації, спричиняє появу штамів, кліше. Тексти угод включають як загальнопонятійний фонд турецької мови так і спеціальну термінологію. Текст кваліфікується як емотивно нейтральний. Серед граматичних засобів перевага надається складнопідрядним, неозначено-особовим та безособовим, інфінітивним реченням.

¹Азарова Л. Є., Корженко З. П., Горчинська Л. В. Документи та особливості їх оформлення: Навч. посіб. для студ. I, III курсів усіх спец.— Вінниця, 2002. ²Боднар С. М. Мовна специфіка арабських комерційних документів: Автореф. дис. ... канд. філол. наук.— К., 2000. ³Глуцук С. В., Дияк О. В., Шевчук С. В. Сучасні ділові папери: Навч. посіб. для вищ. та серед. спец. навч. закл.- 4. вид., перероб. і доп.— К., 2002. ⁴Зарума-Панських О. Р. Англійська лексика міжнародних договорів: структурні, семантичні та дискурсивні особливості. Дис. ... канд. філол. наук.— Л., 2001. ⁵Максимов С. Е. Прагматика текста международного договора (на материале английского языка)// Прагматические аспекты изучения предложения и текста.-К.:КТПИИЯ, 1983.- С. 125-131. ⁶Марахова А. Ф. Мова сучасних ділових документів.-К., 1981. ⁷Михайлишин Б. Ділові папери: Метод. рек. з курсу "Ділова українська мова". — Л., 2000. ⁸Наумова Н. Г. Англійськомовний комерційний контракт: лінгвопрагматичний та лінгвокогнітивний аспекти: Автореф. дис. ... канд. філол. наук.- 3., 2005. ⁹Паламар Л. М., Кацавець Г. М. Мова ділових паперів.-К., 2000.

Надійшла до редколегії 04.09.07

К. Цимбал, асп.

ПРОБЛЕМА ВІДТВОРЕННЯ ІНШОМОВНИХ ВЛАСНИХ НАЗВ У ТУРЕЦЬКИХ ЗАСОБАХ МАСОВОЇ ІНФОРМАЦІЇ

У роботі здійснено аналіз найпоширеніших помилок при вживанні іншомовних власних назв в турецьких засобах масової інформації, виявлено проблеми адаптації онімів у турецькій мові, розглянуто засоби адаптації іншомовних власних назв.

In this article, the most common mistakes in using foreign proper names (onyms) in the Turkish mass media are analyzed. The problems of adaptation of foreign onyms in the Turkish language are examined and the means of such adaptation are researched.

Власні назви є однією з мовних універсалій, науковий інтерес до яких, зумовлений специфікою їх утворення та функціонування в мові. Як відомо, система власних назв як результат багатовікового досвіду номінації є сукупністю різних ономастичних моделей, походження яких пов'язане в першу чергу з екстралінгвістичними факторами, такими, як найдавніші традиції та звичаї найменування, первісні культи та уявлення, різні етнокультурні процеси, що мали місце в історії даної спільноти. Не випадково вчені розглядають процес утворення власних імен як свого роду різновид кодування історико-культурної інформації. З іншого боку, вторгнення в ономастику екстралінгвістичних факторів призводить до фронтального запозичення та засвоєння іншомовних назв.

Власні назви (оніми) демонструють найбільш парадоксальні ситуації, аналіз яких викликає появу нових, більш поглиблених загальнолінгвістичних концепцій. Об'єкт, що є власною назвою, завжди визначений та конкретний. Дане питання зацікавило нас з точки зору правильності вимови та написання в турецьких засобах масової інформації, оскільки в мовленнєвому потоці власні назви, на відміну від загальних назв, пов'язані не з класом предметів, а з конкретним предметом або з декількома однойменними об'єктами, кожен з яких сприймається окремо.

Питання про іншомовні власні назви посідає в мовознавстві важливе місце насамперед через своє практичне значення, адже мовні контакти здавна цікавили лінгвістів. Включення до тексту іншомовної лексики не просто виправдане, а й необхідне. Як писав Єрмолович Д. І., "власні назви перетворюються на опорні точки в міжмовній комунікації і тим самим у вивченні іноземної

мови та перекладі з неї. Вони виконують функцію міжмовного, міжкультурного місточка" [4, с.3]. Оніми, як відомо, становлять одну з високочастотних категорій лексики кожної мови, тому точне їх відтворення як при перекладі, так і в процесі запозичення, що нерідко пов'язане з певними труднощами, має неабияке значення. Складність питання про передачу власних імен полягає в тому, що вони мають своєрідне призначення у процесі людського спілкування. Цим зумовлений і специфічний підхід до відтворення ономастичної лексики порівняно з іншими лексичними одиницями.

Проблема відтворення та засвоєння іншомовних назв існує в усіх мовах світу, оскільки в своєму початковому мовному середовищі вони мають складну смислову структуру, унікальні особливості форми та етимології, можливості видозміни та словотвору, чисельні зв'язки з іншими одиницями та категоріями мови. При передачі імені чи назви іншою мовою більшість таких властивостей втрачається. Незнання чи ігнорування таких властивостей тільки ускладнює ідентифікацію носія імені.

Доробок учених, які працювали над темою передачі іншомовних власних назв, чималий. Дослідження на матеріалі англійської та російської мов проводили Гіларевський Р. С. [1], Каверіна О. Г. [5], Намитокова Р. Ю. [7], Єрмолович Д. І. [4], Старостін Б. А. [1], Суперанська А. В. [9, 10], Супрун В. І. [11], англійської, німецької та української мов — Гудманян А. Г. [2], Рожченко З. В. [8], на матеріалі казахської та російської мов Діарова М. А. [3], Мадієва Г. Б. [6], та інші.

Питання про дослідження власних назв у турецькому мовознавстві не є новим. Це пояснюється тим фактом, що ономастика як окрема галузь мовознавчої науки привертає увагу багатьох дослідників: власні назви за своєю сут-

тю містять велику кількість найрізноманітнішої корисної інформації з різних сфер людських знань. Однак, мало досліджене питання про закономірності передачі іншомовних онімів турецькою мовою, і, як наслідок, спостерігаємо у пресі розбіжності у написанні назв та імен, а на телебаченні та радіо – розбіжності дикторів та ведучих у прочитанні та вимові назв та імен, вагання у виборі наголосу. Проблемою невідповідного використання мови, лексичних та граматичних помилок у турецьких засобах масової інформації, а також низького рівня мовної компетенції працівників медіа цікавляться та займаються чимало турецьких мовознавців, письменників та журналістів. Час від часу проблема мови та мовлення в змї висвітлюється в газетах та спеціальних працях, посібниках, де автори статей описово, наводячи приклади, критикують професійних працівників преси, радіо та телебачення. Також проводяться конференції та семінари, присвячені темі правильного використання турецької мови в змї. Серед турецьких мовознавців, які, працюючи над вищезгаданою проблемою, розглядали питання правильного написання та правильної вимови власних назв у турецьких засобах масової інформації, необхідно згадати Ш.Х. Акалина [12], С.Акбайра [13], О.А. Аксо [15], М. Джанполата [16], Х. Едісхуна [17], Х. Зюльфікар [21], Е. Конгара [19], Б. Умар [20], Ф.Хепчілінгірлер [18] та інших, проте детальне та системне дослідження проблеми відтворення іншомовних власних назв у пресі, на радіо та телебаченні досліджується вперше, в чому і полягає новизна дослідження.

Аналізуючи сучасні засоби турецької масової інформації, неважко помітити, що проблема іншомовних власних є *актуальною*, як ніколи, адже ономастикон містить у собі не лише назви, а також є ємким мовним елементом, що відображає культурні особливості певного народу, які висвітлюються за допомогою мови. Труднощі при передачі власних імен іншими мовами пов'язані із недостатньою науковою розробленістю питання. Неправильне вживання власних назв – це не тільки ознака неповаги до особи, ім'я якої називається, або низького рівня освіченості при вживанні, скажімо, топонімів, це також велика загроза мовній компетентності суспільства та комплексній системі колективного знання, що передається за допомогою мови.

Беручи до уваги вплив ЗМІ на аудиторію та взаємодію із суспільством, а також той факт, що в турецькій мові протягом сторіч широко використовувались арабізми та фарсизми, а на сьогоднішній день мова просто "забруднена" запозиченнями з європейських мов, ми наголошуємо на *актуальності* та необхідності ретельного дослідження правильного використання власних назв у турецькій пресі, на радіо та телебаченні.

Для відтворення власних імен засобами іншої мови використовуються три основні способи: практична транскрипція, яка може супроводжуватись морфемною заміною, транслітерація і власне переклад. На практиці в турецькій мові перевага надається першим двом способам, однак слід визнати, що жоден із них не може бути універсальним, кожен має свої обмеження. Як відомо, в різних мовах аналогічні звуки звучать по-різному, крім того, в кожній мові є звуки, які відсутні в іншій, що в багатьох випадках ускладнює транскрипцію. На думку Суперанської А.В., "фонетика іншомовного слова – перше, до чого зазвичай звертаються при запозиченні власних назв" [9, с.16]. Оскільки звукова система мови є первинною, а графічна вторинною, то при запозиченні імені логічно користуватись принципом досягнення фонетичної близькості до оригіналу. Фонологічні системи двох взаємодіючих мов настільки специфічні, що їх звуки неможливо поставити у взаємно однозначний відповідник. Це справедлива думка, проте в реальній міжмовній комунікації запозичення власних назв

та їх передача може орієнтуватися і на графічну форму. "Можливий простий перенос графічної форми імені без змін із тексту однієї мови в текст іншої" [4, с.15]. Таке часто практикується, коли мови користуються загальною системою писемності. Такої практики дотримуються в більшості країн, де користуються латинською абеткою, зокрема західноєвропейські країни. Таку практику, відповідно, наслідує і сучасна турецька мова.

Наприклад, при використанні в турецькомовному тексті іншомовного імені, написаного латиницею, таке ім'я не змінюється. Більш того, відображаються ті букви і знаки, яких не існує і в турецькій абетці. Таким чином, у контексті письмових засобів масової інформації спостерігаємо написання власних назв відповідно до їхнього написання у мові оригіналу. Наприклад, прізвища таких відомих постатей, як *Beethoven, Byron, Cervantes, Chopin, Eminesku, Puccini, Rousseau, Shakespeare, Washington*; або топоніми – *Bordeaux, Buenos Aires, Iorga, Karlovy Vary, Loire, New York, тощо* [14, с.154].

Недолік практики прямого переносу або ж принципу графічної подібності полягає в тому, що носії однієї мови не завжди можуть визначити правильну вимову слова іншої мови. Це велика проблема для професійних працівників турецького радіо та телебачення, особливо у випадках, коли постать, місце чи назва, що згадуються, не відома диктору, репортеру чи ведучому. Звернімо увагу на мову дикторів новин, які набагато частіше зустрічаються з проблемою прочитання та вимови власних назв, ніж ведучі програм, оскільки останні мають час на підготовку, або ж програма ведеться не в прямому ефірі. Тому, коли перед дикторами новин на екрані показана стрічка, необхідно не лише вміти правильно прочитати, враховуючи інтонацію, а також орієнтуватися у питанні, про яке йдеться. Дуже прикро помічати, що навіть прізвище відомого іспанського класика Маркеса при написанні *Marquez* вимовляється як *Markuez*, замість *Markez*. Неприємно спостерігати за варіантністю вимови дикторами прізвища Принца Монако Реньє перед його смертю. Одним з приватних каналів одночасно з вимовою диктора на екрані було висвітлено прізвище Принца *Ranier* з пропущеною літерою "i" (правильно *Rainier*). Далі спікер вимовляє прізвище як *Reynir*, при чому в той самий момент на екрані глядачі спостерігають написання *Prens Rayner*. Варіантність вимови та написання продовжується, при чому в одному і тому ж випуску новин диктор вимовляє прізвище по-різному: *Reniyer, Reniye, Röniye*. Так само ім'я *Жоржа Бізе* (оригінал фр. *Corc Bizet*) було відображене у вимові репортера як *Djorj Bizet* (правильна вимова: *Jorj Bize*). Існують суперечності щодо правильного відтворення американського штату *Техас* турецькою мовою через літеру "x", якої не існує в турецькому алфавіті, і знак "x" зазвичай використовується як знак множення. Деякі мовознавці відстоюють позицію оригінального написання *Texas*, інші – фонетично адаптований варіант *Teksas*. Звідси випливають помилки журналістів у використанні афіксу приналежності "-li", наприклад, *Teksas'li* та *Texas'li* замість *Teksas'li* (афікс *-li* пишеться разом з власною назвою, адаптованою турецькою мовою) та *Texas'li* (афікс *-li* пишеться окремо, якщо зберігається написання мови-оригіналу, так само *Bordeaux'lu, Lille'li*).

Значна частина власних назв європейських мов уже пройшла процес адаптації та увійшла до турецької мови у чітко визначеній фонетичній та графічній формі. Такі назви та імена, написання котрих має багаторічну традицію в турецькій мові, займають міцні позиції у складі мови, мають певну графічну форму та зазначаються у двомовних словниках. Єрмолович Д.І. називає таку адаптацію "принципом етимологічної відповідності або транспозицією" [4; 24]. Наприклад, антропоніми: *Napolyon (Napoleon), Şarl (Charles)*; топоніми: *Atina*

(Athens – англ.), Brüksel (Brussels), Cenevre (Geneve), Londra (London), Marsilya (Marseille), Münih (München), Roma (Roma), Viyana (Wien), Zürich (Zurich), Hollanda (Holland), İngiltere (England), İsveç (Sweden), İrlanda (Ireland). Власні назви, що у мові оригіналу пишуться двома чи більше окремими словами, зберігають оригінальне написання. Наприклад, Hyde Park, New Orleans, Rio de Janeiro, San Marino, Wiener Neustadt.

Усі ці та інші назви є результатом процесу продуктивного запозичення як неминучого наслідку усного та письмового спілкування представників різних національностей. В мовленні, спочатку усно, вони адаптуються носіями інших мов, потім приймаються більш офіційно, що прискорює процес переходу їх в письмове мовлення. Не тільки оними, але й інші лексичні одиниці мови, проходять складний процес адаптації в будь-якій мові. Вони піддаються різним законам граматики та фонетики. В результаті багато назв істотно змінюються. Наприклад, Letonya (Latvia), Fas (Morocco), Eflatun (Platon). На думку Суперанської А.В., чим старіші запозичення власних назв, тим більше змін вони переживають в мові-реципієнті. Адаптація в першу чергу спостерігається у вимові, тобто фонетична адаптація. [9; 175].

Для досягнення певного стандарту, однорідності в способі передачі іншомовних власних назв, необхідно встановити деякі вихідні положення, якими міг би керуватися перекладач при письмовому перекладі тексту. Складність даного питання полягає в тому, що не всі звуки іншомовного мовлення можуть бути точно відображені засобами турецького алфавіту і, як наслідок, передача іншомовних імен, прізвиськ, назв буде, за необхідністю, нести більш або менш наближений характер.

Існування коливань при передачі арабських та перських власних назв пояснюється наступними факторами. Як відомо, до 20го століття існувала літературна староосманська мова, лексичний склад якої був перенасичений арабськими і перськими запозиченнями, що проникали через літературу та переклади з цих мов. Більш того, переклади стали провідниками не тільки лексики, а й часом синтаксичних конструкцій. Як наслідок, спостерігаємо відхилення від норм при написанні та вимові імен (Kâzım – правильно: Kâzım, Hakkârî – правильно: Hakkârî), та велику варіантність у написанні та вимові назв творів або цитат (Kavaidi Türkiye, Kavaidi-Türkiye – правильно: Kavaid-i Türkiye; Hazainül-Meânî, Hazainül-Meânî – правильно: Hazainü'l-Meânî). Журналісти часто плутаються у написанні назви Rumeli Hisarı або Rumelihisarı. Обидва варіанти є правильними в залежності від змісту. В першому випадку – це назва історичної пам'ятки, тому пишеться окремо, в другому – це назва району міста, яка за правилами правопису пишеться разом [17; 131]. Причиною варіантності при написанні та вимові арабських імен є їхній англійський варіант транскрибування. Як наслідок, вживаються Hassan Sabbah замість Hasan Sabah, Hosni Mubarak замість Hüsnü Mübarek, Mahmoud Zeeya замість Mahmut Ziya.

Отже, власні назви, що походять з арабської та перської мов, пишуться відповідно до фонетичних та структурних особливостей турецької мови, адже такі назви є досить давніми і в свій час вони складали близько двадцяти відсотків турецької лексики. Наприклад, антропоніми: Ahmet, Bedrettin, Fuat, Mehmet, Necmettin, Rıza, Saadettin; топоніми: Cezair, Fas, Mısır, Cidde, İskenderiye, Şam.

При передачі грецьких власних назв турецькою мовою відбулася фонетико-морфологічна адаптація з використанням турецьких символів, що фонетично відповідають символам грецької мови. Наприклад, Homeros, Herodotos, Sokrates, Aristoteles, Papandreu, Onasis, Karamalis. Проте, імена відомих історичних постатей адаптовано турецькою

з урахуванням фонетичних особливостей мови. Наприклад, Pythagoras – Pisagor, Aristoteles – Aristo, Eukleides – Öklid, Platon – Eflatun [14; 155].

У мас-медійному дискурсі при висвітленні тієї чи іншої новини, теми, проблеми, зазначаються імена тих людей та назви тих місцевостей чи, скажімо, організацій, про які говориться у світі взагалі. Зафіксовано випадки, коли власні назви слов'янських мов, що користуються кирилицею, відтворюються в турецькій мові у тій фонетичній та графічній формі, яку вважає за потрібне журналіст, або ж у тій, в якій вони використовуються в європейських, переважно в англійській, мовах. В періодиці часто спостерігаємо російські імена з англійським відповідником написанням Maria Sharapova замість Maria Şarapova, Tchaikovski, Чайковський замість Çaykovski, Pushkin замість Puşkin, Alexandr Sergeyevich замість Aleksandr Sergeyeviç. Більш того, неправильне написання часто супроводжується неправильним наголосом та інтонацією, наприклад, Yuşçenko замість Yuşçenko, Fedoroviç замість Fedoroviç (наголошену голосну виділено). Трапляються випадки, коли турецькі професійні працівники змі, бажаючи назвати ім'я та прізвище, називають ім'я та по-батькові. Наприклад, в першому реченні можна побачити ім'я та по-батькові "...UNESCO Rusya temsilcisi Olga Nikolayevna...", друге ж речення починається з імені по-батькові "Nikolayevna, Türkiye'den toplantıya iştirak eden Diyalog Avrasya Platformu'na..." (журнал "Diyalog Avrasya").

При відтворенні турецькою мовою власних назв слов'янських мов, які користуються кирилицею, спостерігаємо пряму транскрипцію з урахуванням фонологічних особливостей. Цікаво, що у більшості підручників правопису турецької мови, авторами яких є турецькі мовознавці, зокрема правопису, запропонованому Турецьким товариством дослідження проблем мови TDK¹ мова йде про відтворення "російських" власних назв. Отже, Brejnev (Брежнєв), Çaykovski (Чайковський), Gorbaçov (Горбачов), Mendelejev (Менделєєв), Tolstoy (Толстой), Şolohov (Шолохов), Çehov (Чехов), Puşkin (Пушкін), Şevçenko (Шевченко), Yuşçenko (Ющенко), Jirnovski (Жириновський), Yeltsin (Єльцин), Omsk (Омськ), Ekaterinburg (Єкатеринбург), Yenisey (Єнісей). За винятком назв тих місцевостей або імен тих людей, що відігравали певну роль в історії двох держав та пройшли історичну адаптацію – Moskova (Москва), Petersburg (Петербург), Rusya (Росія), Belarus/Beyaz Rusya (Білорусь).

Коли йдеться про кирилицю, необхідно зазначити й інші мови, що користуються цією системою письма, казахську, киргизьку, монгольську, кримськотатарську та інші. Враховуючи тісні взаємозв'язки Туреччини з Тюркськими Республіками колишнього Радянського Союзу, багато власних назв цих держав фонетично та графічно адаптовані та мають сталі відповідники в турецькій мові. Більш того, після переходу азербайджанської, туркменської, узбецької мов на латинський алфавіт, питання відтворення власних назв надзвичайно спростилося, адже більшість таких назв, незважаючи на відмінності в написанні, мають тюркську основу: Özbekistan, Semerkant, Taşkent, Baykonur, Cengiz Aytmatov, İslam Kerimov, Muhtar Avazov.

Часом дикторам, репортерам та ведучим доводиться мати справу з іменами мов Далекого Сходу, відтвореними на латиниці, особливо китайськими, корейськими та японськими. Тут існує небезпека того, що така власна назва буде передаватися за правилами транскрипції з англійської мови, а не з оригінальної східної. Наприклад, в повідомленнях на спортивну тематику, коли перелічуються імена спортсменів з різних країн, репортер або журналіст, часом, не замислюючись, передає імена наступним чином: Lin Tang (правильно –

Lin' (*n* – пом'якшена) *Tan* (*g* – не читається)), *Chen Jian* (читається журналістами як *Çen Jian*, *Çen Juan*, правильний варіант вимови: *Çjen'* (*n* – пом'якшена) *Tszyan'* (*n* – пом'якшена)), *Lee Che Young* (варіанти вимови *Li Çi Yang*, *Li Çe Yung*. Імена та назви у мовах народів Далекого Сходу, передаються турецькою мовою за принципом фонетичної подібності. Згідно з правописом, китайські топоніми, передаються турецькою мовою у тій формі, яка традиційно була прийнята у мові: *Honan*, *Huangho*, *Kanton*, *Nankin*, *Pekin*, *Şanhay*. Ситуація з антропонімами дещо складніша, адже в китайській мові, на відміну від турецької, спочатку називаються прізвища, потім імена. Більшість прізвищ є односкладовими, а імен одно- або двоскладовими, при написанні двоскладового імені між складами ставиться дефіс: *Sun Yat-sen*, *Lin Yu-tang*. Більшість широковживаних та відомих японських власних назв мають відповідники у турецькій мові, наприклад, *Tokyo*, *Hiroşima*, *Nagazaki*, *Osaka*, *Hokkaydo*, *Kyoto*; *Hirohito*, *Masao Mori*.

Проведене дослідження дозволяє підсумувати, що при відтворенні іншомовних власних назв у турецькій пресі, було зафіксовано велику варіантність у написанні, а саме орфографічні, морфологічні, орфоепічні помилки, що приводять до спотворення імені. Аналізуючи турецьке радіо та телебачення, зафіксовано, що під час прочитання власних назв у дикторів часто виникають такі проблеми, як вагання у виборі наголосу, вагання у морфемному членуванні імен, що позначається на прочитанні деяких словосполучень, ускладнення дикторів в ідентифікації мови оригіналу оніма, що позначалося на прочитанні, варіантність прочитання різними дикторами окремих літер та буквосполучень одного слова.

У зв'язку з цим вважаємо постановку питання передачі іншомовних власних імен в турецькій мові одним із перспективних напрямків вивчення ономастики. Хоча власні назви містяться у всіх без винятку функціональних стилях мови, з точки зору формально-структурної передачі онімів вважаємо доцільним розглядати тексти у науковому або газетно-публіцистичному стилі, де власні назви висвітлені нейтрально в стилістичному та експресивному відношенні.

На жаль, лінгвістичні властивості та принципи передачі власних назв вивчаються недостатньо навіть у тих

турецьких вузах, які готують спеціалістів з іноземних мов. Формальний підхід до проблеми викликає багато чисельні помилки, варіації в читанні, неточності у перекладі та використанні іншомовних імен та назв. Так само і навпаки – як результат абсолютної точності відтворення власних назв маємо незручну вимову, немилозвучність та спотворений зміст. Працюючи над інформаційним дискурсом, працівники мас-медіа повинні виявляти не лише обізнаність в усіх галузях людської діяльності, а й вдало використовувати виражальні засоби мови, відточені стилістичні прийоми, створювати своєрідну інтелектуальну експресивність. Тільки таке поєднання високої професійної обізнаності і володіння мовою зможе забезпечити емоційний вплив на читача, підсилить сприйняття тексту.

1. Гиларевский П.С., Старостин Б.А. Иностранные имена и названия в русском тексте: Справочник. – М., 1985.
2. Гудманян А.Г. Відтворення власних назв у перекладі. – Дис. доктора філол. наук – Рукопис. Київський національний університет ім. Тараса Шевченка. – Київ, 2000.
3. Диарова М.А. Взаимная адаптация топонимов в условиях двуязычия. Авт. дис. – Алматы, 1999.
4. Ермолович Д. И. Имена собственные на стыке языков и культур – Москва, 2001.
5. Каверина О.Г. Адаптация английской ономастической лексики в русском языке первой половины XIX века. Дисс. ... канд. филол. наук. – Днепропетровск, 1992.
6. Мадиева Г.Б. Теория и практика ономастики. – Алматы, 2003.
7. Намитокова Р.Ю. В мире имен собственных: Лингвистические беседы по краеведению. – Майкоп, 1993.
8. Рожченко З. В. Проблемы практической транскрипции английских собственных назв в украинской мові. – "Культура народів Причорномор'я". Розділ 5. Українська лінгвістика: сучасність і майбутнє. – Тавричний національний університет ім. В.І. Вернадського – Сімферополь, 2005, с. 240-243.
9. Суперанская А.В. Теоретические основы практической транскрипции. – М., 1987.
10. Суперанская А.В. Структура имени собственного (Фонетика и морфология). – М., 1969.
11. Супрун В.И. Краеведческая ономастика // Духовная культура: проблемы и тенденции развития. – Сыктывкар, 1994.
12. Akalin Ş. H. Kitle İletişim Araçlarında Türk Dilinin Doğru ve Güzel Kullanımı // Samsun Konferansı Açış Konuşması. Samsun. 13. Akbayır S. Dil ve Diksyon. Akçağ Yayınları, 4. Basım.- Ankara, 2000.
14. Aksoy Ö. A. Ana Yazım Kılavuzu. Adam Yayınları.- İstanbul, 1999.
15. Aksoy Ö. A. Dil Yanlışları. Yalçın Emel Yayınları, 3. Basım. – İstanbul, 1990.
16. Canpolat M. Medya ve Dil, Türkçenin Dünü, Bugünü, Yarını // Uluslar Arası Bilgi Şoleni, Kültür Bakanlığı. – Ankara, 2002.
17. Ediskun, H. Türk Dilbilgisi. Remzi Kitabevi, 7. Basım. – İstanbul, 1999.
18. Hepçilingirler F. Dedim: "AH", Everest Yayınları, 7. Basım. – İstanbul, 2006.
19. Kongar E. Yozlaşan Medya ve Yozlaşan Türkçe. Remzi Kitabevi, 3. Basım. – İstanbul, 2003.
20. Umar B. Türkiye'deki Tarihî Adlar. İnkılap Kitabevi; Arkeoloji : Anadolu. – İstanbul, 1993.
21. Zulfikar H. Kalıp Cümleler // Dünden Bugüne Türkçe// Türk Dili. TDK yayınları. Sayı: 668 – Ankara, 2007, S. 6-11.

Надішла до редколегії 01.10.07

ЛІТЕРАТУРОЗНАВСТВО

Г. Пор, канд. філол. наук, асист.

РОМАНІСТИКА ПРЕДСТАВНИКІВ ГУРТУ "СЕРВЕТ-І ФЮНУН": ПОШУКИ ТА ВТРАТИ

Розглянуто романістику представників гурту "Сервет-і Фюнун" ("Скарбниця знань"), літературної течії, що знаменувала якісно новий етап у розвитку романного жанру. Акцентовано на впливах західних романістів на творчість найяскравіших представників літературного гурту – Г.З. Ушаклігіля ("Заборонене кохання"), М. Рауфа ("Вересень") та пошуку турецькими прозаїками власної моделі названого жанру. Досліджено архітектуру та композиційні особливості, художні засоби, жанрово-стильову палітру роману "Сервет-і Фюнун".

The article deals with genre-stylistic models of the early 20th-century Turkish novel represented by Servet-i Fünûn ("Scientific Wealth"), which was largely devoted to progress—both intellectual and scientific—along the Western model. In particular, the article analyzes the novels of the vivid Servet-i Fünûn prose writers like Halid Ziya Uşaklıgil that was primarily influenced by Realism and Mehmed Rauf the author of the first Turkish example of a psychological novel, ("September").

Вивчення нації через її розповідність чи не найкращий шлях до розуміння часто прихованих, але надзвичайно значущих заглибин національної культури. Зародження та динамічний розвиток романного жанру в турецькій літературі на початку XX століття, що характеризується спробою прозаїків створити нову концепцію людини та нову модель світу, спираючися на потужну поетичну традицію, яка в свою чергу супроводжувалася яскравими прикладами зародження названого жанру в

перській, арабській та індійській прозі, умотивовує наше звернення до обраної теми.

Аналізуючи розвиток романного жанру в період активної творчої діяльності письменників, представників літературного гурту "Сервет-і Фюнун" (Скарбниця знань), доцільно зупинитися, власне, на двох програмних романах, які панорамно відображають настрої та тенденції у літературних колах країни, зорієнтовані на максимальну європеїзацію. Прикметно, що представни-

ками "Сервет-і Фюнун" стала прогресивна, добре освічена інтелігенція номінованої Заходом "Хворої людини"; гурт переважно молодих письменників (а серед них такі відомі імена, як Галіт Зія Ушаклігіль, Мехмет Рауф, Хусейн Джахіт, Ахмет Хікмет, Сафветі Зія) ставив собі за мету творити якісно нову, доступну широкому загалу літературу, аполітичну попри існуванню в унісон так званому Абдульхамідівському "зулюму" (гніту). Пріоритетними для роману "Сервет-і Фюнун" стали теми – кохання, смерті, втечі, відсторонення, усамітнення. Така тенденція не випадкова, адже саме друге покоління танзиматців (Хаміт-Екрем-Сезаї) окреслило подальший розвиток турецької літератури, і роману, зокрема. Названа трійка прийшла до важливого висновку, що "мистецтво, окрім виключно прагматичної функції, має ще й естетичний вимір" [6; 124]. Більше того, Реджаізаде Махмуд Екрем (1847-1914), по праву іменований колегами та послідовником "Üstad-ı Ekrem" (вчитель) вбачає нагальну потребу у теоретичному обґрунтуванні літературних засад своєї доби. Його праця 'Директиви літератури' ("Talim-i Edebiyat"), 1879, де значна увага приділяється естетичному та психологічному вимірам наративних жанрів, стала вагомим теоретичним джерелом для не одного покоління літераторів.

Діяльність названого літературного гурту піддавалася нищівній критиці літераторів-догматистів, звинувачення полягали насамперед у "відірваності молодих Сервет-і Фюнунців від реального життя суспільства", "консервуванні у власних поглядах та нехтуванні традицією", "вузькій спеціалізації", "не чисельності представників гурту", однак об'єктивний огляд здобутків та досягнень молодих письменників у наративній концепції свідчить, що попри недовге існування, "Сервет-і Фюнун" (1896-1901рр.) заклала підвалини для якісно нової, оригінальної прозової і політичної традиції. Недарма, дослідник Рамазан Кокмаз у розвідці "Літературний гурт "Сервет-і Фюнун" писав, що "перші свої здобутки турецька література отримує саме в період "Сервет-і Фюнунців" [6; 103]. Так, епіка Нової доби в турецькій літературі окреслювалася новими тенденціями у розповідних формах, чітко вибудованими у контексті сюжету причинно-наслідковими зв'язками, діалектичним виміром відносин місце дії - час дії - персонаж, адекватністю вчинків героїв до їхньої ролі у творі, психологічними пасажами, що відображали внутрішній світ героїв роману.

Галіт Зія Ушаклігіль (1866-1945) займає чільне місце серед своїх колег по творчій лабораторії, а його роман "Заборонене кохання" ("Aşk-ı Memnu"), 1901 став лакмусовим папірцем літератури Османської імперії періоду занепаду. Щоб написати свій гольовий твір "Заборонене кохання", заможній добре освічений молодик Галіт Зія готувався довго і наполегливо, де-в'ять раніше написаних твори, а письменницький доробок представлений як поетичними, так і прозовими жанровими різновидами, ставали полотном для вправності письменника. Галіт Зія Ушаклігіль, удосконалюючи свій індивідуальний стиль та опановуючи художні техніки, у романах "Нещасна" ("Sefile"), 1886; "Неміде" (Nemide), 1892; "Зошит померлої" (Bir Ölünün Defteri), 1893; "Ферді та його товариство" (Ferdi ve Şürekası), 1895; навіть, у "Блакитному та Чорному" (Mai ve Siyah), 1896, який став візитівкою романістики Сервет-і Фюнунців, пройшов шлях старанного учня, який поступово, відштовхуючись від події твору, що вважалася центральним елементом нарації, сфокусував увагу на персонажі, як осерді художнього твору. Особливо, варто відзначити бездоганність сюжетності, творення образів, гармонічність композиційних елементів

"Забороненого кохання", його архітектоніку. У світлі названого, вважаємо за доцільне звернутися до генези турецького роману. Адже на момент написання "Забороненого кохання" вже була присутня певна якщо не традиція, то принаймні схема будови роману. Досвід, дійсно непересічних постатей турецької літератури, таких як Ахмет Мітхат Ефенді ("Пан Фелятун та добродій Ракім" ("Felatun bey ile Rakim Efendi"), Намик Кемаль ("Пробудження" ("İntibah"), Реджаізаде Екрем ("Пристрасть до фельєтонів", "Araba sevdası"), Саміпашазаде Сезаї ("Пригода", "Sergüzeşt") не міг не даватися у знаки, однак, всі згадані романи наслідували одне одного у пріоритетності зображення події, її синтезуванні, а це, як відомо, хибний шлях, адже, таким чином, порушувалася діалектичність "трьох слонів" літературного твору: місця, часу, персонажу. Нехтування персонажем, неувага до його послідовного (!), як правило у фіналі твору була наявна раптова, різка зміна) духовного піднесення та самовдосконалення через низку випробувань, давали негативний результат позірності, нереалістичності зображення. Звісно, "Заборонене кохання" різнилося у цьому ключі від попередніх творів, однак зауважимо, що "зміни в часі" (вислів турецького дослідника З.Бакирджиоглу) у творі все ж не є чіткими. За два роки, а саме на цей період розгортаються сюжетні лінії твору, жоден з героїв не відмовився від своїх поглядів та вподобань, не змінив свій характер. Це можна пояснити загальною для Сервет-і Фюнунців схильністю до песимізму, непродуктивності людського життя, яка у спадок дісталася молодим письменникам від другого покоління танзиматців (Гаміт, Екрем). Так, всі герої "Забороненого кохання" – нещасні, ба вони виношують намір самогубства, що призводить до трагічної смерті головної героїні Біхтер. Попри згадані недоліки, публікація першого психологічного роману стала "проривом" у літературному житті тогочасної Туреччини. Зія Бакирджиоглу ось як описав роман: "Тема забороненого кохання була вже не новою для світової літератури, свідченням цього є відомі романи "Анна Кареніна", "Мадам Боварі", "Червоне та чорне", однак, Галіт Зія Ушаклігіль ухопився за відомий сюжет не тому, що хотів розповісти вже заявлену тему забороненого кохання, його метою було описати психологію закоханих, їх стосунки" [1; 49]. Автор надзвичайно вдало змальовує психічний стан героїв через описи природи [22, 47, 81, 102, 217, 219, 220, 245; 7]. Герої роману представлені двома суперечливими у відношенні одне до одного таборами: це сім'я легковажної Фірдевс-ханім та родина Аднан-бея. Зав'язка роману починається одруженням молодої доньки Фірдевс-ханім Біхтер з похилого віку заможним вдівцем Аднаном. Свій вибір Біхтер мотивує прагненням створити зразкову сім'ю, стати незалежною від матері, легковажна поведінка якої викликала відразу у дочки. Однак, підсвідомо Біхтер прагла розкішного життя й матеріального добробуту, крім того на генетичному рівні вона, по великому рахунку, успадкувала характер і темперамент матері. Тому не дивно, що Біхтер закохується у племінника свого чоловіка Аднана, молодого випускника Галатасарайського ліцею франта Бехлюля, який теж у ранньому віці втратив батька, а потім і матір. Драматизація "трикутника кохання" звикла й часто вживана тема Сервет-і Фюнунців, не залишився байдужою до неї й Галіт Зія Ушаклігіль, він лише ускладнив ситуацію ввівши конфлікт батьки-діти, та проблемі становлення особистості через внутрішній конфлікт. Відомий дослідник Берна Моран у цьому контексті дає, важливий коментар, акцентуючи на новаторстві

Галіта Зії: " (...) конфлікт роману переростає у внутрішній конфлікт персонажа. У романі періоду Танзимату окреслювався винятково зовнішній конфлікт, тобто конфлікт із залученням декількох людей. Так, на заваді кохання двох молодих людей обов'язково поставало чи оточення, чи обставини (батько, мати, традиції, звичаї, вірування, що вкорінилися у суспільстві). Однак, Галіт Зія Ушаклігіль започатковує у романі "Заборонене кохання" конфлікт іншого порядку, а саме внутрішній конфлікт персонажа"[4; 97].

Звернемося до змісту "Забороненого кохання", узагальнюючи зміни, які відбуваються у житті головної героїні, формуючи психологічну схему поведінки – це три важливих етапи: 1) Біхтер, яка з надією, що здійсняться її дівочі мрії одружується з не молодим багатим паном Аднаном, прагнучи бути добропорядною дружиною; 2) Біхтер, яка розчаровується в одруженні та пов'язаних з ним сподіваннях, знаходить розраду, стаючи на шлях забороненого кохання; 3) Біхтер, яка переживає ганебну зраду коханого, затьмарена помстою до всіх, хто поведився з нею зле, чинить самогубство зброєю свого чоловіка. Внутрішній конфлікт Біхтер, який все життя не давав спокою героїні ускладнювався низкою "зовнішніх". Галіт Зія Ушаклігіль вводить конфлікт мати-донька, який залишається невирішеним через генетичний чинник, від якого так прагне втекти головна героїня. Чи не щовечора зачинається Біхтер в кімнаті, вона залишається наодинці зі своїм зображенням у дзеркалі аби зрозуміти хто вона є насправді, розібратися у своїх почуттях. Дослідник Рамазан Коркмаз зазначає, що "зведення рахунків головної героїні із самою собою здійснюється за рахунок метафори дзеркала" [6;130].

Життєвий шлях персонажів роману, який за східною традицією полягає у пошуку та пізнанні Абсолютного духу, реалізується через алегорію подорожі з різноманітними випробуваннями. Пригадаймо хоча б, відомий твір турецького класика Шейха Галіпа "Гюсн та Ашк". Так, Ашк щоб заволодіти Гюсн вирушає у складну подорож з силенною силою випробувань. Історія абстрактної подорожі є алегорією перешкод на шляху з'єднання з Абсолютною душею. Якщо перенести названий архетип пошуку в площину романістики, отримаємо не що більше як внутрішній особистісний пошук персонажа. І справді, Ніхал, суперниця Біхтер, впродовж описаних подій твору проходить свій внутрішній шлях становлення (від народження до зрілості фізичної і до зрілості духовної). Образна система роману надзвичайно багата і гармонійна. Так, поряд з історією забороненого кохання постає шлях духовного становлення Ніхал. У зв'язку з цим, Берна Моран вказує на геометрично цілісну структуру роману, пропонуючи геометричні схеми стосунків головних героїв [4;110]

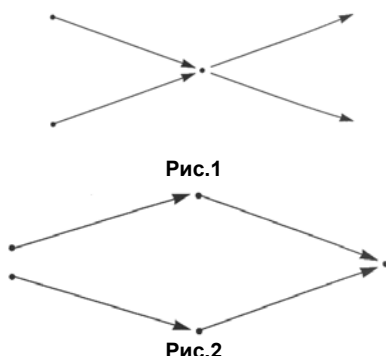

Рис.1

Рис.2

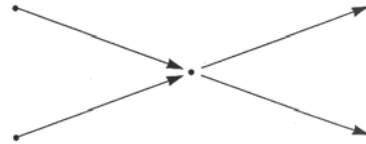

Рис.3

Рис.3 – зображення взаємин Ніхал та її батька пана Аднана; близькі стосунки батька та доньки на початку твору, в силу об'єктивних причин, холоднішають, однак з часом помітна тенденція зближення, чітко окреслена графічно.

Рис.1 – взаємини Біхтер та Бехлюль, на противагу вище наведеній схемі, бачимо зовсім інший розвиток стосунків.

Рис.2 – стосунки Ніхал та Бехлюль, будуються за попередньою схемою, настовхуючи читача на роздуми.

Отже, "Заборонене кохання", обираючи пріоритетним не суспільні проблеми, а внутрішній світ героїв, їх духовне становлення, пропонує нову модель турецької романістики, яка актуалізується у творчості наступного покоління письменників.

Послідовником та ідейним прихильником Ушаклігїля став Мехмет Рауф (1875-1931), теж представник гурту Сервет-і фюунуців. Романістика названого прозаїка присвячена, переважно, темі нещасливого кохання. Серед доробку письменника відзначимо наступні твори: "Колишня закоханість" ("Ferda-yı Garam"), 1879; "Серце дівчини" ("Genç Kız Kalbi"), 1912, "Історія одного кохання" ("Bir Aşkın Tarihi"), 1912; "Фіалка" ("Menekşe"), 1913; "Гвоздика та жасмин" ("Karanfil ve Yasemin"), 1924; "Ожина" ("Böğürtlen"), 1924. Треба сказати, що перераховані романи Мехмета Рауфа, які присвячені темі шлюбу, нещасливого кохання, не несуть високої художньої цінності хоч і користуються популярністю серед читачів навіть сьогодні. Внеском Рауфа у розвиток турецької літератури прийнято вважати роман "Вересень" ("Eylül"). Такі дослідники турецького роману в XX столітті як Берна Моран та Рамазан Коркмаз, Зія Бакирджіоглу, у своїх розвідках писали про "Вересень", як про роман, що знаменував початок психологічного реалізму в турецькій прозі [6;133]. "Вересень" складається із трьох розділів, у яких описано становлення особистості головної героїні Суат. Тема забороненого кохання знову чітко окреслена. Молоде подружжя Суат-Сурейя прийнятим рішенням тимчасово орендувати будинок на березі Босфору аби відчувати себе самостійними від матеріальної опіки батька Суат. Егоїстичність та обмеженість Сурейя мимоволі штовхає головну героїню до переоцінки свого життя, почуттів. Знайомство з товаришем чоловіка Неджіпом знаменує зародження кохання, що базується не лише на фізичних рисах, пріоритетним стають спільна світоглядна позиція, відношення до життя, любов до прекрасного (музика). Назва роману носить метафоричний характер. Так дружні стосунки, що розпочалися навесні, стрімко розгорталися влітку, переростаючи в заборонене кохання. І вже починаючи з вересня, вони набувають проблемного характеру, потребуючи вирішення. А вересень, як відомо, це місяць збору врожаю, тобто розв'язання наслідків, перехід від життя до смерті.

Конфлікт зароджується із зміни місця дії – переїзд подружжя до нового будинку. Мехмет Рауф, у цьому зв'язку, вдало будує сюжетну лінію. Третій розділ починається черговою зміною місця дії – повернення Суат і Сурейя до родинного будинку. Так, почуття та переживання героїв письменник підкреслює стисненням простору дії. Будинок сім'ї Суат асоціюється у читача з холодною пасткою-в'язницею, де тяжіє авторитет батька.

Політичнозабарвленою є романістика сервет-і фюнюнця Хюсейна Джахіт Ялчина (1875-1957). Магістральними у творчості письменника стали наступні романи: "Надіде" ("Nadide"), 1891; "Серед мрій" ("Hayal içinde"), 1901. Романи Хюсейна Ялчина не відрізняються високою художньою цінністю. Як пише Рамазан Коркмаз, "це романи з простим сюжетом" [6; 136].

Аналізуючи романістику періоду Сервет-і фюнун відзначимо наступні риси:

Романи названого періоду, на відміну від дидактики епічних жанрів періоду Танзимата, характеризуються аналізом характеру персонажів, окресленням їхнього душевного стану. Підтвердженням цьому є романи "Заборонене кохання" та "Вересень". Події твору визначають душевні зміни та переживання героїв. Відповідно, саме у період Сервет-і Фюнун зароджується психологічна модель турецького роману.

Важливого значення набуває внутрішній конфлікт головного героя. Таким чином, головна увага зосереджена не на суспільних проблемах, а на особистісному конфлікті персонажа.

Попри символістичні риси романістики названого періоду, важливими стають натуралістичні та реалістичні прояви. Відчутний вплив творчості Оноре де Бальзака, Еміля Золя, Гюстава Флобера.

Натуралістичний та реалістичний вимір романістики періоду Сервет-і Фюнун окреслюється, на думку турецького дослідника Рамазана Коркмаза, "увагою до найдрібніших деталей та значного впливу на стан людини низки чинників, починаючи від успадкованої генетики, соціальної сфери та закінчуючи оточенням, природним середовищем" [6; 137].

Важливо відзначити й обмеженість простору дії. Переважно у всіх романах сюжет розгортається у замкненому приміщенні, що носить ознаки лабіринту. Прикметно, що душевний стан персонажів можна зрозуміти вже за описом їхнього помешкання. Наприклад, у рома-

ні "Заборонене кохання", кімнату Біхтер, автор називає труною, а у "Вересні" подружжя Суат-Сурейя про будинок кажуть "цей смітник" [5; 87]. Наступною характерною рисою можна вважати звуження персонажів до близького родинного кола, у згаданих романах практично не зустрінеш персонажа, якого б не пов'язували з головним героєм родинні зв'язки. Промовистою рисою романістики є залучення техніки Едипового комплексу Фрейда у формуванні художніх образів нарації. Так, відношення персонажів будуються за схемою: батько-донька, мати-син. Для прикладу візьмемо "Вересень". Суат, яка змушена залишити батьківський дім, – образ матері нівельований – , щоб догодити чоловікові, знову повертається додому до батька, де й помирає. У "Забороненому коханні" навпаки, Бехтер, батько якої помер, чурається матері, прагне стати чесноною, і врешті чинить самогубство. Цікаво, що тема кохання є не лише ліричним елементом романів, це ще й шлях до самовдосконалення. Закохуючися, головні герої переосмислюють своє життя, проходять моральну еволюцію.

Стосовно мови творів, вона звісно носила ознаки дещо панегіричного стилю, була поетичною та складною для сприйняття. Художні техніки, до яких зверталися письменники, теж варто прийняти до уваги. Відзначимо час творів, який намагалися або уповільнити, або ж звзвити. Окремо йшлося й про психологічний вимір творів, який виявився новаторським для Сервет-і фюнюнців.

1. Bakircioğlu N. Z. Başlangıçtan Günümüze Türk Romanı. Özet ve Değerlendirmeler. – İstanbul, 2004. 2. Finn R.P. Türk romanı. İlk Dönem. 1872-1900. – İstanbul, 2003. 3. Huyugüzel Ö. F. Halit Ziya Uşaklıgil. – Ankara, 2004. 4. Moran B. Türk Romanına Eleştirel Bir Bakış. Ahmet Mithat'tan A.H. Tanpınar'a: 3cilt. – İstanbul, 2000. – C. 1. 5. Rauf M. Eylül. – İstanbul, 1991. 6. Servet-i Fünun Topuluşu R. Korkmaz R. // Türk Edebiyatı Tarihi: 4cilt. – İstanbul, 2006. – C. 3. 7. Uşaklıgil H.Z. Aşk-ı Memnu. – İstanbul, 1993

Надійшла до редколегії 07.09.06

І. Прушковська, асист.

МЕВЛЕВІЗМ ТВОРЧОСТІ ШЕЙХА ҐАЛІБА

Висвітлено питання впливу творчості Мевляни на турецького поета-суфія Шейха Ґаліба. Зосереджено увагу на сутності течії тасаввуф, невід'ємною частиною якої є мевлевизм.

This article is devoted to the question of the influence of Mevlana's poetry on the works of the Turkish poet and sufi Sheikh Galib. The article points out the essence of the tasavvuf, an integral part of which is Mevlevizm.

Поезія суфійських теоретиків як особлива форма естетичної діяльності сприяла досягненню філософсько-релігійних, морально-етичних та мистецько-естетичних цілей, головним чином служила збагаченню та удосконаленню духовного світу людини. Поети-суфії змогли у поетичних творах окреслити найскладніші питання свого часу. Якщо між поезією та філософією упродовж століть існували розбіжності, то суфізм уладнав їх. Суфійська поезія має найтонші складові, які не мають рівноцінних собі за природою значень в іншій філософській системі і пізнаються через підсвідомість. Відомий практик суфізму Джелаледдін Румі, який у свій час сам був учнем великих суфіїв, має безліч послідовників, серед яких і його щирий шанувальник Шейх Ґаліб. Актуальність пропонованої статті полягає у спробі розкрити засади та сутність мевлевизму творчості турецького поета кінця 18 ст. Шейха Ґаліба. Новизною ж є донесення до наших сучасників слова поета українською мовою.

Турецький поет-суфій Шейх Ґаліб (1757–1799) був останнім поетом літератури Дивану. Його творчість є

прикладом гармонійного поєднання ісламської культури, класичної літератури, політичної думки стародавніх часів та своєї доби, є незрівнянною характеристикою внутрішнього світу людини завдяки зверненню до суфійської течії. Суфійські твори розраховані на образно-асоціативне сприйняття, на ґрунті якого одні уявлення, почуття та думки спричиняють інші. Суфізм (араб. тасаввуф) – це суто ісламський містицизм, система таємничих почуттів, що спирається на вірування в єдиного Бога – Аллаха і в те, що людина є частиною сьйва і сили Аллаха, яка на певний час відокремилась і отримала тіло людське. Це вірування сприяло відношенню людей один до одного і всього людства з великою повагою, шаную та любов'ю. Суспільні закони не можуть нічого змінити у Всесвіті суфіїв. Вони успадковують принципи мислення та не залежать від думок світських авторитетів.

Течія тасаввуф панувала в турецькій літературі з 8 ст. н.е., великі вчені ісламської культури захоплювалися нею. Пік зацікавлення, розвитку та впливу цієї течії на сфери життя турків-мусульман припадає на 13 ст. н.е. [4, с. 116]. Для Османської імперії 13 століття було тра-

гічним періодом, періодом татаро-монгольської навали, пожеж, смерті, страждань. Але історія знає багато свідчень того, що саме найтрагічніші її періоди пробуджують у людині найвищі творчі потенції. У випробуваннях духовність набуває такого рівня, який непідвладний силам мирського зла. Творчість Румі (1207 – 1273) є прикладом такої високої духовності, непохитності віри [1, с. 11]. Внутрішнім змістом шляху самоудосконалення у Румі була віра в Бога, пошук Бога, пізнання Його шляхом заглиблення у власну душу. У 24 роки Румі вже мав хорошу освіту і був визнаний хорошим знавцем граматики, Корану, шариату, хадісів, коментарів до Корану, історії, догматики, теології, логіки, філософії, математики, астрономії та судобудівництва. Він йшов шляхом духовного удосконалення, наслідуючи традицію своїх дідів, а згодом – під керівництвом наставників-суфіїв. Маючи 33 роки, став духовним наставником населення м. Конї і продовжував займатись духовною практикою як суфій, пройшовши усі етапи суфійського шляху. При цьому він обіймав посаду правознавця і нічим не відрізнявся від своїх колег. Але знайомство з Шамс ад-Діном Тебрізі стало вирішальним для Румі у виявленні в поетичній формі внутрішнього потенціалу. До кінця свого життя Румі продовжував створювати натхненні поетичні твори [1, с. 27]. Після смерті Румі його син Султан Велед заснує орден Мевлеві. "Духовним центром ордену Мевлеві вважається м. Конья, а сам орден є одним з найбільш розповсюджених суннійських орденів, відомим у багатьох ісламських та деяких християнських країнах. Кількість прихильників цього ордену дуже велика. Такі падишахи Османської імперії, як Селім, Махмуд II, Азіз, Решад, Селім III, а також відомі турецькі поети Нешаті, Нефі та Шейх Ґаліб були почесними членами ордену Мевлеві" [7, с. 99].

На шляху суфії важливу роль відіграє людина, яку суфій визнає своїм учителем і яка передає учневі внутрішнє знання та духовний досвід. Для Джалал ад-Діна Румі стала вирішальною зустріч з Шамс ад-Діном Тебрізі. Для Шейха Ґаліба важливу роль у його становленні відіграла творчість Румі:

Сяйво натхнення, яке я взяв у Мюршіда Анатолійської країни (Мевляни), поширило моє сяйво на весь світ;

Воно мене, як дитину мисри, годувало з народження молоком слова і поставило на ноги.

У мене ще не було потреби в уроках та вчителях, а "Месневі" вже створило початок моєї книжки віршів.

Боже, Боже, яка гарна допомога: дав дитині, яка ще не стала повнолітньою, талант так добре висловлюватись!

Прийшли щедроти Мевляни і я чимало уроків узяв з його "Месневі" [10, с. 49]

Прихильність Ґаліба до ордену "Мевлеві" позначилась на усьому його житті і є єдиною причиною, щоб визнати мевлевійський характер його творчості.

Гей, Ґалібе, одного разу ми пішли шляхом Мевляни, мюршіда Анатолії, і тепер вже обертаємось разом із цим небосхилом [14, с. 42].

Творчості великого турецького поета та суфії Шейха Ґаліба присвячена низка праць таких сходознавців, як Б. Айвазоглу, Ш. Акташ, А. Альпарслан, Ш. Аннемарі, А. Ари, В. Дж. Ашкун, Х. Аян, К. Більгегіль, А. Гьольпінарли, Г. Гаврич, Е. Гібб, А. Гюрер, А. Х. Джан, М. Джанполат, Е. Джошкун, М. Доган, Р. Екрема, С. Ергун, Г. Іпектен, М. Ісен, В. М. Коджатурк, І. Кутлук, Ф. Кьопрюлю, С. Нюзхет, О. Окай, О. Октай, О. Окумуш, І. Пала, С. Сулейман, Г. Халимоненко, Хаммер, Г. Г. Хатемі, В. Холбрук, В. Челебі та багатьох інших.

На думку турецького літературознавця Іскендера Пали, Шейх Ґаліб є одним з видатних поетів літератури

Дивану, який жодного разу не зрадив догмам ордену Мевлеві. Він використовував псевдонім "Шейх" або ж "Деде" не для того, щоб відрізнитись від інших поетів на ім'я Ґаліб, а для того, щоб підкреслити свою відданість ордену Мевлеві. Іскендер Пала вважає, що Шейх Ґаліб є найвеличнішим поетом ордену Мевлеві (адже сам Мевляна ще не належав до ордену) [13, с. 162].

Ґаліб вартий того, щоб його називали мюрідом на шляху Мевляни [14, с. 16].

Іскендер Пала зауважує, що "Ґаліб, народившись на світ, одразу ж із першим подихом вдихнув дух ордену Мевлеві, адже вся його сім'я належала до цього ордену. Останній свій подих він зробив вже як шейх (деде) цього ордену. Отже, можна сказати, що це недовге життя між двома подихами Ґаліб повністю присвятив ордену Мевлеві. Постає Джеляледдіна Румі займала одне з найважливіших місць у творчості Шейха Ґаліба.

Те, що називають любов'ю, то річ, притаманна Мевляні,

То є таємниця його сутності [14, с. 16].

Ґаліб звертається до свого наставника у газелі "До тебе звертання Ґаліба" словами, сповненими любові та шани:

Якщо у моїй уяві присутній трояндовий сад, якщо є весна серед моєї пори року, то це все від тебе [14, с. 18].

У мене голова іде обертом. Може, я – завірюха у пустелі?

Мене не існує.

Усе, щоя маю – від тебе [14, с. 20].

Гей, господарю Анатолії! Схованка Ґаліба – це ти. Тому я біжу тільки до тебе, тільки до тебе звертаюсь.

Якщо у мене зараз на голові і є мевлевійська шапка – це, хвала Аллаху, від тебе [14, с. 20].

У своєму месневі "Гюсн та Ашк" (Краса та Любов) поет присвятив своєму духовному учителю частину "Хвала Мевляні – Джеляледдіну Румі", який засвідчує, яке значення має Мевляна для Шейха Ґаліба:

Після Пророка Мухаммеда Аллах більше не надішле світові інших пророків; натомість маємо святих, яким відомі приховані таємниці.

Шах того товариства – Молла Гюнкар. Цьому світові вистачає одного правителя.

Він – султан на троні країни знань; він сів на сіджаде Алі – лева Аллаху.

Він вищий за всіх знавців релігії; його можна назвати пророком Анатолії.

Значення його слів (як Ісуса) дарують життя. Він, як Меґді, відроджує шариат.

Шейх Ґаліб обожнює талант Румі, підноситься глибиною його думок:

Його думки – це путівник на шляху правди; він – наче довірена особа Ебубекіра Сиддика.

Він – сонце неба, що над тими, які пішли від роду імама Алі; він – золота ланка у ланцюгу тих, хто йде шляхом Алі.

Його перо написало і ми зрозуміли, що означає сильний голос Давуда.

Країна султанату його слова настільки велика, що лише один її бік зі столицю Едхемоулу Ібрагіма.

Він такий самий воїн, як і Ібрагімі Гюльшені, став соловейком у тому саду.

Небесний дерев'яш помер від любові до нього; сонце та місяць того неба розірвали свої груди.

Його бейти, що мають велику цінність, несуть таємниці шариату та правди так само, як аяти Корану... [10, с. 51].

"Месневі" Румі поет перечитував 11 разів, усе глибше осягаючи його сутність. З того часу, коли Ґаліб вже отримав титул шейха, він кожного вівторка та кожної п'ятниці проводив публічні читання "Месневі", які відві-

дували шейхи усіх мевлевійських текке Стамбула (з Єнікапи, Касим Паша, Бешікташ) [5, с. 108].

Подивись на довершеність його "Месневі", дотепер ще на жодний твір, крім цього, не казали: "Сутність Корану".

Шейх Ґаліб наголошує на тому, що творчість Мевляни буде існувати у всі часи, у всьому світі:

Розчинення в Аллаха Мевляни, вінця суспільства святих, падишаха та добродія чистих душою, хвилями моря пізнання Права (Аллаха) та людей охопили весь Схід і Захід.

Його сила крокує чотирма частинами світу; його щедрість (наче вода) плине з часу в час.

Весь світ переповнений його щедрістю. Вже говорити про його чудеса – справа пуста.

Шейх Ґаліб – справжній суфій свого часу. Любов до суфізму йому була прищеплена ще змалечку. Дідусь Ґаліба – Кючек Мухаммед Деде був дванадцятим шейхом Мевлевихане Єнікапи, оберігачем усипальні Мевляни в м.Конья. Спосіб життя Кючек Мухаммеда Деде, його прихильність та самовідданість ордену Мевлеві сприяли вплину на світобачення та вірування поета.

Не менш важливою статтю у становленні Ґаліба як суфія і, що важливо, поета, є його батько, Мустафа Решід Ефенді. Він був освіченою людиною, послідовником ордену Мевляни, працював писарем у візирів Дивану. Він відіграв важливу роль у житті та творчості поета, був його першим учителем і наставником. Завдяки йому він навчився арабської та перської, засвоїв граматику та правопис [3, с. 16]. Батько поета вірив у його талант. Коли Ґаліб узявся писати "Гюсн та Ашк", то кинув писати ще на початку. Але батько наполіг на продовженні роботи над твором [9, с. 581]. Можна сказати, що в певній мірі ми маємо завдячити йому. Адже тоді світ не побачив би цього шедевра не лише турецької, але й світової літератури. Ґаліб дуже поважав свого батька, був йому безмежно вдячний і присвятив йому 18 бейтів свого твору "Гюсн та Ашк":

Причиною гармонійного закінчення цієї частини стала особа, яка варта найвищих похвал.

Це – закоханий у шлях всевишності, самотник текке серця та служник тих, хто любить Мевляну – мій батько Рашид Ефенді.

Він узяв за руку того, хто збився з правильного шляху і у справі вміння складати вірші показав шлях Піра.

Він, воїн поля, явивши щедрість, наповнив мене водою вічності.

Він удвічі виконав свій обов'язок батька, тому що був моїм провідником у світі любові.

Щоб я не сказав, вихваляючи його, все це не є показним.

Ця гідна людина своїм щедрим подихом оживила мене, як ней.

Він став причиною і проявив милість, і таким чином я зміг прислужити безлічі сердець.

Справді, я знову ожив завдяки його великодушності, заперечувати це було б блюзнірством і невдячністю.

Але вони самі на це навіть не скажуть "милість" (добро, щедрість), а я не обмежусь цим словом, я вірю, що це є чудом.

Море великодушності бездонне, у тому морі безліч перлин щедрості.

Якщо милостивий та милосердний Аллах забажає, то таємниці духовного світу будуть розкриті.

Ваканювіс Перте – турецький історіограф, товариш Ґаліба. У 1781 році він зібрав та укомплектував "Диван" Ґаліба. Згодом до цього "Дивану" були додані вірші, які поет писав пізніше. "Диван" Ґаліба – 28 касид (2 нат, 4 Мевляні, 1 Султану Веледу, 2 Рюсухі Ісмаїлу Анкарали

Деде, 9 Султану Селіму, 3 Беян Султан, 1 Шейхюльіслам Шерід Ефенді, 1 Дефтердар Шериф Ефенді, 1 Решід Гамет, 1 Ходжа Нешет), 69 таріх, 13 терджібент, 1 сакінаме, 8 мюседдес, 18 тахміс, 4 мухаммес, 1 тардурекіб, 11 шарки, 11 месневі, 333 газелі турецькою, 36 перською, 2 мюстезат, 1 мерсіе, 2 люгаз, 53 кита, 73 рубаї, 91 мюфрет, 4 мисра. У бібліотеках Туреччини налічується за 30 рукописів Дивану Ґаліба [8, с. 16].

На відміну від інших поетів свого часу Шейх Ґаліб не був прихильником палаців та султанів. У його "Дивані" немає жодної касиди, навіть рядка про правителя Абдүлхаміда I. [12, с. 3]. Але Ґаліб дуже товаришував з Селімом III, написав на його честь 11 касид, 24 таріх, 1 терджіі бенд, 1 шарки, 2 месневі. Ґаліб зазначає, що разом із знайомством з Селімом III у нього почався новий період життя, а в країні знову встановився лад і порядок. [26 Şeyh Galib kitabı Beşir Ayvazoğlu]. Між правителем і поетом зав'язалися товариські стосунки, оскільки вони мали схожість світобачення. Селім III був прихильником ордену Мевлеві, прихильником діяльності Ґаліба як шейха, та шанувальником його творчості. На думку істориків, той факт, що Селім III одного разу подарував поетові безцінну копію Месневі Румі у виконанні майстра каліграфії Чеврі (пом. 1655), є одним з доказів існування між ними мевлевійської дружби [5, с. 108]. Ось як сам поет змальовує постать Селіма III:

У цієї країни було три падишахи на ім'я Селім;

Один – гнівливий, другий – з м'яким характером.

А третій має і гнівливі, і м'які риси характеру [2, с. 46].

Справедливість у часи його правління врятувала світ від спраги,

Змусила все навкруги зеленіти. Він, наче хмара, з якої плються перлини [2, с. 46].

Гей, володарю часу та падишах падишахів, який виблискує, наче Дара (іранський правитель)

Причиною цієї промови стала твоя допомога та доброта [2, с. 46].

Бували часи, коли цінність майстерності різко знизилась,

Але прийшов ти і своєю безмежною добротою повернув цінність майстерності [2, с. 46].

Були такі дні, коли ми змушені були приховувати свої знання та майстерність.

Слава Аллаха, що бутон наших надій розкрився,

Тисячу разів – "Слава!" [2, с. 46].

Твори Ґаліба доводять, наскільки він був високого суфійського духу – оди відомим суфіям Мухїддіні Арабі, Садреддіні Коневі, Гамет Ріфаї, оповідання про Баязида Бистамі, Ебу Хаси Хаддада [11, с. 18].

Меджмуа Ґаліба "Меджмуаї ешар" – про життя та творчу спадщину суфійських поетів, які мали неабиякий вплив на творчу долю Ґаліба. "Джезіреї Месневі шерхі" – коментарі до творів відомого суфія 16 століття Юсуфа Сінечака. "Шерхі Джезіреї Месневі" – тлумачення (складається з 704 бейтів, тлумачень перських слів турецькою мовою для тих дервішів, які не володіли перською мовою). "Ессохбетуссафіє" – коментар до твору Кюсеч Ахмеда Деде. "Еттухфетюльбехійє фі тарікатіль мевлевіє" – присвячений Мевляні та ордену дервішів Мевлеві [11, с. 27]. "Еррісалетюль Бехійє фі тарікатіль Мевлевійє" – пояснення та роздуми щодо твору Кюсеч Ахмеда Деде "Ессихбетус Сафійє", який несе важливу інформацію про орден Мевлеві. "Тезкіреї Шуараї Мевлевійє" – біографії відомих поетів ордену Мевлеві, уривки з віршів певних поетів. Ґаліб, зібравши матеріал, передав цю працю у чорному варіанті дервішу Есрау Деде, який все укомплектував і видав [6, с. 29].

До Дивану Ґаліба входять 8 невеликих месневі, пронизаних ідеями ордену Мевлеві: "Соловейко та качка"

(47 бейтів), "Розповідь про Махмуда Газневі" (29 бейтів), "Лейла та Меджнун" (18 бейтів), "Мевляна та візир Муїноддін Перване" (19 бейтів), "Мевляна та мюрид" (20 бейтів), "Хаддат та Шиблі" (25 бейтів), "Аттар" (55 бейтів), "Баязид Бестамі" (18 бейтів). Мова цих месневі досить проста, наближена до народної, адже поет написав їх виключно із дидактичною ціллю. Він наставляє на правильний шлях у житті, який окреслений догмами шаріату та ордену Мевлеві [13, с. 174].

Одним з найвеличніших творів Дивану Ґаліба є його месневі "Гюсн та Ашк" (Краса та Любов) (1782-83 рр.). В основі твору лежить тема божественної любові. Головними героями є парубок на ім'я Ашк (Любов) та молода дівчина на ім'я Гюсн (Краса). Ашк хоче бути поряд із Гюсн, але на його шляху з'являється багато перешкод. Поет яскраво змальовує почуття Ашка до Аллаха:

Горе любові охопило його серце, він вже не боявся ні знищувального потопу, ні кінця світу.

У нього з очей капотіли крихти серця, з кожного слова виходив вогонь.

Якби він дмухнув зі своїх спалених легенів на море горя, то повітряні зліббашки з піни моря не вмістилися б навіть на небі.

Якби він у пеклі холодно зітхнув, то навіть люта зима позаздрила б пеклу.

Коли він від смутку плакав та сумував, то обертав спекотний липень на зимовий місяць.

"Мені дуже потрібна перлина на ім'я Гюсн, я боротимуся і обов'язково виїду переможцем.

Вона – перлина, а моє серце – її перламутр, тому що той, хто любить і кого люблять, між собою – як спадкоємець і попередник.

Гюсн – яскраве сонце, а я – небо того світила".

Для того, щоб молоді могли бути разом, Ашк повинен був дістатись Дійар-и Кальб (Кам'яниці серця):

Він, не гаючи часу, запитає про шлях до Країни Серця і з радістю вирушив у путь.

На всьому важкому шляху Ашка його покровителем та помічником був Ґайрет (стійкість):

Біля нього був Ґайрет, кожне слово якого обпікало, наче вогонь.

Він був дядьком змученого, він був хмарою, яка виростила перлину уяви (Ашка).

Він був свічкою, груди якої палали, він був сьйвом, яке освітлювало гарем зібрання смутку.

Він виховував того із розбитим серцем для того, щоб він, як маленький племінник, спалив кожну країну.

Він постійно одягав його у вбрання таке чорне, як зіниці тих, хто страждає від кохання.

Він беріг його з року в рік як насіння півонії для того, щоб з'явилась палаюча рана його серця.

Він ховав його у бавовну, щоб сердечна рана наповнилась кров'ю.

Він привчав того красеня, як дитину сльози, грається з землею горя;

Для того, щоб цей красень, коли виросте, як надгробний камінь дивився з очікуванням на дорогу...

Шейх Ґаліб, описуючи всі пригоди Ашка, мав на меті показати шлях дорослішання до божественної любові, тобто Ашк – це дорослішання, а пригоди – це переживання душі і серця, процес становлення на вірний шлях:

І враз очікування жах скував мене;

Як соловейко той, весни чекав я довго.

Здолав я океан вогню, мене до берега прибило;

Лише торкнувшись тверді я розбився на уламки, наче келих.

І пив я докорів коханої гірке вино.

Коли ж Ашк досягає Кам'яниці серця, господарем якої є Гюсн, це означає, що Любов і Краса, незважаючи

ні на що, завжди будуть поряд, тому що вони неподільні, адже божественна любов є основою божественної краси (Вахдеті Вюджут).

Турецький дослідник Н. Тюрінай, наголошуючи на суфійському забарвленні твору, вважає образ роду Мухаббетогуллари (Діти любові) зображенням товариства прихильників Мевляни, адже всі головні герої месневі, крім Сюгана (Божественне Слово), є представниками того роду [100]. Змальовуючи сам рід, поет не випадково згадає ней, який є одним з основних атрибутів дорослішання ордену Мевлеві:

Їхні халабуди були імлюю зітхань через нестатки; їхні розмови були сповнені стогоном, як ней.

Усі страхітливі образи месневі (палаюче море, велетні, відьми, колодязь), на думку Н. Тюрінай, є різними станами душі головного героя. Адже митці створюють атмосферу фантастики задля того, щоб розкрити душевні страждання, муки, страхи, які вони не можуть висловити словами [15, с. 105].

Джеляледдін Румі казав: "Тієї ночі, коли я помру, не побивайтеся, радійте, тому що то буде ніч зустрічі з тим, кого найбільше люблю". Зважаючи на таке світосприйняття суфіїв, не здається дивним той факт, що головний герой месневі не боїться смерті, яка загрожує йому майже на кожному кроці. При зустрічі із велетнем, який збирався проковтнути Ашка, він одказав:

"Не намагайся мене налякати, це марно. Те, що я називаю зустріччю, і є смертною годиною.

Думка про кохану існує не лише в мені. Якщо я помру, то трава, яка виростає на моїй могилі, теж буде стогнати;

У всьому цьому колодязі виростає очерет і буде співати закоханим пісні про сум розлуки.

Ця любов і бажання ніколи не покинуть нашого розуму, цей дим буде завжди існувати у наших печках!

Це факел страждання, він повік не згасне! Можна віддати душу, але покинути цей шлях – повік!.."

Ця смерть – то вічне життя, але якщо цього ти прагнеш заради нефсу, то це лише зашкодить.

Досить цікавою є позиція Н. Тюрінай щодо мікропоетики "Гюсн та Ашк". Він вважає, що одним із доказів того, що Ґаліб був справжнім суфієм ордену Мевлеві, є особливості елементів форми його месневі. За поділом Тюрінай, твір композиційно складається з 4 частин, і тому нагадує композицію айну (урочистий спів дорослішання ордену Мевлеві) [15, с. 111]:

Любов Гюсн до Ашка. Цю частину дослідник прирівнює до першого "селям" (привітання у айні).

Любов Ашка до Гюсн. (другий селям).

Подорож Ашка – чіле (третій селям).

Досягання Ашком мети (четвертий селям).

Він також додає, що існування у творі чотирьох тадгіє і чотирьох "Закликів до келаря" є додатковим елементом доказу того, що твір є своєрідним айном [15, с. 112].

Велика кількість поетів, таких як Ваканювіс Пертев, Фаік Омер, Даніш, Небіль, Есрар Деде, Неййір Деде, Зівєр Паша, Боснали Фехім, Шереф Ханим, Шейхюльїслам Аріф Хікмет, Кара Шемсі, Кахйазаде Аріф та інші писали коментарі до газелей Ґаліба [11, с. 28]. Творчість Ґаліба вважалась неперевершеною і після Танзімату. У 1911 році вперше було проведено святкове засідання з нагоди ювілею Ґаліба [11, с. 29-30]. Шейх Ґаліб є одним з небагатьох поетів літератури Дивану, на творчість якого ще й до сьогодні пишуть назіре (коментарі) відомі поети та романісти. Шейх Ґаліб – поет-суфій, його творчість насажена духовною містичною традицією, коріння якої – у глибинах історії, пов'язаних з ісламом. Збереження суфійських традицій здійснювалося завдяки творчому та сумлінному ставленню до

спадщини попередніх поколінь, як великий суфій Шейх Ґаліб присвятив своє життя продовженню справи суфійського учителя Мевляни.

¹Чумтик У.К. В поисках скрытого смысла. Суфийский путь любви. Духовное учение Руми: Пер. с англ. — М.: Ладомир, 1995. — 544 с.
²Alparslan A. Şeyh Galib. Türk Büyükləri dizisi. Sayı 101. — Ankara: İnsan yayınları, 1988. — 200 s.
³Ayvazoglu B. Şeyh Galib'in hayatı // Şeyh Galib kitabı. — İstanbul: Kültür İşleri Daire Bakanlığı, 1995. — S. 15-31.
⁴Banarlı N. S. Resimli Türk edebiyatı tarihi. — İstanbul: Milli eğitim basımevi, 2001. — 1366 s.
⁵Gawrych G.W. Sheyh Galib and Selim III. Mevlevilism and the Nizam-i Cedid // International journal of Turkish studies. — 1987. — Vol. 4, No 1. — P. 91-114.
⁶Gölpınarlı A. Şeyh Galib. Hüsn ü Aşk. — İstanbul: Mesit

yayınları, 1968. — 120 s.
⁷Haktanır Ü., Ar K.C. Tasavvuf Hastalığı ve Mevlana.- İstanbul: özel yayınevi, 2002. — 445 s.
⁸İpekten H. Şeyh Galib. Hayatı, sanatı, eserleri. — Ankara: Akçağ, 2005. — 150 s.
⁹Köprülü F. Türk edebiyatı tarihi. — Ankara: Akçağ, 2003. — 446 s.
¹⁰Nur Doğan M. Hüsn ü Aşk. Metin-nesre çeviri- Notlar ve açıklamalar. — İstanbul: Ötügen, 2003. — 420 s.
¹¹Nüzhet S. Şeyh Galib. — İstanbul: Kanaat kütüphanesi, 1932. — 150 s.
¹²Okay M.O. Galib Dede'nin dramı // Yedi iklim. Cilt 9, sayı 61. — İstanbul: Derhal yayınları, 1995. — S. 3-5.
¹³Pala İ. Galip vardır Şeyh Galib'den içeru // Şeyh Galib kitabı. — İstanbul: Kültür İşleri Daire Bakanlığı, 1995. — S. 161-170.
¹⁴Pala İ. Şeyh Galib. Şahane gazeller 5. — İstanbul: Kapı yayınları, 2004. — 93 s.
¹⁵Türinay N. Klasik hikayenin son merhalesi: Hüsn ü Aşk // Şeyh Galib kitabı. — İstanbul: Kültür İşleri Daire Bakanlığı, 1995. S. 87-121.

Надійшла до редколегії 02.10.06

М. Модаббері, проф.

ПЕРІОДИЗАЦІЯ ТА ЖАНРОВИЙ ПОДІЛ ПЕРСЬКОЇ ПРОЗИ

У статті оглядового характеру йдеться про періодизацію та жанрову класифікацію перської прози від IVст. до XVст. гіджри.

This article provides detailed information about the periodisation and genre classification of the Persian prose from IV to XV century of hijra.

Історія перської прози, як і історія всієї перської літератури, налічує 1200 років, і природно, що історія перської прози має починатись тоді ж, коли й офіційна історія перської поезії — у III ст. хіджри (IX ст. від Р. Х.), але нажалі, жодного твору чи згадки, окрім здогадів та припущень, про прозовий твір, що відносився б до того століття на сьогодні ми не маємо. Найдавніші відомі нам прозові твори належать до наступного, IV ст. хіджри (X ст. від Р. Х.). З того часу пройшло більше тисячі років і перською мовою були написані тисячі книг, великих та малих, в усіх галузях науки та літератури. "Перською мовою протягом історії було написано багато прозових творів різної тематики. Зокрема: національний героїчний епос, інші різноманітні оповідання та романи, казки та розповіді, філософські, дидактичні, соціологічні та наукові твори, твори з питань суфізму (ісламського містицизму), історії, релігії, життя святих та суфійських вчителів, життєписи вчених, письменників та поетів, критичні твори, книги з питань листування та інші" [6, т.1, с.47]. Цей довгий процес можна класифікувати з різних точок зору. "Безсумнівно, способи написання творів у різні епохи відрізнялись, проте можна вказати два основні способи: простий, логічний, неускладнений, та ускладнений, такий, що тяжіє до прикрашання" [5, с.5].

Але у будь-якому разі, класифікація цього процесу потребує уваги до особливостей стилю та способу написання творів. Між тим, способи написання прозових творів звичайно вказують на найважливіші та найчастіші їх жанри.

Періоди розвитку перської прози

Проста, логічна, неускладнена проза — від IV ст. хіджри (X ст. від Р. Х.) до VI ст. хіджри (XII ст. від Р. Х.)

Штучна, ускладнена, така, що тяжіє до прикрашання — від VI ст. хіджри (XII ст. від Р. Х.) до VIII ст. хіджри (XIV ст. від Р. Х.)

Епоха занепаду перської прози — від VIII ст. хіджри (XIV ст. від Р. Х.) до середини XII ст. хіджри (XVIII ст. від Р. Х.)

Епоха "літературного повернення" — від XII ст. хіджри (XVIII ст. від Р. Х.) до кінця XIII ст. хіджри (XIX ст. від Р. Х.)

Проза нового періоду — XIV — початок XV ст. місячної хіджри (XX ст. від Р. Х.).

I. Проста, логічна та неускладнена проза.

Слід визнати, що цей спосіб існував завжди протягом тисячі років історії письменства, але у деякі періоди він користувався більшою популярністю серед великих письменників та вчених. Одним з таких періодів були IV — VI ст. хіджри, коли всі, чи принаймні найбільші твори пи-

салися у згаданому стилі. "Сенс терміну — مرسل نثر — проза, написана простим, логічним та неускладненим способом, полягає у тому, що така проза позбавлена будь-яких надмірних прикрас, на противагу поезії. Така проза в основному спирається на діалогічну, розмовну мову." [6, т.1, с.24]. Особливостями цього стилю прози є:

простота, ясність та недвозначність, яка має своїм джерелом природну народну мову,
 короткі речення,
 повтори (особливо повтори дієслів),
 мала кількість іншомовних, зокрема арабських слів та запозичень,
 присутність у творах говірок східного Ірану
 велика кількість додаткових літер,
 різноманітні перські словосполучення
 присутність великої кількості давніх перських слів, які у сьогоденній перській мові не використовуються.

"До монгольської навали уся перська проза була простою" [7, с.36].

Просту прозу цього періоду можна поділити на декілька окремих розділів з точки зору жанрово-стильової приналежності:

Саманідська проза — від IV ст. до сер. V ст. хіджри (XI ст. від Р. Х.)

Газневідська проза — від сер. V ст. до сер. VI ст. хіджри

Наукова проза — від IV ст. до кін. VI ст. хіджри (XII ст. від Р. Х.)

Естетична або суфійська проза — від IV ст. до сер. VII ст. хіджри (XI ст. від Р. Х.)

1. Саманідська проза

Цей стиль є найстарішим літературним стилем перського письменства який був розповсюджений в Ірані більш ніж століття і має в собі усі особливості простого стилю. "У період правління Саманідів, саманідська проза була простою, лаконічною та безепітетовою, перські слова превалювали над арабськими" (Бахар, Стилістика, т. 2, Вступ). Кількість арабських слів у літературі цього періоду становили приблизно 2–3 %, тобто це був найнижчий можливий рівень використання арабізмів, а отже, саманідська проза була чисто перською, чого не повторювалося більше ні в одному іншому періоді історії Ірану. Причиною такої назви як "саманідська проза" є одночасність появи цього стилю з правлінням династії Саманідів на сході Ірану. Творів, написаних у цьому стилі залишилось мало, але всі вони є вцілілими дорожочинними скарбницями перської мови, такими, як, наприклад, "Історія Бальами".

2. Газневідська проза

Відноситься до періоду від сер. V ст. до сер. VI ст. хіджри (XI ст. від Р. Х.), і через одночасність появи цього стилю з правлінням династії Газневідів. У цій прозі, окрім особливостей давнього простого стилю епохи Саманідів, помітні вирізняючі особливості, що притаманні саме цьому стилю. "У період правління династії Газневідів та перших Сельджуків арабська проза вплинула на перську, через що розповсюдились довгі речення і збільшилася кількість арабських слів у творах." (Бахар, Стилїстика, т. 2, Вступ). Потроху збільшувалась кількість довгих речень та арабських слів у творах літератури через усе більший вплив арабської мови, досягши обсягу від 10 до 12 %. Але все ж таки, порівняно з прозою наступних періодів, вона є простішою, повною давніх перських слів та нових перських та арабських словосполучень. Творів, написаних у цьому стилі залишилось більше, ніж від попереднього стилю, і секретарі великих дворів виявляють більшу прихильність до цього стилю. Найкращою книгою, написаною газневідською прозою, є "Історія Бейхаки".

3. Наукова проза

Період превалювання такого літературного стилю, як "наукова проза" був досить довгим – від IV ст. до кін. VI ст. хіджри (XII ст. від Р. Х.). Цей стиль написання творів, притаманний вченим різних галузей знань, через використання багатьох давніх перських слів та зрозумілості мови є близьким до саманідської прози. Особливостями цього стилю є тисячі наукових термінів, які зустрічаються на незчисленних сторінках цих книг. Перськомовні твори Абу Алі ібн Сіні та Абу Рейхана Біруні належать до цього стилю, а найкращим прикладом таких книг є цінна книга з медицини "Запаси Хорезмшаха".

4. Естетичні або суфійські твори

"Естетична або суфійська проза є першим з відгалужень простої прози і включає в себе книги та наукові твори суфійського та містичного спрямування" [5, с.5]. Ці книги розглядають питання суфізму та містицизму протягом часу від IV ст. до сер. VII ст. хіджри (XIII ст. від Р. Х.). Великі суфії та письменники цих століть писали свої книги та праці для загалу, який був недостатньо освічений, тобто для своїх учнів-муридів. Тому вони використовували у своїх працях розмовну мову і привносили до них народні слова та вислови. З іншого боку, через використання ними аїятів Корану, хадисів, висловлювань видатних релігійних діячів, а також передачі деяких висловлювань попередніх поколінь суфіїв з арабських книжок, кількість арабських запозичень у цих творах зросла до 20 – 30 %. Серед інших особливостей цього стилю слід вказати на літературні, а деколи і поетичні звороти, присутність гарних поетичних порівнянь, метафор, передачу гарних бейтів ліричного та суфійського спрямування, які надають прозовим суфійським творам нового вигляду. Передача чудових оповідань про життя деяких великих суфіїв також належать до окрас та опор естетичної прози. Отже, назва "естетична проза" надана цьому стилю через те, що вона не є простою та зрозумілою, і в той же час не виключно штучною, ускладненою, такою, що тяжіє до прикрашання, але, спираючись на естетичний смак та вибір письменника, знаходиться між цими двома стилями. Звісно, більше тяжіння до простої прози та цієї "проміжкової" прози, з її новими елементами та передачею містичних таїн та символів, призвело до того, що найкращі зразки прози з'явилися саме у цих віках. До них належать твори Мохаммада Газалі, Ахмада Газалі, Ейн-уль-Кузат Хамдані, Румі, Наджда Разі та такі книги, як Асар-ут-Тоухід, Кашф-уль-Махджуб. З цього приводу великий іранський стиліст написав: "Перські суфійські книги, по-

перше, дуже прості, гарні, зрозумілі, впливові, мають довершену морфологію та синтаксис і містять гарні давні перські слова, які згодом усі зникли. По-друге, вони містять зібрання термінів, специфічних для цієї верстви, але ці "гарності", "корисності" та стилістична довершеність не перетнули VI століття" [1, т.2, с.52].

II. Штучна, ускладнена, така, що тяжіє до прикрашання проза.

"У цю епоху перська проза поступово відходить від давньої простоти і проста та прекрасна перська мова творів періоду Саманідів поступово перетворюється на ускладнену, штучну прозу, яка змішалася з арабською. Основною причиною зміни стилю перської прози у цьому періоді слід вважати поширення арабської літератури серед освічених верств населення" [3, т.2, с.879]. Штучна проза з'являється серед офіційних письменників та секретарів великих дворів Ірану спершу через офіційне листування, а згодом – через незалежні від них книги з історії та літератури з середини VI ст. хіджри (XII ст. від Р. Х.). Професор Сафа писав: "Тяжіння до штучної прози є способом, побудованим на застосуванні різноманітних риторичних фігур та багатослів'я шляхом наведення розлогих описів, прикладів, віршів, різноманітних свідчень персів та арабів, використанні наукових термінів і т.п." [3, т.2, с.888]. Ця проза, на противагу до простої прози, не є природною, але прозою прикрас, технік, риторичних та літературних засобів, і цілком письменника є показати свою обізнаність з усією перською та арабською літературою. Від VI-VII до VIII ст. хіджри (XIV ст. від Р. Х.) багато письменників цікавилось штучною прозою, і паралельно з простою, нею були написані нові та цікаві твори. Однією з особливостей штучної прози є те, що процент арабізмів у літературі сильно зростає, що звісно було основною ціллю і бажанням письменників. А також використання складних арабських слів, арабських виразів та речень у перському тексті, наведення віршів відомих арабських та перських поетів, а окрім цього використання порівнянь, метафор, епітетів, які призводять до того, що іноді ця проза здається поетичною. Довгі речення з різними структурами стають більш вживаними, а використання синонімів і різноманітних стилістичних засобів (римова проза), наукових та технічних термінів інколи роблять таку прозу настільки складною та заплутаною, що мало хто може читати та розуміти такі твори. Природно, що штучна проза не могла користуватися увагою письменників в усі періоди, а тому вона потребувала певних умов для своєї появи та розквіту, умов, які склалися саме у ті століття. Перший твір повністю написаний штучною прозою, який сам століттями був взірцем для письменників – переклад "Калілі і Дімні", твір Насруллаха Монші, письменника VI ст. хіджри (XII ст. від Р. Х.), а після нього були написані десятки творів на різноманітні теми, зокрема, твори з історії та літератури, такі як Марзбан-наме та Рахат-ос-содур.

Римована проза

Тут варто сказати про один вид прози, що є проміжним між двома вищезгаданими стилями – римовану прозу. У римованій прозі уся увага письменника звернена на використання різних способів прозового римування (садж) у реченнях та діалогах з тим, щоби створити певний ритм мови при вимові чи читанні твору. "Ціль римованої прози – створення певного ритму у тексті, коли слова мовця діляться на групи з декількох однакових складів, що римуються або інколи не римуються" [6, т.1, с.31]. У часи, коли більше використовувалась проста проза, тобто у V-VI ст. хіджри, римована проза також користувалась простими елементами, а за часів впливу штучної прози римована проза тяжіла до

останньої. Цей стиль завжди був засобом урізноманітнення літератури, але не заохочувався письменниками.

Започаткував просту римовану прозу у середині V ст. хіджри (XI ст. від Р. Х.) ходжа Абдуллах Ансарі, наукові праці якого у більшості написані вищенаведеним способом. У VI ст. хіджри пишеться книга "Макам ат-е Хаміді", повторюючи арабські її примірники, а у VII ст. хіджри (XIII ст. від Р. Х.) Сааді Ширазі, пишучи "Голестан", підносить цю прекрасну прозу до вершини її розвитку, на століття роблячи її приміром для наслідувань письменників. Убудь-якому разі, важливо те, що у проміжку від IV ст. хіджри (X ст. від Р. Х.) до кінця V ст. хіджри (XI ст. від Р. Х.) з'являлися найкращі твори, написані простою, штучною, римованою прозою, багато з яких вважаються шедеврами перської мови і поезії.

III. Епоха занепаду перської прози

Від VIII ст. хіджри (XIV ст. від Р. Х.) до середини XII ст. хіджри (XVIII ст. від Р. Х.), на жаль, з'являється менше гарних прозових творів. "Основна більшість прози того часу або малозначна і недовершена, ... або заплутана, затягнута та несмак." [1, т.2, с.258]. Негативний вплив монголів і татар та антикультурні та антисоціальні впливи періоду правління монголів почалися поступово з VIII ст. хіджри і перська література і в прозі і у поезії зазнала не завжди потрібних змін, а псування мови проникло і у літературні твори. Професор Бахар пише: "З того ж часу стає очевидною слабкість літератури, зіпсованість, застарілість, неухвага до змін і зцілення прози, а також початок псування літератури, відсутність поглибленого вивчення вимови слів і зворотів, забуття правил морфології та синтаксису, слабкість мови та значення." [1, т.2, с.179]. Велика кількість тюркських та монгольських слів та виразів, які використовувалися у книгах з VII ст. хіджри у цей час іще збільшилась. Правильність письма, мови, краса слова потихеньку знищувалися з'являлось багато слабких та посередніх творів. "Найважливішим наслідком періоду занепаду є компіляторна проза, що має деякі особливості і простої і штучної прози, і знаходиться між ними, не потрапляючи чітко у рамки жодної з них." [5, с.7]. Дивним є те, що у цьому довгому періоді перська мова і література знаходилися на піку свого поширення на півострові Індостан та в Османській імперії, тобто на всьому Середньому та Близькому Сході, Середній Азії та півострові Індостан, але якість творів не можна порівняти з цією великою кількістю.

На півострові Індостан приїжджі письменники-перси та навіть індійці, що писали перською виявили тяжіння до простої прози і було створено багато перекладів санскритських книжок перською, історичних, суфійських та релігійних прозових творів посередньої, доброї, а інколи і першочергової якості. "Загалом, слід сказати, що стиль письма вищезгаданих перськомовних авторів у тих творах, що дійшли до нас є простим з ухилом до простої прози" [4, т.5, с.1454]. У Ірані доби Тимуридів та Сефевідів можна знайти усі прозові стилі, зокрема компіляторну прозу і здається можна сказати, що найбільше і найкращих книг написано саме нею. Проста проза інколи доходить до банальної, слабкої та низької прози. Багато релігійних творів, а також народних оповідань цього періоду належать до цього різновиду. Штучна проза також використовується занадто часто, що призводить до її каналізації, а її приклади важко порівняти зі взірцями минулих століть. Доктор Сафа писав: "Коли ми говоримо про штучну прозу цього періоду, не треба згадувати зразкові твори VI- VIII ст. хіджри, оскільки не час призвів до їх появи, і ні письменники, ні читачі не мали високої освіти для їх створення й розуміння" [4, т.5, с.1457]. Убудь-якому разі, хочау стилях письма й

були присутні недоліки, було написано багато творів, більшість з яких складали твори з історії, біографії поетів, словники, релігійні книги, суфійські твори, народні казки та оповідання ...

IV. Епоха "літературного повернення"

Літературного повернення є особливим періодом, який починається з падінням династії Сефевідів в Ірані у середині XII ст. хіджри (XVIII ст. від Р. Х.). Письменники цього періоду намагались врятувати письменство від декількох століть затишшя, слабкості та непевних стилів. Проза повернення – тобто повернення і звернення письменників до правильних засад письменників часів до занепаду. Цей рух був поширений в Ірані до кінця XIII ст. хіджри (XIX ст. від Р. Х.) та доби "машрутії". Прозу періоду "повернення" можна уявити як спектр, що починається від штучної, проходячи римовану, потроху приходить до простої прози. Едвард Браун пише: "Останнім часом відбувся великий прогрес у царині прози, оскільки ці прозаїки хотіли наслідувати своїх попередників, що писали простіше, аніж у післямонгольські часи, а іншим фактором стало останнє розповсюдження видавництва газет, яке хоча й не обов'язково призвело до появи гарного стилю, але принаймні поширило скорочення та спрощення" [7, с.361].

Зміни XIII ст. хіджри, знайомство іранців з європейською цивілізацією та літературою, поява технології друку та заснування газет та преси, переклади європейських творів, і інші питання нової перської культури стали причиною того, що стиль письма попрямував до простої прози, і ця потреба була такою, що триває і до сьогодні. Справді можна засвідчити, що після декількох безуспішних для перської прози віків створюються твори простого, штучного стилю, римованої прози, які можна згадати Серед них слід згадати великих письменників, таких як Каем Макам Фарахані та нижченаведені, які мали спільну долю у таких змінах.

V. Проза нового періоду

З кінця періоду правління Каджарів та конституційної революції в Ірані, рух до простоти письма усе збільшувався і співвідносився з новими культурними та соціальними змінами в Ірані, зокрема відповідав на зміни сучасної перської мови, що швидко змінюється, з приходом нових слів та термінів з інших мов, особливо французької, та під впливом перекладів та мовних відносин з англійськими країнами. Результатом цих відносин є поява нових простих стилів письма. Доктор Шаміса пише: "Проза яка за часів "машрутії" спростилася, зокрема завдяки появі різноманітних газет, потроху потоншала і виправилася ... з'явилось декілька нових жанрів, як от стаття та оповідання ... треба пригадати, що проста, вірна та неприкрашена проза сьогодення не просто з'явилась на світ" [2, с.251]. Про це доктор Йахаки також написав: "Перська проза ... під впливом творів, перекладених з європейських мов, досягла високого ступеня простоти і у будь-якому разі, досягла готовності для еволюції у розповідну прозу" [8, с.189].

1. Літературна та академічна проза

"Це спеціальна проза, якою пишуться літературні та природничі роботи та дослідження, літературна та художня критика, і частіше використовується в університетському середовищі та викладачами перської мови та літератури. Загалом, академічна проза є зрілою, міцною, заснованою на правилах традиційної перської орфографії і має міцний зв'язок з давніми текстами" [8, с.221]. Про це можна знайти сотні дослідницьких та літературних статей у спеціалізованих видавництвах, які є довершеними зразками академічної прози. Такі письменники, як Саїд Нафісі, доктор Заррінкуб, доктор Юсефі, Моджтаба Мойнуві, Аббас Екбаль Аштіяні, і інші кращі творці цього виду прози.

2. Розповідна та описова проза

Ця проза потроху з'явилася з кінця епохи правління Каджарів і гарячої пори конституційної революції, з такими людьми як Алі Акбар Деххода, Талебов, Зайнуддін Маракеті, Мірза Хабіб Ісфгані та Мірза Малькам хан, а після конституційної революції, поширилась завдяки сейіду Мохаммаду Алі Джамальзаде, що писав у стилі "нового оповідання". Такий стиль написання оповідань, чи довгих, чи коротких, не мав попередників у історії іранської літератури і повністю знаходився під впливом європейської літератури. Протягом більш ніж 80 років такі письменники, як Садек Хедайят, Джалал Алахмад, Садек Чубак, Голямхасейн Саеді, Сімім Данешвар, Ахмад Махмур, Махмуд Доулятабаді, Есмаїл Фасіх та десятки інших створили багато творів на шляху розвитку цього жанру. В оповідній прозі, на противагу до сучасної академічної прози, багато уваги приділяється розмовній мові простих людей. Спочатку у творах використовувалась письменниками розмовна мова населення Тегерану, а згодом, говірки й інших міст, що привнесло у літературу тисячі слів і висловів народної мови в оповідання.

3. Газетна проза

З часів появи газет і преси пройшло більше 150 років і сотні видань та газет були надруковані по всьому Ірану. Оскільки газети є видом зв'язку з населенням та особливим застосуванням газет, цей жанр прози використовувався для повідомлення новин. Це проста проза, яка, на жаль, через поспішність, іноді неуважність, із появою неправильних, не літературних слів, відкрила шлях псуванню перської мови через газети та інші друковані видання, а також радіо та телебачення, які поширюються саме з використанням цього виду прози. На жаль, цілі покоління молоді вчать саме на цьому прикладі, і легкість для сприйняття, неуважність до написання, використання неправиль-

них слів, непотрібних іноземних слів вважаються особливостями газетної прози.

4. Наукова проза

Наукова проза пов'язана з написанням наукових книг з точних наук, типу медицини, математики, астрономії, базових наук, технічних та інженерних наук і деяких природних наук, типу філософії, психології, соціології і т. ін. Деякі з цих видів прози, через їхню перекладність, знаходяться під впливом норм і правил іноземних мов. Деякі письменники намагаються, створюючи перські слова на противагу іншомовним, відігравати діяльну роль у мові, що розвивається. Разом з цим, спостерігається дивна двоїстість у таких книгах – з одного боку – потрібних, гарно написаних книг, що уважно та прискпливо використовують терміни та звороти і являють собою гарні взірці наукової прози, а з іншого – твори, що переповнені недружнім та ненауковим словотвором, який породжує дивну мову, суху, неінформативну прозу, яка насправді відштовхує читача, або надмірно використовуючи іншомовні терміни та слова, завдають шкоди перській прозі.

На цьому матеріалі можна дослідити й інші жанри перської прози, але, з огляду на об'єм статті, обмежимося викладенням вище.

11. Бахар, Мохаммад Таки, Стилистика, вид-во Амір Кабір, Тегеран, 7-е вид., 1380. 12. Шаміса, Сірус, Стиль прози, вид-во Мітра, Тегеран, 5-е вид., 1380. 13. Сафа, Забіхоллах, Історія літератури в Ірані (у 2х т.), вид-во Фердоус, Тегеран, 13-е вид., 1373. 14. Сафа, Забіхоллах, Історія літератури в Ірані (у 5и т.), вид-во Фердоус, Тегеран, 4-е вид., 1373. 15. Модаббері, Махмуд, Словник слів та виразів штучної прози, вид-во Хадамаат-е Фархангі, Керман, 1376. 16. Сафа, Забіхоллах, Скарбниця слова, вид-во Амір Кабір, Тегеран, 5 – е вид., 1380. 17. Браун, Едвард, Історія літератури Ірану (від Сефевідів до сьогодення), переклад доктора Бахрома Мокаддаді, вид-во Морварід, Тегеран, 1 – е вид., 1369. 18. Іахаки, Мохаммад Джафар, Як спраглий глек, вид-во Джам, Тегеран, 3 – е вид., 1375

Надійшла до редколегії 01.09.06

О. Коноваленко, асп.

ДРЕВНІ СТИЛІ КИТАЙСЬКОЇ ЛІТЕРАТУРИ ТА ІСТОРИЧНИЙ РОЗВИТОК ПРОЗИ

Розглядаються питання зародження та розвитку прозової китайської літератури під впливом соціально-історичних факторів, а також деякі аспекти класичних стилів китайської літератури.

This article deals with creation and development of Chinese classic prose under the influence of social and historic factors. It also touches upon some aspects of the classic styles of Chinese literature.

Китайська література належить до таких, що за своїм розмахом, об'ємом та впливом на інші літератури можуть бути названі світовими. І дійсно, так само як класичні літератури Греції та Риму лягли в основу сучасних європейських, так і китайська література створила літературну мову (веньянь), освіту, всю духовну культуру далекогосхідного регіону – Японії, Кореї, В'єтнаму. Навіть завойовники Китаю монголи та маньчжури, які старанно уникали чарівності китайської літератури, створили свою літературну мову на перекладах китайських романів. Характерною рисою китайської літератури є чітка наслідуваність в її розвитку, сила традиції. Ця особливість була визначена системою літературної освіти в країні, яка вимагала обов'язкового знання всіх основних літературних пам'яток минулого. Класична китайська література високо цінувалась і посідала в китайському суспільстві важливе місце. Про це свідчить той факт: виявивши літературний талант на державних іспитах, які почали проводитися в Китаї з прадавніх часів, учень міг претендувати на вищі посади в імперії. Доповіді імператору і його едикти входили в число рівноправних літературних жанрів.

Китайське класичне літературознавство поділяло всі літературні твори на прозові (вень) та поетичні (ши). Прозові твори, у свою чергу, розрізнялися за стилями, серед яких виділялися *саньвень*, *пьяньвень*, *юньвень*, *байхуавень* [8, с.25]. Стиль *саньвень* – "стиль вільної прози" – був найрозповсюдженішим стилем давньої китайської літератури. Він отримав ще одну назву *гувень* – давня проза. У цьому стилі написана більшість літературних пам'яток давнини, у тому числі твори Конфуція. Стиль *пьяньвень* – різновидність ритмічної прози, заснований на паралельності речень. Кожне слово одного речення співпадало за характером слову іншого речення, а кожні два чи чотири речення становили ритмічну групу, якій була властива певна кількість слів. Цей стиль був поширений в період Південних та Північних династій. Стиль *юньвень* китайське класичне літературознавство розглядало як ритмічну прозу, але фактично це був справжній поетичний стиль і твори цього стилю були віршованими. Літературні жанри мають свою історію, змінюються разом з художніми методами та стилями, у межах яких вони виникають та розвиваються.

Китайська література, як і література інших народів, починається з народної творчості – фольклору. У давній фольклорній китайській літературі сформувалися такі жанри літературної творчості як міф, прислів'я, казка, пісня. Велике значення в китайській літературі має міфологія. Не можна зрозуміти характер древньої китайської поезії та прози, не ознайомившись з міфологією. Саме в китайських міфах закріплені перші художні образи китайської літератури, прослідковується розвиток художнього мислення, формування поетичних образів. Міфи – це перші паростки художньої прози.

Ранній період літературної думки Китаю характеризується розвитком пісенної поезії та філософських творів. Це – література *гувень* – словесність древнього стилю, класична безсюжетна проза [2, с.14]. У цій прозі нараховується тринадцять жанрових груп. Ряд жанрів виконують обрядові функції, деякі пов'язані з перепискою чиновників, з офіційними документами. Інша категорія жанрів розглядає проблеми філософії та етики: судження, промови, роздуми. Значною є категорія жанрів літературного характеру: записки, життєписи, передмови, поеми. Помітний розвиток китайської прози починається в період Весни-Осені та Воюючих держав. Однак це була в основному історична та філософська проза. Серед найперших представників – "Шуцзін" ("Книга історії"), книги філософів Менцзи, Чжуанцзи, Сюньцзи, в яких зібрано чимало легенд, казок народно-го походження. Образи, вислови древньої прозової літератури стали крилатими, збагатили китайську мову. Таким чином, безсюжетна проза *гувень* не однорідна і охоплює такий великий пласт літератури, що виділити в ньому літературу в сучасному значенні, яка відрізняється від історичних та філософських творів, інколи дуже важко. В епоху Хань з'являється ціла плеяда видатних прозаїків: Сима Цянь, Бань Гу, Лю Сян, Лін Сюань. Найважливішим літературним твором цього періоду були "Історичні записки" Сима Цяня, особливо цікавим є розділ, який містить біографії, написаний ритмічною прозою. Кожна така біографія є закінченим літературним твором, своєрідною історичною новелою. Твори інших авторів також є своєрідними історичними повістями, але їх можна розглядати як перехідні форми від історичної прози до художньої [8, с. 88].

В III-VI ст. поновлюється система традиційних прозових жанрів. Це пов'язане з посиленням ліричності літератури. Поглиблювалася диференціація жанрів, змінювалося їх співвідношення. Стилістична тенденція цього періоду була виражена в прозі "паралельного стилю", який був властивий встановлений, близький до віршованого, ритм. Історіографія ставала більш науковою і це призводило до поступового розподілу історії та літератури. Важливе місце у творчості займала філософська проза, розвитку якої сприяла духовна атмосфера того часу. Цей період є особливо важливим в історії китайської прози. Перш за все, він – перехідний: від історичних та фольклорних тем і мотивів література зробила крок до художньої прози та індивідуальної творчості. Скажімо так, що в III-VI ст. відбувся поворот від історіографії та фольклору до власне літератури [5, с.339]. З'являються оповідання з історичними, фантастичними, пригодницькими сюжетами, які ознаменують початок прози малих форм. В радянській синології оповідання III-Vст. про духів, чортів, померлих, інших персонажів народних вірувань називають міфологічними [6, с.23]. Проза цього періоду представлена творами, які не можна повністю вважати індивідуальною творчістю, тому що значна частина текстів не є авторським ви висловом. Автор виступав лише укладачем збірок те-

матичного характеру, він записував усні розповіді, доповнював, інтерпретував. Сюжета в них ще не було, був факт, випадок чи легенда, записувати намагалися лише незвичайне. Відомі збірки авторів Гань Бао "Записки про пошуки духів", Чжан Хуа "Оповідання про незвичайне", Лю Цін "Записки про темне і світле". Ці оповідання знаходяться на межі художньої літератури і фактологічного запису. Цей вид літератури в китайській філології називали "liuchao xiaoshuo" – "проза шести династій" [1, с.3]. У назві підкреслюється час створення оповідань і те, що новий жанр – проза, а не "історія" чи "висока словесність". І оскільки значну частину прози III-VI ст. становлять оповідання, засновані на фольклорних традиціях, то традиційна філологія в XIX ст. надала їм тематичну назву – "qiguai xiaoshuo" – "оповідання про незвичайне, якою користуються і сьогодні для позначення міфологічного оповідання" [1, с.5].

На основі цих коротких оповідань з досить нечіткою сюжетною лінією в епоху Тан формується і розвивається новий жанр – новели "chuanqi", закінчений літературний твір, який відрізнявся вдосконаленою сюжетною композицією [1, с.10]. Новели були невід'ємною частиною розваг освіченого суспільства і часто створювалися під час застольних розмов на прийомах. Необхідною умовою, щоб називатися світською людиною в танському Китаї, було вміння складати вірші чи розповідати незвичайні історії. Новели писалися на веньяні освіченими людьми. Серед авторів танських новел зустрічаються міністри імператорського двору – Ню Сенжу та Юань Чжень. За своїм змістом танські новели в основному поділялися на фантастичні, побутові, історичні. У цілому ці твори реалістично відображали життя Китаю певного історичного періоду. Вперше в історії китайської прози з'явився герой, наділений почуттями і душевними переживаннями. У новелах затверджувалося нове ставлення до життя, за фантастичним сюжетом була прихована критика пануючої верхівки, захист людської гідності і зацікавленість особистим життям людини. На високу прозу танської епохи вплинула боротьба між рухом за відродження древнього стилю "гувень" і стилем "пяньвень", який відрізнявся встановленим ритмом і паралелізмом [3, с.335]. Більшість новел написані давнім стилем, якому властива свобода викладу матеріалу, стислість та лаконічність. Виникнення новел було викликане зміною мети творчості. Якщо раніше важливо було записати факт, щось чудесне і незвичайне, то тепер новелісти намагалися розважити читача, привернути його увагу цікавим сюжетом. Відомі автори – Ван Ду, Шень Цзіцзі, Юань Чжень, Чень Сюанью, Цзян Фан та інші.

В епоху Сун (X-XI ст.) досягла найвищої розквіту "проза древнього стилю", яка заявила про себе ще в період Тан. Зразки цієї прози об'єднували вільна манера викладу, поєднання ліричності з філософськими роздумами. Відмінною особливістю розмовної прози були зміни соціальних і художніх аспектів літератури під впливом розповіді і нової ідеологічної атмосфери, яка склалася на той час. До літератури увійшли нові сюжетні колізії, конфлікти нового героя з різноманітними етичними та психологічними характеристиками. З періода Сун паралельно з жанром новели "chuanqi" розвивається народна (міська) повість *хуабень* [4]. З цієї літературою з'являється художня проза, написана розмовною мовою, яку і зараз можна зрозуміти. Міська повість – *хуабень* – зберегла особливість китайської новели: все, про що розповідалося, вважали подіями, які дійсно відбувалися, але при цьому автор вносив свої видумані сюжети. Літературі в Китаї завжди приділяли велику увагу, відношення до літератури було настільки серйозним, що записувати

вимисел вважалося святотатством. Такі ідеї, звичайно ж, затруднювали розвиток художньої літератури, і тому в кожному оповіданні обов'язково було посилання на ім'я та походження героїв, часто вказувалося реальне місце і час подій або ж детально повідомлялося хто, де і коли розповідав цю історію. І хоча для середньовічної творчості термін "реалізм" не можна приміняти як науковий критерій, китайська література X-XIII ст. прагнула наближення до життя, відрізнялася інтересом до індивідуальної долі героя. Повісті *хуабень* принесли в літературу нову атмосферу міського життя, тому що призначалися для населення сунського міста: ремісників, купців, солдатів і челяді. Вони віддзеркалювали звичай свого часу. Ряд століть повість *хуабень* займала провідне місце в китайській художній прозі. Вона підготувала основу для розквіту класичного роману і стала джерелом сюжетів для китайського театру.

У китайській літературі X-XIII ст. сформувалася літературна двомовність: поряд з літературою на веньяні з'явилася література, написана мовою *байхуа*, на якій створювалися і нові письмові жанри: міська повість – *хуабень*, народна книга *лінхуа*, яка включала всі історичні розповіді і всю народну літературу, роман. Проза X-XIII ст. вперше за історію китайської літератури звернулася до сучасника, і саме звідси походить її публіцистичний тон. Деяким творам властиві риси політичного памфлету. Авторські роздуми і повчання свідчать про ті моральні пошуки, якими було охоплене суспільство. Хоча коло питань не виходить за межі конфуціанської етики, вони показують активізацію суспільної свідомості, демократичні і гуманістичні тенденції, характерні для літератури цього періоду. Як правило, питання всенародного і державного значення обговорювалися в жанрах високих. У X-XIII ст. ці теми переходять у розповідну прозу, де обговорюється і засуджується все, що може зашкодити державі і простому народу. Саме з цієї пори китайська література поділяється на два потоки: літературу книжну – для знавців – і літературу, розраховану на міського читача, не так досвідченого у складних літературних текстах.

У XIII ст. Китай захопили монголи, які встановили свою династію Юань. Монгольське іго тривало 90 років і спричинило значні зміни в китайській літературі. Монголи підтримували розповсюдження різних релігій та вчень, що сприяло демократизації літератури. Саме в цей період значного розквіту набуває драматургія, витіснивши на задній план інші жанри. Драматургічна китайська література є синтезом поезії та прози, оскільки її ліричну частину становлять вірші, а розповідну – проза [7, с.3]. Поеднання жанрів поезії та прози завжди було характерним для класичної китайської драматургії. Драма як самостійний літературний жанр з'явилася в Китаї в XII ст. Перші п'єси були порівняно невеликими, вільними за формою і мали назву *сівень* – театральні тексти. У XIV ст. жанр *сівень* був замінений на нову форму драми *цзацзюй* – короткі лірико-драматичні п'єси, які створювалися письменниками, які увійшли в історію китайської літератури як основоположники цього жанру – Гуань Ханьцін, Ма Чжюань, Ван Шифу, Бо Пу та інші. Юаньську драму перш за все характеризує реалістичність, ясність і простота композиції, поділ на чотири акти, визначене розташування акторів, наявність рими. Вокальні партії виконувалися одним актором, а прозаїчний діалог – партнерами. Сюжет драми був побудований на прихованому, внутрішньому психологічному і соціально-історичному конфлікті, кількість персонажів не дуже велика, як правило, у межах десяти дійових осіб, кожна з яких несе максимально можливе сюжетне драматичне навантаження. Одна з найсильніших сторін юаньської

драми – це жива, образна мова і яскрава лексика. У кінці XIV ст. на зміну *цзацзюй* приходить більш вільна драматургічна форма *чуаньцзі*. Ці п'єси мали більшу кількість актів. У XVII-XVIII ст. процес розвитку і збагачення жанрів драми і театру продовжується. На початку XX ст. популярним стає театр *лінхуацзюй*, який пізніше отримав назву *цзінцзюй* – пекинська опера.

Після встановлення династії Мін починається новий етап в історії китайської літератури, одним з найбільших досягнень якої стає проза. У цей час виникає проза великих форм – епопея і роман [5, с.375]. Початковий етап створення – XIV ст., а розквіт і пік популярності – XVII-XX ст. Роман увібрав у себе характерні риси всіх жанрів. Ця форма спочатку була органічним сплавом народної та авторської творчості. Творчий вклад полягав у літературній обробці і об'єднанні матеріалу: народних оповідань та переказів. Таким був процес створення перших епопей – "Трицарство" Ло Гуанчжуна та "Річкові заплави" Ши Найяня. Поступово роль автора у прозі зростає. У романі У Ченьена "Подорож на Захід" набагато вище роль особистого, а роман "Цзін, Пін, Мей" побудований вже всеціло на авторській творчості. В класичному романі кожен епізод, розділ, як правило, починається і закінчується віршованими рядками повчального змісту. Від пісенно-розповідних жанрів роман успадкував структуру розділів: розмір розділу розрахований на те, щоб його можна було переказати за короткий проміжок часу. Китайський роман як жанр з'явився не так рано, як древньогрецький, індійський чи японський, але досить рано – в XIV ст. Він виник поряд з великою поезією, новелою та драматургією і пов'язаний з найдемократичнішою частиною національної культури. Китайський роман широко відображав суспільне життя різних соціальних прошарків суспільства. У романі органічно поєднуються реалістичний, глибоко народний зміст з доступною художньою формою.

В епоху Цін в Китаї була введена цензура, багато книг було знищено та заборонено. Влада навмисне намагалася відводити китайських письменників від питань сучасності до древності, відроджувала в літературі і мистецтві архаїку, підтримувала наслідування древніх стилів. Так виникла в цінський період численна, але нежива ортодоксальна література. Усе така влада не могла повністю взяти під свій контроль народну літературу. Досягає своєї кульмінації розвиток драми, в художній прозі з'являється ряд великих літературних пам'яток: новели та оповідання Пу Сунліна, романи У Цзінцзи "Неофіційна історія конфуціанців" та Цао Сюеціня "Сон у червоному теремі". Роман У Цзінцзи тісно пов'язаний з літературною традицією, він був підготовлений всією історією розвитку китайської літератури, узагальнив її досягнення і певною мірою підвів підсумок розвитку художньої прози за попередні століття. За цим твором можна прослідкувати вплив китайської прози, починаючи від "Історичних записок" Сима Цяня і до "Річкових заплав" Ши Найяня. "Неофіційна історія конфуціанців" та "Сон у червоному теремі" – романи соціальні, під їх впливом були створені кращі зразки китайської художньої прози XIX-XX ст.

У кін. XIX-поч.XX ст. з'являються численні популярні романи, написані мовою *байхуа*, зокрема це знамениті сатиричні романи "За двадцять років" У Вояо, "Наше чиновництво" Лі Баоцзя. Літературні процеси на початку XX ст. відобразили всю складність суспільно-політичного життя країни. Сінхайська революція 1911 року, "Рух 4-го травня" 1919 року – усі ці події сприяли розвитку нової прогресивної літератури.

1. Голыгина К.И. Китайская проза на пороге средневековья (мифологический рассказ III-VI вв. и проблема генезиса сюжетного повествования). – М., 1983; 2. Голыгина К.И. Теория изящной словесности в Китае XIX-нач.XX века. – М., 1971; 3. Гуляка и волшебник. Танские новеллы VII-IX вв. – М., 1970; 4. Желуховцев А.Н. Хуабэнь – городская повесть средневекового Китая. Некоторые проблемы происхождения и жанра. –

М., 1969; 5. Литература Востока в средние века / Под ред. Н.М. Сазановой. – М., 1996; 6. Рифтин Б.Л. Китайская проза // Классическая проза Дальнего Востока. – М., 1975; 7. Семанов В.И. Эволюция китайского романа. – М., 1970; 8. Федоренко Н.Т. Китайская литература. – М., 1956.

Надійшла до редколегії 12.06.06

Ю. Лебедєв, канд. філол. наук

СТЕП І МОРЕ В УКРАЇНСЬКИХ НАРОДНИХ ДУМАХ (ДО ВИВЧЕННЯ ЕТНОКУЛЬТУРНИХ КОНТАКТІВ)

Розглядається формування концептів "степ" і "море" на основі фольклорних творів з позицій сучасного українського сходознавства.

In this article, the forming concepts of 'step' and 'sea' on the base of folklore are displayed from the point of view of the modern Ukrainian orientalisks.

З накопиченням досвіду у вивченні етнокультурних контактів гостро постало питання методології їх досліджу. Цю проблему порушив український історик Ярослав Дашкевич у полемічній статті "Україна на межі між Сходом і Заходом (XIV-XVIII)". Автору імпує ідея комплексного дослідження історії кордону, межі між Заходом і Сходом (йдеться про кордон передусім як про історико-культурне поняття): вивчення кордону ясно говорить про необхідність по новому аналізувати етнокультурні умови і взаємовідносини в зоні, що прилягає безпосередньо до самого кордону. "Для середньовічної України прикордонна територія – це степи Право- і Лівобережжя; гіртерланд – західноукраїнські землі, до деякої міри – Литва і Польща, як репрезентанти Заходу. Для того боку кордону гіртерланд – це, відповідно Крим, Причорномор'я, а далі Мала Азія, як "носії культури і цивілізації Сходу" [7, с.30]. Я.Дашкевич відзначив і дві полярні тенденції у вивченні етнокультурних контактів (йдеться або ж про перебільшення ролі таких контактів, або ж про повний ізоляціонізм, що заперечує будь-які позитивні моменти контакту культур Заходу і Сходу). В українській науковій літературі про українсько-тюркську несумісність висловлювалися М.Грушевський (у статті "Степ і море в історії України") та О.Терлецький ("Україна заборолом культури й цивілізації перед степовиками"), а також Ю.Липа ("Призначення України"). Іншу (протилежну) тенденцію репрезентує т.зв. євразійська школа, що розглядає культурну історію Східної Європи з позицій впливу Сходу (починаючи від скіфського впливу і завершуючи тюркським). Не примиреність поглядів, на думку Я.Дашкевича, великою мірою зумовлена недостатністю вивчення фактичного матеріалу. Частково заповнити цю прогалину – мета цієї розвідки про степ і море в українських народних думах, що є фрагментом узагальнюючого дослідження "художня типологія українського фольклору в орієнталогічному аспекті (проблема генези та еволюції)".

XVI-XVII ст., (а саме в цей час відбувалося активне формування українських народних дум) – час "великого культурного перелому", пов'язаний з "масовою християнізацією" [6, с.312]. "Вікова боротьба з степом, що була нервом народного життя протягом століть відбилася в переказах (сагах) і в казках тільки в неясних, символічних образах змієборства. Кирило Кожем'яка – казковий варіант літописної саги про молодого кожем'яку, що переміг печеніжину або таких півміфічних фігур, як "шолудивий Буняка" – половецький хан епохи Мономаха, що став паралельним образом змія, Кошця і подібних фантастичних істот" [6, с.324].

Отже, М.Грушевський в "Історії української літератури" вказав на східне походження багатьох образів українського фольклору, окремо виділивши тему "боротьби

із степом". Про орієнтальні ознаки українських дум я вже писав у спеціальній розвідці (див.: Ю.Лебедєв. Орієнтальні ознаки українських народних дум). Про тюркський вплив на українську народну мелодику писав у 1920-х рр. Климент Квітка [8, с.374-375]. На орієнтальні ознаки мислення в українських народних думах (в порівнянні з азербайджанським, турецьким, середньоазійським макоматом) звернула увагу сучасна дослідниця, етномузиколог Софія Грица [3, с.158].

Методологічне значення для нашої розвідки має й стаття сучасного етнологу Василя Балушка "Роль Степу в етнокультурній та етнічній історії українців". У ній йдеться про Степ, як про культурно-історичне поняття, що протягом тривалого часу вважався "ворожим українському етносу" [1, с.23]. В.Балушок про засвоєння українцями культурних надбань народів-степовиків, без чого неможливою була адаптація до умов Степу: "Саме засвоєння культурного спадку субстратного, переважно іраномовного, населення, яке акумулювало тисячолітні культурні надбання попереднього населення, дало можливість слов'янам-вихідцям з лісової зони – адаптуватися до умов Лісостепу. У результаті взаємодії слов'янського субстрату і названого субстрату й виник український етнос..." [1, с.23].

Вказав дослідник і на етнокультурні запозичення, що виявилися й у фольклорі (ряд мотивів, пов'язаних з образом коня, "амазонські" мотиви, семантика килима, як мосту у весільних піснях та інше). В.Балушок робить висновок, який є важливим для дослідників українського народного епосу: "В результаті етнокультурної взаємодії українців (передовим загоном яких виступало козацтво) зі степовиками, їхня етнічна культура набула чіткої степової спеціалізації" [1, с.25]. Це те, що стосується Степу. А як бути з Морем? Річ у тім, що протягом тривалого часу південний кордон української етнологічної ніші проводили узбережжям Чорного і Азовського морів. Отже, Степ і Море є тими поняттями, що їх можна назвати ключовими для осмислення українських народних дум.

Відома дослідниця українських дум Катерина Грушевська, укладаючи перший том корпусу "Українські народні думи" (1927), розподілила їх за такими рубриками: "Думи про море", "Думи про степ". До першої віднесла "Кішку Самійла", "Олексія Поповича", "Бурю на морі", "Розмову Дніпра з Дунаєм". До другої – "Утечу трьох братів з Азова", "Трьох братів Самарських", "Смерть козака на долині Кодимі" та "Плач Зозулі". Щодо такого розподілу, К.Грушевській довелося давати пояснення опонентам (зокрема, В.М.Перетцу), оскільки ті вважали за доцільніше подавати думи "за репертуаром одного співака". Ідею виділення "Дум про Степ" в окрему групу В.Перетц відкидає зовсім. З цього приводу наведемо пояснення самої К.Грушевської, яка, очевидно,

спиралася й на ідеї, висловлені її батьком – істориком М.Грушевським: "В оправдання своєї класифікації можу сказати, що "топографічна ознака себесто обстановка, в якій відбувається дія, все таки має певне значіння і впливає в напрямку уподібнення сюжетів, що відбуваються в однаковій обстановці. Так між думами "про Степ", хоч їх сюжети і ріжні, є чимало стилістичних подібностей: в описах, метафорах і порівняннях виступають риси, яких нема в інших думах, наприклад тих, що відбуваються в морській обстанові. При тім так як море в думах дає не тільки саму обстанову для оповідання, але почасти і вказівки на певну суспільну групу, що зацікавлена в сій темі (див. думу про "Олексія Поповича"), так і "Степ" не є тільки "топографічна ознака", але й певний історично-побутовий фактор" [4, с.XIV].

Згадкою про море починається чимало текстів українських народних дум, але це "море" – не географічна ознака, а культурно-історична:

"На синім морі,
На білому камені
Там стояла темная темниця,
А в той темниці, там пробувало п'ятсот козаків,
Бідних невольників..."

("Маруся Богуславка") [10, с.25]

Ей, по Чорному морю,
На камені біленьким,
Там сидить сокіл ясенький,
Жалібненько квиле-проквілає

5) І на Чорне море
Спільна поглядає,
Що на Чорному морю
Щось не добре починає:

Злосопротивна хвилечка
10) Хвиля встає,
Судна козацькі-молодецькі
На три части розбиває.

("Олексій Попович") [10, с.65-66]

Ой на Чорному морі,
На білому камені,
Ой то там сидить ясен сокіл-білозірець:
Низенько голову склонив,

5) Та жалібно голову квилить-проквіляє;
Та на святеє небо
На Чорне море
Іспільно поглядає.

Що на святому небі
10) На Чорному морі не гаразу починає
На святому небі усі звізди потьмарило,
Половина місяці у тьму уступило,
На Чорному морі не гаразу починає...

("Дума про бурю на Чорному морі") [10, с.83-84]

Синє море, білий камінь і сокіл-провидець – всі ці образи тісно єднають зачини українських "Дум про Море" із епічними зачинами замовлянь, для яких є характерними: "На синьому морі стоїть білий камінь", "На морі стоїть дуб, а на дубі сидить сокіл. Прилетіла змія, хоче з'їсти сокола" [2, с.81, 63]. Дослідники текстів українських замовлянь стверджують, що білий камінь – "це той камінь, який виник з моря на початку творіння. І сокіл не вважався кимось створений, звідси і його здатність все знати... Зрозуміло, що ми маємо справу з

трансформованими давніми уявленнями (вважається, що образ "птаха на дереві був відомий жителям Євразії ще в палеоліті)" [12, с.12].

Ставлячи своїм кінцевим завданням пояснення історії виникнення кожної думи, Катерина Грушевська опублікувала в "Первісному громадянстві" окрему розвідку "Дума про пригоду на морі Поповича", в якій висловила припущення про існування власне моряцького епосу на Україні [5, с.35].

Як додаток до статті К.Грушевська опублікувала матеріали Василя Кравченка "Від'їзд у море рибалок та моряків у м. Бердянську". Київська фольклористка Т.Шевчук виявила у рукописних фондах Інституту мистецтвознавства, фольклористики та етнології ім. М.Т.Рильського НАН України листи К.Грушевської до В.Кравченка (Житомир), у яких та просила описати т.зв. "моряцькі звичаї", особливо ті, що стосуються виїзду в дорогу. Пояснюючи текст думи про Олексія Поповича, К.Грушевська вирішила шукати не "правил моральних", а "порушення подорожного церемоніалу", що стосувався виїзду в море. В одному з листів Василя Кравченка до Катерини Грушевської (а їх опублікувала "Народна творчість та етнографія" в № 4 1996 року) наведено цікаве оповідання про поведінку турків під час бури на морі і проведено аналогію з поведінкою українців. А про греків у листі сказано так: "От греки так само дуже стережуть, щоб на морі не було лайки". Особливо помічною на морі вважалася молитва св.Миколаю [11, с.79-80].

Отже, поняття "степ" і "море" в українській традиційній народній творчості не є тільки географічним чи тематичним орієнтиром, а пов'язується з поняттям культурно-історичного комплексу, що в свою чергу, в'яжеться з проблематикою взаємин України й історично з нею споріднених країн Сходу. З огляду на такі взаємини "степ" і "море" є знаковим для української культури в цілому.

Сучасний український дослідник Петро Толочко у книзі "Кочевые народы степей и Киевская Русь" писав: "Тривале протистояння кочових народів степів і осілих слов'яно-русів було історично і географічно зумовлено і не залежало від злої чи доброї волі його учасників" [9, с.4].

1. Балушок В. Роль степу в етнокультурній та етнічній історії українців // Матеріали до української етнології. Збірник наукових праць. – Вип.3 (6). – К., 2003.; 2. "Ви, зорі-зориці..." Українська народна магічна поезія (Замовлення). – К., 1991; 3. Грица С. Народний професіоналізм // Софія Грица. Фольклор у просторі та часі. – Тернопіль, 2000; 4. Грушевська К. Деякі питання про народні думи // Українські народні думи. – Том II. Тексти №№ 14-33 і передмова Катерини Грушевської. – Х-К., 1931; 5. Грушевська К. Дума про пригоду на морі Поповича // Первісне громадянство, 1926, – Вип.1-2.; 6. Грушевський М. Історія української літератури: В 6., 9 кн. – Т. I. – К., 1993; 7. Дашкевич Я. Україна на межі між Сходом і Заходом (XIV-XVII ст.) // Записки наукового товариства імені Т.Шевченка. – Т. ССХХІІ. – Львів, 1991; 8. Квітка К. До питання про тюркський вплив на українську народну мелодику // Вісник історико-філологічного ВУАН. – № 76-6. 1928; 9. Толочко П. Кочевые народы степей и Киевская Русь. – К., 1999; 10. Українські народні думи. Том перший корпусу. Тексти №№ 1-13 і Вступ Катерини Грушевської. – К., 1927; 11. Шевчук Т. Листування Катерини Грушевської і Василя Кравченка з приводу дослідження українського народного епосу ("Думи про пригоду на морі Поповича") // Народна творчість та етнографія. – № 4. – 1996. 12. Шевчук Т. Магічна поезія (Замовлення): Еволюція ритуально-поетичних формул // Родовід. Наукові записки до історії культури України. – Число 5. – 1993.

Надійшла до редколегії 08.09.06

РЕЦЕНЗІЇ

ТЕМАТИЧНИЙ ПІДХІД ДО ВИВЧЕННЯ ЯПОНСЬКОЇ МОВИ

Ореста Забуранна. Йоко Тойофуку. Японська в темах: підручник. – ВНТЛ – Класика, 2006. – 172 с.

Останнім часом в нашій державі широкого поширення набуло викладання японської мови. З кожним роком все більше і більше людей звертаються до вивчення цієї, без перебільшення, однієї з найцікавіших мов Далекого Сходу. Тому, зрозуміло, актуальним стає питання забезпечення підручниками людей, які починають або продовжують своє навчання у сфері японської мови. Зараз основним підручником у більшості вищих навчальних закладів України є розроблений японськими викладачами "みんなの日本語". Не будемо тут обговорювати переваги чи недоліки цього підручника, власне, це не є нашою метою. Зазначимо лише, що яким би гарним не був японський підручник, він не може (тому що не розрахований на це) врахувати особливості вивчення японської мови українським студентом, звернути увагу на типові складнощі, помилки тощо. Саме вирішенню цього питання і присвячений рецензований підручник.

Перш за все хотілося б відзначити одну характерну особливість цього підручника: його мета – навчити студентів монологічному мовленню. Автори вирішили доповнити і розширити можливості японського підручника "みんなの日本語", орієнтованого, в основному, на діалогічне мовлення. Врешті, вони самі на нього посилаються: "Для найбільш результативної праці над підручником рекомендовано попередньо пройти 'みんなの日本語・初級 1 本冊', виданий, 'スリーエーネットワーク', який, як нам відомо, використовується як основний підручник мови в вузах України" (С.5). Спрямованість підручника на максимально швидкий розвиток комунікативних навичок студентів є, безперечно, його позитивною рисою.

Власне, підручник складається з 8 тем: Університет, Місто, Дозвілля, Шлюб, Релігія, Національна вдача, Міжнародні стосунки, Суспільні проблеми. Цілком вдалим видається структура кожної теми:

Поговорімо

Ключові слова

Аналізуємо дані

Зразок оповіді

Нові слова та ієрогліфи

Нова граматики і сталі синтаксичні структури

Речення + речення +

Спробуймо порівняти

Спробуймо порівняти

Аналізуємо дані

Діалог**Блок-схема: складаємо власну оповідь (с.6).**

Здається, що підручник в цілому зможе виконати свою мету: розвинути навички усного мовлення студентів, навчити їх активніше спілкуватися японською.

Однак, хотілося б звернути увагу на ряд спірних, на нашу думку, моментів, що зустрічаються в аналізованому підручнику. По-перше, автори не наводять жодного посилання щодо матеріалів, використаних у підручнику. Причому, це стосується не лише текстів, що функціонують в якості モデルテキスト (зразка оповіді) (с. 10, 25, 46, 63, 76 тощо), які, в принципі, можуть бути написані і самими авторами, а і різноманітних даних, наведених у таблицях і графіках (с.19, 20, 24, 44, 45, 89, 100 тощо), які *a priori* не можуть бути авторськими і були, очевидно, взяті з якихось джерел. Здається, що підручник виграв би, якби автори включили такі посилання.

По-друге, певні запитання викликає доцільність використання деяких термінів, зокрема キーワード (ключові слова) як заголовок підпункту пункту 1. (Поговорімо) кожної теми. Хочеться запитати, чи доцільно називати вислів レベルが高い (低い) високий (низький) рівень ключовим словом для теми Університет (с. 8), 商売 торгівля, 支配下に入る бути під пануванням – для теми Місто тощо. Ми ні в якому разі не хочемо заперечити доцільність та цінність такого підрозділу. Можливо, просто, замість キーワード (ключові слова) його варто було б назвати 新出語 (нові слова та вирази). Проте, автори виділяють окремий підпункт 新しい言葉と漢字 (нові слова та ієрогліфи). Тоді незрозуміло, яка принципова різниця між цією частиною теми, та частиною キーワード (ключові слова), про яку говорилося вище.

Також, не зовсім зрозумілою є роль знака оклику, винесеного авторами в японський варіант назви: "話題！ の日本語". Якщо бути послідовними, то українською це повинно було б мати приблизно такий вигляд: "Японська. В темах!".

Попри висловлені зауваження, ми вважаємо, що рецензований підручник є надзвичайно цінною і актуальною на сьогоднішній день працею, яка знайде своє застосування у навчальних закладах України, де вивчається японська мова.

А. Букрієнко, асист.,
К. Комісаров, канд. філол. наук, доц.

МЕТОДИКА НАВЧАННЯ СТУДЕНТІВ МОВНИХ СПЕЦІАЛЬНОСТЕЙ УСНОГО ЯПОНСЬКОГО МОНОЛОГІЧНОГО МОВЛЕННЯ НА ПОЧАТКОВОМУ ЕТАПІ

Асадчих Оксана Василівна. Методика навчання студентів мовних спеціальностей усного японського монологічного мовлення на початковому етапі: Автореф. дис. ... канд. філол. наук. – К. 2007.

На сучасному етапі розвитку людства міжкультурне спілкування і взаєморозуміння стає основою мирного співіснування представників різних націй і вирішення глобальних проблем людства. Сучасній високорозвиненій особистості має бути властива здатність зрозуміти іншу ментальність, знайти спільні риси і толерантно поставитися до відмінностей у світосприйнятті. Саме тому вивчення іноземних мов, включаючи східні, як засобу розуміння іншої культури і налагодження міжнародної співпраці, набуває у теперішній час все більшого значення. Викладання у навчальних закладах України східних мов, зокрема японської, вимагає створення науково-обґрунтованих методик навчання, які базуються на новітніх досягненнях загальної методики навчання іноземних мов та враховують особливості японської мови при вивченні її українськими студентами.

Радянські традиції вивчення іноземних мов передбачали велику увагу навчанню монологічного мовлення, іноді навіть за рахунок діалогічного. Проте підхід до навчання іншомовного монологічного спілкування був, на нашу думку, не зовсім вірним. Учням і студентам пропонувалося завчати напам'ять певну кількість тем, при цьому допоміжні засоби у вигляді графічної наочності, відео та фонограм використовувалися дуже рідко. В результаті більшою частиною відбувалося механічне зазубрювання теми, і при цьому майже повністю втрачався розвивальний потенціал навчання іншомовного монологічного мовлення (вправлення у визначенні просторових відносин, логічної послідовності подій, визначенні головної думки та причино-наслідкових зв'язків і т.ін.)

Як засвідчує автореферат, дисертація Асадчих О.В. складається зі вступу, трьох розділів, висновків, списку використаних джерел, який містить 310 найменувань, 77 з яких іноземними мовами, включаючи японську, та додатків. Ми можемо відзначити стислість, логічність викладення та інформаційну насиченість даного дисертаційного дослідження.

У першому розділі – "Теоретичні засади навчання усного японського монологічного мовлення на початковому етапі у мовних вищих навчальних закладах" – автором був проведений аналіз навчально-методичної літератури, за якою здійснюється навчання японської мови на початковому етапі в українських мовних ВНЗ, який засвідчив відсутність розробленої методики навчання усного японського монологічного мовлення, а також вправ, які б враховували труднощі засвоєння японської мови на початковому етапі, пов'язані з розбіжностями української та японської мов. Автором також було виділено основні функціональні типи монологів для навчання студентів мовних ВНЗ на початковому етапі, уточнено психологічні, психолінгвістичні та лінгвістичні основи навчання монологу-опису та монологу-розповіді японською мовою, визначено принципи навчання усного японського монологічного мовлення на початковому етапі.

У другому розділі – "Методика навчання монологу-опису та монологу-розповіді японською мовою студентів мовних спеціальностей на початковому етапі" – автором було обґрунтовано методику використання візуальних опор, навчальних фонограм та відеофільмів під час навчання монологу-опису та монологу розповіді на матеріалі японської мови студентів мовних ВНЗ на по-

чатковому етапі, розроблено підсистему вправ для навчання монологу-опису та монологу-розповіді японською мовою та визначено організацію процесу навчання монологу-опису та монологу-розповіді японською мовою студентів мовних ВНЗ на початковому етапі в системі кредитно-модульного підходу.

Ефективність розробленої методики навчання продукування монологу-опису та монологу-розповіді була перевірена автором у третьому розділі – "Експериментальна перевірка ефективності розробленої методики навчання усного японського монологічного мовлення на початковому етапі". Перевірка здійснювалася шляхом вертикально-горизонтального експерименту у два етапи: у 2003-2004 та у 2004-2005 навчальних роках. Результати експерименту повністю підтвердили робочу гіпотезу дисертаційного дослідження.

У заключенні автор наводить загальні висновки про виконання завдань дослідження і намічає напрями подальшої дослідницької роботи. Висновки до дисертації повністю відображають виконання висунутої мети та завдань.

Дисертація є вагомим, завершеним, самостійним дослідженням, яке являє собою відчутний внесок в педагогічну науку взагалі та методику навчання східних мов зокрема.

Наукова новизна дослідження полягає в тому, що в ньому вперше теоретично обґрунтовано і розроблено методику навчання усного японського монологічного мовлення з використанням візуальних опор, навчальних відеофонограм та фонограм для навчання монологу-опису та монологу-розповіді японською мовою студентів мовних ВНЗ України на початковому етапі; уточнено загальні психологічні та психолінгвістичні характеристики іншомовного монологічного спілкування та лінгвістичні особливості монологу-опису та монологу-розповіді японською мовою; конкретизовано принципи навчання монологу-опису та монологу-розповіді японською мовою студентів мовних ВНЗ України на початковому етапі, критерії відбору візуальних опор, навчальних відеофонограм та фонограм і критерії сформованості вмінь усного японського монологічного мовлення.

Безперечною є практична цінність роботи, яка полягає у розробці підсистеми вправ для навчання монологу-опису а монологу-розповіді японською мовою студентів мовних ВНЗ на початковому етапі з використанням візуальних опор, навчальних відеофонограм та фонограм, розробці кредитно-модульної моделі організації процесу навчання монологу-опису та монологу розповіді японською мовою на початковому етапі у мовних ВНЗ та створенні методичних рекомендацій для проведення занять за розробленою методикою.

Автореферат адекватно відображає основні положення дисертації, її наукові надбання та висновки.

З огляду на зазначене вище, вважаємо, що дисертація Асадчих Оксани Василівни "Методика навчання студентів мовних спеціальностей усного японського монологічного мовлення на початковому етапі" відповідає чинним вимогам ВАК України до робіт такого рівня, а її автор заслуговує на надання їй наукового ступеня кандидата педагогічних наук зі спеціальності 13.00.02 – теорія та методика навчання: східні мови.

К. Комісаров, канд. філол. наук, доц.

Наукове видання

ВІСНИК

КИЇВСЬКОГО НАЦІОНАЛЬНОГО УНІВЕРСИТЕТУ ІМЕНІ ТАРАСА ШЕВЧЕНКА

СХІДНІ МОВИ ТА ЛІТЕРАТУРИ

Випуск 13

Друкується за авторською редакцією

Оригінал-макет виготовлено Видавничо-поліграфічним центром "Київський університет"

Автори опублікованих матеріалів несуть повну відповідальність за підбір, точність наведених фактів, цитат, економіко-статистичних даних, власних імен та інших відомостей. Редколегія залишає за собою право скорочувати та редагувати подані матеріали. Рукописи та дискети не повертаються.

Засновник та видавець – Київський національний університет імені Тараса Шевченка. Свідоцтво Міністерства інформації України про державну реєстрацію засобів масової інформації КІ № 251 від 31.10.97. Видавничо-поліграфічний центр "Київський університет", директор Г.Л.Новікова. Адреса ВПЦ: 01601, Київ, 6-р Тараса Шевченка, 14, кімн. 43. ☎ (38044) 239 31 72, 239 32 22; факс 239 31 28

Підписано до друку 27.11.08. Формат 60x84^{1/8}. Вид. № 354. Гарнітура Arial. Папір офсетний. Друк офсетний. Наклад 500. Ум. друк. арк. 7,6. Обл.-вид. арк. 9,63. Зам. № 28-4612.

Видавничо-поліграфічний центр "Київський університет"

01601, Київ, 6-р Т. Шевченка, 14, кімн. 43

☎ (38044) 239 32 22; (38044) 239 31 72; (38044) 239 31 58; факс (38044) 239 31 28